

АНАЛИ

ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

ДВОМЕСЕЧНИ ЧАСОПИС
ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

UDK 34

АПФ



Најстарији југословенски живи часопис из области права „Архив за правне и друштвене науке“ од свог покретања 1906. године до краја 1945. године био је гласило Правног факултета у Београду. У том периоду његови уредници били су: Коста Кумануди и Драгољуб Аранђеловић (1906—1911), Коста Кумануди (1911—1912), Чедомиљ Митровић и Коста Кумануди (1912—1914), Чедомиљ Митровић (1920—1933), Михаило Илић (1933—1940), Борбе Тасић (1940—1941) и Јован Борђевић (1945). Почев од 1946. „Архив“ је наставио да излази као орган Савеза удружења правника Југославије, а његово место на Правном факултету у Београду попунили су „Анали“, настављајући тако један континуитет започет 1906. год.

ДОСАДАШЊИ ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИЦИ „Анали“: др Михаило Константиновић (1953—1960), др Милан Бартош, заменик др Борислав Т. Благојевић (1960—1966), др Војислав Бакић (1966—1978), др Војислав Симовић (1978—1982).

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Главни и одговорни уредник: др Обрен Станковић.
Заменик главног и одговорног уредника: др Ратко Марковић. Чланови: др Стеван Врачар, др Војин Димитријевић, др Љубиша Лазаревић, др Дејан Поповић, др Обрад Станојевић, др Предраг Шулејић и мр Гашо Кнежевић (секретар Уређивачког одбора).

Лектори:
мр Радмила Шуљагић
Бранислава Марковић

ИЗВОРНИ ЧЛАНЦИ

UDK — 34(37)

др Лујо Маргетић,
редовни професор Правног факултета у Ријеци

НЕКИ ПРАВНИ ПРОБЛЕМИ КОЛОНАТА У КАСНОМ РИМСКОМ ЦАРСТВУ

I

Колонат је, свакако, једна од најважнијих правних и друштвених установа касног Римског Царства. Литература о њему је голема(1), али се истраживања још не могу сматрати закљученим.

За правну су повијест наших земаља питања колоната од посебна интереса, јер се значајна конституција царева Валентинијана, Валента

(1) Преглед старије литературе у G. Segré, *Studio sulla origine e sullo sviluppo storico del colonato romano*, „Archivio giuridico“, 1189, vol. 43, стр. 150 и А. Врло је инструктиван и темељан чланак Seeck *colonatus* у Pauly-Wissowa Realencyklopädie der Classischen Altertumswissenschaft (=RE), IV, col. 483—510. Литературу између два рата вид. нпр. у М. Касер, *Das römische Privatrecht, Zweiter Abschnitt, Die nachklassischen Entwicklungen* (=Kaser II), II izd., München 1975., стр. 143. Од литературе након другог свјетског рата спомену само М. Pallasse, *Orient et Occident à propos du colonat romain* у *Bas-Empire*, Paris 1950; А. Ранович, *Колонат в римском законодавству II—V вв.*, „Вестник Древной Истории“ (=VDI), 1951, стр. 83—109; J. De Malarosse, *Le droit agraire au Bas-Empire et dans l'empire d'Orient*, „Rivista di diritto agrario“, vol. 34, 1955, стр. 35. —73; А. Н. М. Jones, *The Later Roman Empire* (284—602), Oxford 1964, vol. II, стр. 795 и А. I vol. III, стр. 256 и А.; Е. М. Schajerman, *Die Krise der Sklavenhalterordnung im Westen des römischen Reiches*, Berlin 1964; исти, *Progressive und reaktionäre Klassen im spätromischen Kaiserreich* у „Studien über die Revolution“, Berlin 1969, 19—32; R. Günther, *Coloni liberi und coloni originarii: Einige Bemerkungen zum spätantiken Kolonat*, „Klio“ 49, 1967, стр. 267 и А.; W. Held, *Das Ende der progressiven Entwicklung des Kolonates am*

и Грацијана од 13. VII 371. год.(2) односи на колонат у Илирику, а и у неким се другим изворима који регулирају питања у вези с колонатом спомиње Илирик(3).

Напи су се романисти, особито послје другог свјетског рата, такођер бавили римским колонатом и дали неколико важних и корисних прилога.

Према Хорвату(4), колон је у првим стољећима царства још слободни закупник. Он долази у фактичну економску зависност од закуподавца а од III ст.н.е. постепено и у правну. Најприје је Константин одредио конституцијом из 322. г. (а тако и конституције каснијих царева) да колон не смије напустити земљу, а одбјегли роб ће се везати у окове и вратити на земљу. Тиме је правно утврђена везаност колона за земљу.

Хорват је свој став изнио непромијењено и у идужим издањима, али то не значи да је он престао са проучавањем колоната. Наиме, непосредно након његове смрти изашао је *Рјечник историје државе и права* (1968. год)(5), у којем је изнио неке нове мисли и извршио исправке неких фактографских грешака. Прије свега, Хорват је исправио свој привид у вези са датумом Константинове конституције (332. година умјесто погрешне године 322). Важније је што је Хорват као главни разлог за настајање колонатског односа узео нови Диоклецијанов порески суслав (*jugatio*): како је југун без закупца губио вриједност, дошло је до забране колонима да напуштају земљу, и, почевши са конституцијом цара Константина 332. године, колони се привезују уз земљу. Хорват додаје: „Од средине 4. стољећа колони су дужни плаћати и порез на главарину-*capitatio*, што је изазвало даље одредбе о фиксирању колона у посјед.“ Слично је становиште изразио 1960. год. и Пухан(6), који истиче да је Константинова конституција „голема новина“ јер се тек тада „стопанска врска ја претворил и во правна“. Девет година касније Пухан у скраћеном тексту свога *Римскога права* сажето каже да су колони у фактичном смислу били готово изједначени с робовима и да су побуне колона (...) претстављале један од основних узрока пропасти римске државе(7).

Према Корошцу(8) колонат није изворна римскоправна институција, јер постоји још за Селеукида. Марко Аурелије и каснији цареви насељавали су у пограничним крајевима војне заробљенике као колоне, а такођер су и господари ослобађали робове и давали им дио земље. Уз то слободни сељаци су препуштали своју земљу моћним особама, да би од њих добили заштиту (*patrocinij*), док су они сами падали у положај колона. Коначно, откако су занимања постала насљедна, колонова дјеца су била нужно такођер колони. Колон је био особно слободан, али везан уз господареву земљу. Господар је имао над њиме казненоправну власт,

Ende des 2. und in der ersten Hälfte des 3. Jahrhunderts im Römischen Imperium, „Klio“ 54, 1972, стр. 239—279; исти, *Die Vertiefung der allgemeinen Krise im Westen des römischen Reiches*, Berlin 1974; F. De Martino, *Storia della costituzione romana*, vol. V, Napoli 1975, стр. 182—197.

(2) *Codex Iustinianus* (=C.), 11, 53 (52).

(3) Вид. нпр. и *Codex Theodosianus* (=CT) 5, 6, 3 од 12. IV 409; C. 2, 4, 23 (500. год.); *Novellae Iustinianae* (=Nov.), 162 (539. год.); Нов. из год. 540. гта.

(4) М. Хорват, *Римско право I*, Загреб 1954, стр. 94.

(5) *Рјечник историје државе и права*, Загреб 1968, стр. 408—410.

(6) И. Пухан *Римско право I*, Скопје, 1960, стр. 128—129.

(7) И. Пухан, *Римско право*, Београд 1969, стр. 100.

(8) В. Корошеч, *Римско право I*, Лубљана 1967, стр. 91.

али није смио отуђити земљу без колона. Колони су имали врло разнолики правни положај, а особито су у неугодном положају били *coloni adscripticii*, који вјеројатно нису уопће имали властите земље.

Особито су проучавање проблема развоја колона унаприједили Стојчевић и Ромац.

У свом раду што га је Стојчевић приопћио 1960. год.(9), а што је објављен 1963. год.(10), Стојчевић испитује узроке и околности настанка колоната, па каже да је због велике несташице робовске радне снаге у доба принципата требало пронаћи начин да се произвођач заинтересира за производњу.

Излаз је пронађен у ослобађању роба, с тиме што му је господар дао на прекарни начин комад земље којег је могао обрађивати са члановима своје обитељи и истовремено потребно оруђе и животиње. Роб је уједно добио слободу, кућу и обитељ. Томе треба додати и велики број сиромашног становништва града Рима, које је напустило Рим и посветило се пољопривреди, као и неослобођених робова, који су добили у облику пекулија земљу, кућу, оруђе и животиње. И тако су се створиле три темељне категорије произвођача: слободни закупци (*coloni, inquilini*), који су плаћали закупнину и враћали дуг што их је теретило због набавке производних средстава, а нису могли напустити земљу прије него што су вратили дуг; ослобођени робови, који су своје патрону давали дио убраних плодова и обављали друге разне дужности и, коначно, робови (*servi casati*). Стојчевић упозорава и на подјармљене барбаре, који су се смјестили на државним земљама у својству колона и велики број малих приватних земљопосједника, који су пали у положај колона путем патроцинија.

Коначно је Константин стварну ситуацију претворио у правну и утврдио правни положај колона, који је *servus glebae*, битно различит од некадашњег произвођача — роба. Ипак, робова није нестало па су разни револуционарни покрети, борба царева против моћних велепосједника и барбарски нападаји довели до нове друштвене организације феудализма.

У својем познатом уџбенику *Римско приватно право* Стојчевић је дао сажети приказ најважнијих црта колоната. По њему, у доба домината поједини су људи све више добијали положај феудалца па се императорима тај процес није свиђао, али су и против своје воље помагали процес феудализирања, међу осталим и тако што су препустили убирање пореза од свих људи који живе и раде на латифундији власнику латифундије. Зато су били принуђени латифундистима дати судску власт према њима и везати их уз земљу. Од Константина су сви људи који су обрађивали земљу (...) добили статус колона и нису могли, под претњом строге казне, напустити земљу коју обрађују нити их је власник земље могао од ње ма на који начин одвојити. Тиме су они добили статус посебног сталежа, а њихов положај се огромно приближио положају феудално зависног кмета. Стојчевић наводи да је власник латифундије имао и право кажњавања према њима(11).

(9) Рај је приопћен на 11. међународном конгресу повијесних знаности, одржаном у Stockholmu 25. VIII 1960.

(10) Под насловом *De l'esclave romain au colon*, Eranion en l'honneur de G. S. Maridakis, I, Athènes, 1963, 253—265.

(11) *Римско приватно право*, 7. изд., Београд 1975, стр. 40 и 132.

Развитку колоната посветио је и Ромац посебну студију(12). По његову мишљењу, колонат као правна установа постоји од Диоклецијана јер је за његов порески сјустав постојање везаних произвођача било *conditio sine qua non* премда прва конституција о везивању колоне потјече тек из 332. године, тј. од Константина. Наиме, значајка је Диоклецијанова пореског сјустава трајна везаност одређеног броја произвођача за извјесну(13) површину обрадивог земљишта. Колонат је настао због специфичних друштвених односа који су владали у Риму поткрај Републике и у првим стољећима Царства: недовољна продуктивност рада робова, несташица робовске радне снаге и с тим у вези организовање производње на земљи путем закупних уговора с колонима или превозење својих дојучерашњих робова на пекулиј и прекариј, другим ријечима њиховим претварањем у колоне и квази колоне.

Своје тезе изнио је Ромац и касније(14). Особито је вриједан сажети приказ колоната из 1975. и 1983. године у оба издања Ромчева Рјечника(15). У том приказу Ромац истиче да је колонат настао тек на крају развитка који је трајао готово три стољећа, а да су главни извори: а) закуп у Италији гдје су закупци постали стварно, премда не и правно везани уз власника, б) дугорочни и принудни закуп на велепосједима источног дијела Царства и Сјеверне Африке, гдје су постојали и посебни статуту (*Lex Manciana*), в) насељавање барбара на пустим земљама. Правна везаност колоне постојала је у Африци и у односу на барбаре већ раније, а на другим подручјима до ње је дошло због Диоклецијанових реформи (*capitatio*), особито из разлога што је порез наплаћиван у натури и што је за порез одговарао власник односно градско вијеће којима је веза произвођача била неопходна да би могли испунити своје обавезе према држави. Ромац се колеба да ли је први акт о везивању колоне за земљу била „позната Константинова конституција из 322. године н. е. (C. Th. 5, 17, 1) или је до тога дошло још раније“, али сматра да је свакако до тог везивања морало доћи у том раздобљу када су цареви „претварали стварне односе у правне норме“. Што се пак тиче правног положаја колоне, Ромац истиче да је колон „слободан човјек с очинском влашћу“ и да он може бити „власник оруђа и дијела властитих производа, закључивати уговоре и склапати ваљани брак“. Тек новија ограничења колоне претварају у полуслободна човјека — особито забрана склапања брака са слободном грађанком, од V стољећа с било којом, ако није становала на подручју истог властелинства. Укратко, колон је фактички био сведен на статус полуслободног (човјека), над којим је власник земљишта — велепосједник имао знатна права и овлашћења, укључујући и судбеност.

Даљњи напредак у схваћању развоја колоната може се постићи једино поновном пажљивом анализом извора.

(12) А. Ромац, *Обрана римског царства и развитак колоната*, „Зборник Правног факултета у Загребу“, vol. XX, бр. 3—4, 1970, стр. 291—301.

(13) Тискарском грешком стоји: изврсну.

(14) А. Ромац, *Римско право*, Загреб 1981, стр. 49 и 83—84.

(15) А. Ромац, *Рјечник римског права*, 1. изд. 1975, стр. 110—112; 2. изд. 1983. стр. 63—64.

II

1. а) Прије свега, неколико ријечи о колонату у доба принципата, о којем нас за Сјеверну Африку обавјештавају тзв. *Lex Manciana*(16), *Lex Hadriana*(17) и *Decretum Commodi de Salto Burunitano*(18).

Lex Manciana изазвала је дуготрајне дискусије, у које овдје не можемо улазити. За нас ће бити довољно утврдити да су на темељу одредба тога извора (крај I и почетак II стољећа) закупци посве слободни(19) и да их се стимулира разним мјерама на повећање производних површина, нпр. тако да их се ослобађа закупнине кроз пет година за винограде, а десет година за маслинике, подигнуте на пустом земљишту(20). Стварноправна овлашћења закупаца проширена су с *Lex Hadriana* (*iūs possidendi ac fruendi hereditate suo relinquenti*)(21). Права закупаца потврђена су и декретом о *Salto Burunitanus* (180—183. године) а обавезе према земљопосједнику ограничене на шест дана годишње(22).

Више потешкоћа изазива Д. 30,112 пр. гдје Марцијан расправља о ваљаности легата „инквиллина без земљишта уз које су везани“(23). Arangio-Ruiz сматра тај извор сумњивим(24), Kaser га с једне стране прихвата као вјеродостојног(25), али с друге стране ипак истиче да у класично доба колони нису били особноправно нимало ограничени(26). *Cui* и *Monier* пак мисле да се одломак уопће не односи на инквиллине-колоне, него на робове(27).

Што се пак тиче Улпијанова одломка Д. 50,15,4,8 (*Si quis inquilinum vel colonum non fuerit professus, vinculis censualibus tenetur*) већ је Сегре (Segré) упозорио на то да су ријечи *vel colonum* Јустинијанова интерполација(28).

Потпуну слободу колона у доба принципата потврђује и конституција из 260. године, којом је признато прешутно продужење закупног уговора(29). Дакако да су земљопосједници искориштавали свој друштвено и економски премоћни положај и покушавали задржавати колоне на узакупљеној земљи и након истека закупног уговора(30).

(16) *Fontes iuris Romani antiqui* ed. K. G. Bruns-Th. Mommsen-O. Gradowitz (=Bruns), 7. изд. Tübingen 1909, стр. 295—300, бр. 114 = *Fontes iuris Romani antejustiniani*, Pars prima, ed. S. Riccobono (=FIRA), 2. изд. Florentiae 1941, стр. 484—940.

(17) Брунс, стр. 300—302, бр. 115 = FIRA, стр. 484—495, бр. 192.

(18) Брунс, стр. 258—260, бр. 86 = FIRA, стр. 495—498, бр. 193.

(19) Умјесто свера вид. нпр. W. Held, *Das Ende*, cit., стр. 250: (...) konnte schon zu Anfang des 2. Jahrhunderts jeder Kolone solange seine Parzelle bebauen, wie es ihm beliebte.

(20) *Lex Manciana* II, 20 — III, 12.

(21) *Lex Hadriana* II, 13.

(22) *Decretum Commodi*, cit., IV—4. О даљњем развоју аграрних односа у Африци вид. под. II, 4, в. овога рада.

(23) *Digesta* (=D.), 30, 112, пр.

(24) A. Arangio-Ruiz, *Istituzioni di diritto romano*, 13. изд. Napoli 1957, стр. 64.

(25) Kaser II, стр. 143.

(26) M. Kaser, *Das römische Privatrecht, Erster Abschnitt, Das altrömische, das vor-klassische und klassische Recht* (=Kaser I), 2. изд. München 1971, стр. 301.

(27) R. Monier, *Manuel élémentaire de droit romain*, Tome 1, 6. изд., Paris 1947, стр. 227.

(28) Тако, међу осталима, и Seeck, Arangio-Ruiz, De Martino итд.

(29) С., 4,65,16.

(30) С. 4,65, 11 (244. год.) Додајмо оваје да је у новије вријеме Хелд покушао навести још неколико доказа у прилог тврђњи да су колони били у правно, а не само стварно подаређеном положају према земљопосједницима. Његови докази нису прихватљиви. Тако нпр. Хелд тврди да Палинијан успоређује однос закупац-власник „с оним клијент-патрон (*fides suam recipiat*)“ те тврди да се из тога Палинијанова одломка (Д. 19, 1,49) „види по мом мишљењу јасно, да је већ у то доба власник земље себи присвајао права, која није до тада имао“ Held, *Das Ende*, cit., стр. 248 и 249). Мање је важно што цитирани одломак Дигеста потјече од Хермогенијана, јер *Fragmenta Vaticana*

б) Извори говоре на више мјеста о робу који обрађује земљу у властитој режији. Тако Алфенус Варус (I ст. пр.н.е.) анализира случај роба, који је примио од господара земљиште у закуп и касније пао под стечај(31). Алфенус Варус је сматрао да робови не улазе у инвентар проданог земљишта *quia nihil animalis instrumenti esse opinabatur*, али је Улпијан био противна мишљења(32). Напротив, Улпијан се слагао с Лабеоном и Пегазом, да се не може сматрати инвентаром земљишта *servus, qui quasi colonus in agro erat* па чак ни ако је тај роб-квазиколон био надзорник(33). Ни правни ни књижевни извори, а ни инскрипције не доносе обавјештења о ослобођеним робовима које би се претворило у закупце-колоне, али нема разлога да не повјерујемо да је таквих случајева било.

Необично је важан и одломак Сцеволе (Scaevola) (друга половина VI ст.) сачуван у *Дигестима*(34). У том одломку Сцевола расправља о томе да ли уз неко легирано земљиште припада хонорату такођер и роб који је то земљиште обрађивао, а који је био у заостатку с враћањем врло високога дуга. Сцевола у своме правном мишљењу разликује двије врсти робова: једне који раде без накнаде за рад (*fide dominica*), и друге којима се њихов рад у пољопривреди плаћа (*mercede*). Први се сматрају дијелом легираног земљишта, други не. Очито је да је друштвено много повољнији положај другонаведених, јер они с примљеном зарадом могу створити извјесни пекулиј и с њиме пословати у границама које је за располагање робовским пекулијем поставио римски правни сүстав. Сцеволин одломак је за нас посебно занимљив зато што он накнаду за обрађивање земље, коју другонаведена врста робова прима, карактеризира овако:

mercede, ut extranei coloni solent.

Сцевола дакле разликује двије врсте колона: једни су *extranei*, други то нису, па би се те друге могло назвати *proprii*. *Extranei coloni* су дакле закупци земаља трећих особа, које господар неког земљишта употребљава за неки пољопривредни рад и за то му даје плаћу, као неке врсте најамном раднику, тако да тај однос има значајке *locatio conductio operarum*(35).

в) Премда је Сик (Seeck) још 1921. године(36) мислио да је колонат с ограниченом особном слободом настао по узору на германску правну институцију лита и премда Хелд још 1974. године повезује *laeti* сјеверних римских провинција с германским литима и сматра их *in ge-*

13 имају врло саччан Папинијанов текст — додуше с важном допуном коју не налазимо у *Дигестима*. Према *Fragmenta Vaticana* 13 „ако је продавац пријеварно (*per confusio-nem*) подметнуо измишљеног закупца да би преварио купца, обавезан је из тужбе о купци (*ex emptio*), и неће се моћи успјешно обратити (чак) ако је, да би што боље остварио замисљену пријевару, преузео на себе (*in fidem suam recipiat*) закупца и петогодишњу закупцину. Али ако је дао у закуп с добром вјером (*bona fide*), неће га се (за то) сумњичити“. Ријеч је о савјесности продаваоца у односу на купца, а не о односу зависности закупца према власнику. Остали Хелдовини аргументи (на истом мјесту) имају исто тако правно посве неприхватаљиво тумачење.

(31) А. 15, 3, 6. Пријевод тога одломка вид. у Ј. Данпловић, О. Станојевић, *Текстови из римског права*, Београд 1970, стр. 147.

(32) А. 33, 7, 12, 2.

(33) А. 33, 7, 12, 3.

(34) А. 33, 7, 20.

(35) Друкције Heumann-Seckel, *Handlexikon zu den Quellen des römischen Rechts*, 9. изд., Jena 1926, стр. 201 s. v. *extraneus*: extranei coloni im Gegens. der Sklaven, welche ein Gut bewirtschaften (I.20, 1 A. 33,7). Чини нам се ипак недовољеним да се у анализираном одломку *extranei coloni* супротстављају властитим закупцима, који примају накнаду често у дјелу производа (D. 19,2,25,6; C. 4,65,21).

(36) О. Seeck, *Geschichte des Untergangs der Antiken Welt*, I, 4. изд. Stuttgart 1921, стр. 404. Тако исти већ и у RE IV, *colonatus* cit., стр. 495—496.

wisser Weise als eine eigenständige Erscheinung, ипак је мало вјеројатно да је касноримски колонат у западним провинцијама настао рецепцијом германског права. Касноримски колонат с ограниченом особном слободом треба објаснити из економске, друштвене и правне ситуације у Римском Царству(37).

2. Већ се одавно помишља на то да је до стварања зависнога полуслободног колоната дошло у доба Диоклецијана, и то најприје на државним добрима(38), односно као посљедица новог Диоклецијанова пореског сустава(39). Ни за једну од тих теза нема потврде у изворима(40). Што се тиче другонаведене тезе, чини нам се да она доказује превише. Наиме, по тој тези требало би да су још од Диоклецијана сви непосредни пољопривредни произвођачи — дакле и самостални сељаци — везани уз земљу, јер, као што је познато, Диоклецијанов порески сјустав има као основу попис свих производних снага, тј. не само земље и стоке, него и људске радне снаге, без обзира да ли је ријеч о робовима, закупцима или слободним малим произвођачима. И доиста из једне се конституције од 1. V 371.(41) види да су у пореске књиге били увсдени не само закупци, него и они који су имали властите земље. Они пољопривредници који су имали и властите земље — без обзира на то да ли су уз то додатно обрађивали још и туђе земље — били су уписани под својим именом у пореске књиге и плаћали држави сами изравно порез. Ти слободни сељаци, који нису плаћали порез преко земљопосједника, премда су обрађивали и туђу земљу, нису почетно

(37) Положај насељених Германа у Римском Царству није био у свим случајевима једнак. Након побједе над Маркоманима и Квадима Марко Аурелије их је примио „in dedicationem“ (*Scriptores Historiae Augustae* (=SHA), *Marcus Aurelius*, 22) у доба цара Клаудија II (269. год.) наводно „није било подурчаја, које није имало *Gothum servum*“ (SHA, *Claudius* 9,5) а цар Проб се хвали да сви барбари Римљане „servient“ (SHA, *Probus* 15). То дакако не значи да су заробљени или досељени Германи у II и III ст. били претварани у робове, али нам ипак не помаже много да поближе утврдимо њихов правни положај. *Ammianus Marcellinus* јавља за германске *gentiles* да их се 360. године преселио на римско подурчје с лијеве стране Рајне под увјетом „*ne ducerentur ad partes unquam transalpinas*“ (*Amm. Marc.* 20,4,4) — дакле, очито су имали слободу кретања (уз једино ограничење пресељења у Италију), а исте 360. године Јулијан је на Рајни Германие „tributarios ipse fecit et vectigales“ (*Amm. Marc.* 20,4,1). Из тих ријечи би се могло закључити да су Германи средином IV стољећа насељавани као слободни пољопривредници који су плаћали порезе и закупнину, али није нимало вјеројатно да су они добили римске државне земље без важних увјета ограничења, обавеза и права. За насељене Сцире каже се у једној конституцији од 12. колозва 409. (СТ 5, 6, 3) да их се не смије *in servitutem irahere urbanisve obsequiis addicere*, јер су они земљопосједницима додијелили *iure colonatus*. То је већ много одређеније, али то не значи да су исти такав положај везаних колона имали и други насељени барбари. У обзир долази најчешће, дакако, насељавање у овећим групама са задатком чувања граница и плаћања извесних подавања (*tributa et vectigales*), као што је у нетом наведеним случај с Германима на Рајни године 360., при чему је команда над тим граничарима-сељацима без икакве сумње била у рукама римских војних функционара, али не можемо искључити и друге најразличитије модалитете. Било би корисно извршити поновну подробну анализу извора.

(38) Вид. нпр. *Pallasse, Orient et Occident*, cit., стр. 21.

(39) Jones, *The Later Roman Empire*, cit., стр. 796. Проблема стварног садржаја Диоклецијанове пореске реформе представља већ стољећима за знатственике *quaestio vexata*. Превладалим се могу сматрати теорије по којима је основица за израчунавање пореза, *ingit-caput*, била реална јединица (*Zachariä von Lingenthal* и његови сљедици). Све више се прихвата супротна теза *Savignya*, да је *ingit-caput* био идеалном јединицом, с тиме што је у свакој регији била утврђена њезина посебна вриједност (вид. особито *A. Déléage, Le capitatio du Bas-Empire*, Парис 1945) и с тиме што су и *ingit* (јединица за земљу) и *caput* (јединица за радну снагу била она животинска, робовска, колонска или слободног сељака) били додуше међусобно успоредиви, али не и повезани па је зато и могло доћи нпр. до укидања *humana capitatio* у Тракији и задржавања само тзв. *terrena ingatio* (С 11,52,51, од 3. IV 393). Пописи тих идеалних јединица (катастри) водили су се не само за читаво Царство, него и за уже управне јединице и служили су за утврђивање расподеле годишњег пореза по префектурама, дијецезама и провинцијама. О разним типовима и обличима тих катастра в. *J. Karayannopoulos, Das Finanzwesen des frühbyzantinischen Staates*, München 1958, стр. 43—53.

(40) Де Мартино, *Storia V*, cit., 186 с правом говори о *l'ipotesi congetturale*.

(41) С 11,48 (47), 4. Датирање ове и надућих конституција према *O. Seeck, Regesten der Kaiser und Päpste für die Jahre 311 bis 476 n. Chr.*, Stuttgart 1919.

били везани уз земљу и до њихова везивања долазило је тек постепено у другој половини IV стољећа, што се очито не слаже с тезом да је нови порески систем *capitatio-iugatio* могао функционирати само уз претпоставку да се непосредне пољопривредне произвођаче веже уз земљу.

Уосталом, још 294. године под појмом *colonus* сматра се слободни сељак који је преузео у слободни закуп туђу земљу и којег се привлачи на то чак и давањем зајмова.(42)

Према нашем мишљењу везаност колона уз земљу наступила је тек постепено у доба Константина и њу треба повезати с истодобним насљедним везивањем других категорија пучанства уз њихова занимања. Извори су у том погледу врло поуљни.

Прве поуздане вијести о везаности колона за њихово пољопривредно занимање тичу се државних колона царских велепосједа у источном дијелу Царства. Тако цар Константин 15. II 319. пише *comiti Orientis*:

Colonos nostros, qui sunt privati vel ad ratiocinia gerenda vel ad colendos agros idonei, retrahi iubemus... (43)

а 7. X 325. префекту *praetorio Orientis*:

Nullus omnino originalis colonus rei privatae nostrae ad aliquos honores vel quaelibet alia civitatis munera devocetur (44).

Нешто касније, 317. године, цар Константин одређује да част *perfectissimatus* не може припасти овим особама:

1. робовима, а
2. од слободних људи
 - а) *fisco obnoxii*
 - б) *curiae obnoxii*
 - в) *pistores*(45)

Значајно је да међу набројаним слободним људима нема колона. Ако томе додамо да су *navicularii* постали насљедни сталеж већ 314. године(46), *monetarii* 317. године(47), куријали на Истоку 325.(48), а у Африци 329. године(49) итд. онда нам се чини увјерљивим мишљење да везивање колона уз земљу треба посматрати не посебно за колоне, него у склопу укупне економске, друштвене и правне еволуције римскога друштва и државе у IV стољећу.

Мислимо да не може бити сумње у то, зашто је најприје дошло до насљедног везивања колона на царским велепосједима: највећи велепосједник, цар, искориштавао је своју власт у касном Римском Царству да себи осигура све економске погодности које су разумљива посљедица монополистичког владајућег положаја.

Дакако да су и остали велепосједници захтијевали за себе сличан привилегирани положај. И доиста, већ након нешто више од једне деценије цар је учинио даљњи корак у задовољавању интереса владајуће олигархије на штету непосредног произвођача. 30. листопада 332. Константин доноси конституцију, упућену свим становницима Царства (*ad provinciales*) која гласи: „Ако се код било кога нађе туђег колона (*colo-*

(42) С. 4, 65, 27.

(43) С. 11, 68, (67), 2.

(44) С. 11, 68, (67), 1.

(45) С. 12, 32 (33). 1 = СТ 6, 38 (37), 1 од 19. I 317.

(46) СТ 13, 5, 1, (19. III 314).

(47) СТ 10, 20, 1 = С. 11, 8, 1 (21. VII 317).

(48) СТ 12, 1, 10 (17. IV 325); 12, 1, 12 (25. X 325).

(49) СТ 12, 1, 7 (29. II 329).

ius iuris alieni), тај га треба вратити онамо, одакле потјече (*origini suae*) и преузети пореску обавезу (*capitationem*) кроз то вријеме. Што се пак тиче колона, који су помишљали на бијег, њих треба у оковима предати ропској служби (*in servilem condicionem*), да би их се принудило путем пресуде на ропство обављати оне дужности, на које су обавезни (и) као слободни“ (50).

Како је, међутим, познато да су колони у Илирику везани за земљу 375. године, у Палестини 386. године, а у Тракији 393. године, поставило се пред знанственике доиста тешко питање о домету управо наведене Константинове конституције. Тај проблем мучи знанственике и у најновије вријеме. Још 1974. године (51) Хелд покушава тај проблем ријешити на тај начин, да је наводно „очито“ (*offensichtlich*) да Константинова конституција није важила „одмах“ (*sofort*) у цијелом Царству, него да је најприје важила само у појединим покрајинама, а онда се постепено проширила и на друге дијелове Царства. То дакако не задовољава, јер је, као што смо видјели, Константинова конституција изричито упућена свим становницима Царства. Некако у исто вријеме (1975. године) и Де Martino се трудио да на неки начин умањи значење и важност конституције из 332. године. Он каже да „се не може не истаћи да Константинов закон нема опће значење и не уводи везу робовања земљи (*non introduce il vincolo della servitù della terra*), већ даје дојам као неке случајности (*quasi occasionale*), мотивиране захтјевом да се порез наметне на терет власника, који је запримио колона-бјегуница; тек на крају и некако као ради тога да би се избјегло такве велике незгоде, одобрава власнику да баца колона у окове ако помишља на бијег“ (52). Богатство рјечника Де Martino не може ипак застрти чињеницу да Де Martino очито смета опћи значај конституције која је ипак упућена *ad provinciales* и која већ својим уводним ријечима, за посткласичну конституцију зачуђујуће једноставним и јасним ријечима утврђује да се *colonus iuris alieni* треба вратити *origini suae*. Свако тумачење те конституције треба започети од тих ријечи. С друге стране, како Џонс (Jones) види у Диоклецијанову пореском сјуставу разлог везаности колона, он је принуђен поставити тезу да је 371. године у Илирику (а 393. у Тракији) везаност колона задржана и након што је укинута „главарина“, а недвојбено постојање колона, који нису везани уз земљу (нпр. у Палестини) тумачи тиме што ти колони почетно нису били уписани у пореске књиге па су постали, дакле, везани тек након тога. Па ипак, ако је томе тако, није ли чудно да су трачки колони ослобођени главарине, дакле брисани из пореских књига, и да им се истодобно забрањује сељење ријечима које се никако не би могле тумачити као задржавање старе везаности, него управо као нова правна ситуација:

originario iure teneantur (...) nec recedendi (...) aut permutandi loca habeant facultatem (53).

Најближи је тези о одлучујућој важности конституције (54) из 332. године за везаност колона уз земљу, Арангио-Руиз али ни из њего-

(50) СТ 5, 15, 1 = Brev. 5, 9, 1.

(51) Хелд, *op. cit.*, стр. 98.

(52) De Martino, *Costituzione V. cit.*, стр. 188.

(53) СТ 11, 52 (51) 1, 1 (3. IV 393).

(54) Тако и Golovačev, I. F. *K voprosu o vladel'českih pravah Afrikanских kolonov v I—IV vv.*, „Vestnik drevnei istorii“ Moskva, 3, 1963, стр. 169.

вих се ријечи не види да сматра да је та везаност створена управо те године. Он каже: „Везаност колона афирмира се на одлучујући начин за Константина“ (55) из чега се види да он ипак сматра да је и прије тога цара постојала нека правна везаност колона.

Што заправо значе ријечи Константинове конституције од 322. године којима се подвлачи везаност колона на њихову *origo*? *Coloni originarii* спомињу се у изворима што се односе на IV стољеће врло често (56). Значајно је да их се прије IV стољећа не спомиње. *Originarii* су таква врста колона, чија везаност, тј. *origo*, потјече из овисности у којој се налазе с обзиром на власт земљишног власника (57), или пак из уписа у пореске књиге под именом земљишног власника (58). Чини нам се да су они своје име — па и правни положај — добили због околности да су се родили од особе колонатског сталежа. Када се у једној конституцији од 13. X 365. одређује да се све бјежунце адскриптиције треба вратити.

ad antiquos penates, ubi censiti atque educati natiq̃ue sunt (59)

онда је тиме по нашем мишљењу истакнута њихова везаност уз земљу управо због тога што су њихови преци већ били колонима и што су се родили као такви. Наиме, колон је ступао у закупни однос било индивидуалним уговором било на основи неке врсти „адхезијска уговора“, било на основи *legis loci*, па таквом колону очито није било могуће забранити одлазак са земље, поготову након протека закупног рока, обично од пет година. Таквим колонима није могао ни Константин забранити одлазак са земље коју су обрађивали. Зато је Константин својом конституцијом од 332. године одредио да су везани уз земљу само они колони *iuris alieni* чији су преци већ били везани уз земљу, тј. *originarii*, што значи, да он уопће није везао уз земљу остале колоне *iuris alieni*. Пријелаз од слободе сељења према везаности био је дакле изведен на друштвено и правно најбезболнији начин, јер су везаним уз земљу проглашени само они који нису склопили уговор о закупу, већ су се родили на туђој земљи па су јој према томе на неки начин „припадали“. Да је упис у пореске књиге био у IV стољећу само пуко „доказно средство“ везаности колона и ништа више, види се и по томе што се назив *adscripticii* појављује као правно признати назив за колоне везане уз земљу тек много касније. Када би упис у пореске књиге био већ за Константина одлучујући елемент везаности уз земљу, онда би се израз *adscripticii* јавио већ раније. Умјесто тога налазимо најчешће назив *origo*, а он очито упућује на обитељско поријекло.

Константинова конституција из 332. године односи се, дакле, само на *coloni originarii*. Али то није једино њезино ограничење. Она додуше забрањује таквом колону одлазак другоме земљопосједнику, али не и пријелаз у државну службу, нпр. у разна субалтерна *offitia*, која реално и једина долазе у обзир. Везаност уз земљу је дакле прилично лабава — и опет у корист цара, овдје као власти.

(55) Arangio-Ruiz, *op. cit.*, стр. 63.

(56) Нпр. С. 11, 68, 1 (325); СТ 11, 1, 14 = С. 11, 48 (47), 4 (371); С. 11, 48 (47), 7 (371); СТ 10, 20, 10 = С. 11, 8, 7, (380); С. 11, 52 (51) (393); *ius originarium*; С. 11, (48) (47), 11 (396).

(57) Касер, *op. cit.*, II, 145, бнљ. 30 — бар у односу на колоне на западу.

(58) Günther *Coloni liberi*, *cit.*, стр. 267.

(59) С. 11, 48 (47), 6.

Укратко, како су и чланови других занимања везани и како колони ипак могу прећи у цареву службу, колони су и након Константинове значајне реформе из 332. године остали начелно правно изједначени с римским грађанима осталих занимања(60).

3. Тек доласком нове династије с Валентинијаном године 364. дешавају се велике и нагле промјене у правном положају колона.

Већ 24. IX 364. године Валентинијан спомиње робове и колоне заједно у једној конституцији по којој државне робове и државне колоне, који су отишли са царске земље (*de fundis ac possessionibus nostris*) у неку војну службу треба вратити на земљу(61).

Инквиллини, тј. колони најнижег положаја доживљавају идуће године (365) велики пад у свом статусу. Према конституцији, намијењеној Галији(62), женске особе сталежа инквиллина немају више, да се тако изразимо, „*conubium*“ с римским грађанима: дјеца декуриона из таквих бракова слиједе *condicio* своје мајке што значи да декурион нема над њима праву *patria potestas* римскога *pater familias*. Већ 367. године та одредба проширена је и на бракове свих слободних људи с осталим колонима(63). Али, све се то тиче још увијек само инквиллина и колона на царским земљама. Види се да цар још увијек има на уму у првом реду заштиту својих непосредних економских интереса и не жели да у таквим „мијешаним“ браковима изгуби своју пољопривредну радну снагу. Али и та конституција показује да се правни положај колона налазио на незауоставивој низбрдици.

Међутим, још 365. године доноси Валентинијан једну од врло важних новости, којом у битној мјери ограничава правну самосталност колона. Он одређује(64) да колони не могу без одобрења власника земље коју обрађују (*inconsultis atque ignorantibus patronis*) отуђивати чак ни власите земље. Према се закуподавац још увијек не назива колонов *dominus*, ипак, он је већ његов *patronus* па добива над колоном власт која у битној мјери ограничава колонову дјелатну способност. Конституција је упућена викарију Азије, а није преузета у Јустинијанов Ко-

(60) Хелд је устврдио (Held, *Die Vertiefung* cit., стр. 172) да је 349. године одређено да господар (*patronus*) постаје судица властитим колонима и позвао се при томе на двије конституције. Тврђња је погрешна. Према једној од тих конституција (С. 3, 26, 7 од 14. II 349) олобрено је управитељу царских имања да суди царским колонима, што дакако не значи и не може значити да су ту исту овласт добили и приватни власници земаља с колонима. Према другој конституцији (С. 9, 11, 1 = Брев. 9, 8, 1 од 30. IV 388) забрањено је самовласно затварање дужника, што, дакако, нема везе ни с приватним судовањем ни с дозвољеним приватним извршавањем (усп. М. Kaser, *Das römische Zivilprozessrecht*, München 1966, стр. 512). Хелд надаље тврди да је земљопосједник заступао своје колоне пред судом и позива се при томе на СТ 2, 13, 1 = Брев. 2, 13, 1 од 11. VII 422, али у тој конституцији говори се о појави да су *potentes* преузимају уговоре (*cautiones*). Цар то забрањује и пријети губитком таквих потраживања. Ту није дакле рјеч о некој врсти законског заступања колона, као што је изгледа по Хелдовим ријечима (*vertrat der Grundherr seine Kolonen vor Gericht gegen Dritte*), већ о забрањеном покушају искористићања угласнога друштвеног положаја. Уосталом, из анализираних конституција нимало не произлази да су *potentes*, које она наводи, управо земљопосједници, а дужници управо колони.

С друге стране, треба истаћи да су конституције у неким случајевима одобравале господару физичко кажњавање колона, што је свакако еклатантан доказ за дубоки друштвени пад колона: према СТ 5, 17, 1 (332) и С. 11, 53, 1 (371) господар је одбеглог колона могао бацити у окове; према С. 11, 48 (47), 24, 1 = С. 7, 24, 1, 1 (531/534) господар је смιο свога колона физички казнити, ако је тај ступио у брак са слободном особом; према СТ 16, 5, 52, 4 (412) и СТ 16, 5, 54, 8 (414) колони или роба који је био херетик или донасти смо је господар батинама уразувати и привести правој вјери (!). Свакако, ниједан од тих примјера није доказ о некој судској власти господара над колоном.

(61) С. 11, 68 (67), 3.

(62) С. 10, 32, 29 од 13. X 365.

(63) С. 11, 68 (67), 4 од 13. X 367.

(64) С. 5, 19, 1 = Брев. 5, 11, 1 од 27. I 365.

декс очито зато што је положај колона доживио године 396.(65) даље велико ограничење баш у погледу његових права над властитом имовином, па су састављачи Јустинијанова Кодекса сматрали сувишним уврстити и конституцију из 365. године.

За положај касноримског колона године 371. једна је од најсудбоноснијих година.

Према једној помало нејасној конституцији(66) из почетка те године недостатак робова и колона на неким земљама, настао због смрти, а не због бијега, надокнађује намјесник провинције „вишком“ (*ex ad-crescentibus*) колона изнад броја утврђеног у пореским књигама других сусједних земаља. Радна снага у пољопривреди премјешта се онако како то одговара вишим сталежима.

Далеко је важнија конституција од 1. свибња 371. године (67) којом се овлашћују земљопосједници да убиру порез за државу од свих оних колона који су уписани у пореске књиге као њихова радна снага (*coloni originales, quos in locis isdem censitos esse constabit*). И опет је друштвени и правни пад колонатског положаја узроковала жеља цара да осигура себи што лакше и сигурније наплаћивање пореза. Цар је морао бити свјестан да том мјером даје власницима земаља на којима раде колони велику власт, јер је очито да ће власници свој нови положај искористити и у властите циљеве, не само убирањем пореза у већој него прописаној количини (цар ће моћи и хтјети интервенирати само у изнимним и екстремним случајевима) него и појачаном експлоатацијом колона у односу на убирање закупнине, којој ће се колони моћи још далекотеже одупирати. Али, превагнуо је непосредни царев интерес. Ипак, цар се још увијек зауставио некако на пол пута. Наиме, ако неки колон има макар било како мали властити посјед, он је уписан у пореске књиге на властито име и сам плаћа порез без посредовања велепосједника за којег обрађује неке парцеле.

Године 371. 13. српња Валентинијан доноси низ мјера које се одnose на колоне.

Прије свега он подвлачи пуну везаност колона уз земљу и утврђује начело да се не смије продавати *originarios absque terra*, а и обратно, забрањује продати омању врло плодну парцелу земље без истодобног пријеноса на новог власника одговарајућег броја колона и робова(68).

У Италији је Валентинијан признавао донекле извјесну самосталност колона који су напустили земље које су обрађивали и прешли новом господару. Ако је нови господар знао да је ријеч о одбјеглој особи, он плаћа порезе које је држава изгубила због бијега. Ако је пак примио у доброј вјери новог пољопривредника на своју земљу, изгубљене порезе надокнадит ће сам одбјегли непосредни произвођач(69).

Истог дана и године (13. VII 371) доноси Валентинијан врло важну конституцију која у Јустинијановом Кодексу има наслов *De Colonis*

(65) С. 11, 50 (49), 2. О томе више даље у тексту под 4. За чудо, ни Е. Levy, *West-römisches Vulgarrecht, Das Obligationenrecht (= Obligationenrecht)*, Weimar 1956, стр. 70 не узима у обзир процес постепеног пада правног положаја колона од стања прије 365. године, преко ограничења из те године све до његова „поклећивања“, да се тако изразимо, у 396. години.

(66) СТ 13, 10, 7 од 16. I 371.

(67) С. 11, 48 (47), 4.

(68) С. 11, 48 (47), 17, конституција упућена префекту Галије.

(69) С. 11, 48 (47), 8 од 13. VII 371.

Illyricianis(70). Врло је вјероватно да је она убрзо примијењена и у другим подручјима под римском влашћу и да је она остала у Кодексу само као опћеважећи „узорак“, слично као што је и позната конституција о увођењу службе дефенсора у Илирику(71) такођер била без икак-ва одлагања проширена и на друге дијелове Царства.

Конституција има необично важно мјесто у повијести римскога колоната, а како се односи управо на наше крајеве, дајемо је овдје у цјелини у пријеводу с најважнијим дијеловима у оригиналу:

„Одређујемо да колони и инквилити Илирика и сусједних подручја (*„colonos inquilinosque per Illyricum vicinasque regiones*) не смију отићи са земље, у којој несумњиво бораве по поријеклу и родбинској вези (*originis agnationisque merito*). 1. Нека буду везани уз земље не пореском везом (*tributario nexu*), него називом и правним насловом колона (*nomine et titulo colonorum*) тако да се, ако би отишли и преселили се другамо, натраг доводе (*revocati*) и подвргавају везивању и (другим) казнама, а кажњавају се и они који су навели на прихваћање туђег и непознатог (сц. колона), и то колико накнадом (изгубљених) радова и штете, учињене у мјестима, која су напустили, толико и глобом, висину које препуштамо расудби суца, тако да казни у односу на каквоћу злочина подлијеже и власник земљишта на којем се докаже боравак страног (колона), не узимајући при томе у обзир незнање, јер је за постојање (тога) злочина довољно, што је при себи држао непозната. 2. Ако пак нетко прихвати роба у споменутим подручјима, кажњава се четвороструком казном и не узима се у обзир исприка незнања, а уз то ће надокнадити радове, (изгубљене) користи и штете. 3. За ослобођенике пак, које је прихватио истом врсти злоупотребе, нека се примијени оне одредбе што смо их прописали о задржавању слободних (*liberos*) колона (*colonos*).“

Илирик је у то доба, све до 375. године, припадао префектури Италији, коју је цар Валентинијан заједно с префектуром Галијом задржао за себе, препустивши префектуру Исток свом брату Валенту(72). Погрешно је, према томе, при анализи прилика у Илирику у то доба, прибрати га у источни дио Царства, као што се то чини још и у новије вријеме(73). Таквим приказивањем стања у Илирику долази се до погрешних резултата, јер се успоређује односе у Илирику, Азији и Египту, умјесто анализе економских, друштвених и правних односа у цијелој префектури Италији, која је обухваћала у то доба уз (цијели) Илирик још и дијецезе Италију и Африку.

Није посве јасно која су то „остала подручја“ на која се односи, уз Илирик, анализирана конституција. Сигурно није ријеч о Тракији, јер је она као посебна дијецеза припадала Источној префектури. Можда је мишљена Ахаја која је касније имала засебан положај аутономне

(70) С. 11, 53 (52).

(71) СТ I, 29, 1^о од 27. IV 368. (По Seesku, али није нимало вјероватно да је та конституција издата 364. године. У то питање овдје не можемо улазити, јер би нас то одвело предалеко.)

(72) V. Grumel, *L'Illyricum de la mort de Valentinien I^{er} (375) à la mort de Stilicon (408)*, „Revue des études byzantines“, 5. IX, année 1951, Paris 1852, стр. 6. Остауу Литератури в. у G. Clemente, *La „Notitia Dignitatum“*, Cagliari 1968, стр. 105 и д. Валентинијанов син Грацијан рођен у Сирмију 359. године био је додуше од 24. VIII 367. године већ августом, али 371. године није долазио у обзир за реалну подјелу власти, јер је тада имао тек 12 година.

(73) R. Ganhoffer, *L'evolution des institutions municipales en Occident et en Orient au Bas-Empire*, Paris 1963, стр. 184; Касер II, cit., стр. 144, биљ. 21.

провинције. Али још је далеко вјероватније да се под „осталим подручјима“ мисли на Македонију јер према једној конституцији од 19. III 373.(74) исти цареви наређују Пробу, префекту *praetorio* Италије да обавијести

universos per Illyricum et dioecesi Macedonicam

о забрани прикривања избјеглица из Тракије, док нешто касније, 29. VI 386. године(75) цареви Грацијан, Валентинијан II и Теодозије I спомињу

Macedoniam, Daciam, mediterraneam Moesiam seu Dardaniam

Свакако треба узети у обзир и Бривиариум Руфијуса Фестуса писан око 372. године, који досиже с описом повијесних збивања до 369. године, а по којем дијецеза Македонија обухваћа седам провинција *Macedonia, Thessalia, Achaia, Epiri duae, Praevalis, Creta*(76).

Међутим, несумњиво далеко је најважније питање у вези с анализираном конституцијом какав је то *nexus tributarius* којим су били везани колони у Илирику до 371. године.

У знаности се понајвише мисли — тако да се то може сматрати владајућим мишљењем(77) — да су конституцијом из 371. године колони Илирика ослобођени „главарине“ (*capitatio*), али да су уједно истом конституцијом везани уз земљу. То мишљење ослања се на сличност анализиране конституције с одредбом царева Теодозија, Аркадија и Хонорија од 3. IV 393.(78) која се односи на трачке колоне. Према тој одредби *sublato in perpetuum humanae capitationis censu iugatio tantum terrena solvatur*,

те се додаје да им се уједно одузима право одласка са земље коју обрађују премда су ослобођени

tributariae sortis nexibus.

Доиста треба признати да увјерљиво дјелује аргумент близине Илирика и Тракије, размјерно невелики временски размак (371. и 393. година), сличност изражавања и околност да се обје конституције налазе једна до друге у Јустинијанову Кодексу. То је и разлог зашто је Лот помало наивно ускликнуо: *Il saute aux yeux que „tributarius nexus“ correspond à „tributariae nexus sortibus“ (sic! L. M.) de la loi de Théodose*(79)

Па ипак, већ одавно је Karlowa изнио друкчије мишљење. По његову схваћању „*tributario nexu*“ не односи се на главарину (*Kopfsteuer*) него на околност да се конституцијом није хтјело снизити правни положај колона у Илирику на разину потпуно подјармљених барбарских племена која су плаћала трибут.(80)

Уосталом, Steinh(81), Хелд(82) и други задовољавају се тиме што на основи конституције из 371. године закључују само на *glebae adscriptio*, а не и на ослобађање од главарине. Обратно, Де Мартино, пристаје тезис о истодобном (371. године) опраштању главарине и везивању

(74) СТ 10, 19, 7.

(75) СТ 1, 32, 5.

(76) Усп. О. Seeck, Чланак о Руфијусу Фестусу у RE VI, 2 (1909), col. 2257—2258.

(77) Вид. нпр. G. Humbert, чланак *capitatio humana* у Daremberg—Saglio, *Dictionnaire des antiquités grecques et latines*, II, 1887, стр. 898; F. Lot, *L'impôt foncier et la capitation personnelle sous le Bas-empire et à l'époque franque*, Paris 1928, стр. 44; S. Mazzarino, *Aspetti sociali del quarto secolo*, Roma 1951, стр. 62; Jones, *Later Roman Empire*, cit., стр. 456; De Martino, *Costituzione*, cit., стр. 409.

(78) C. II, 52 (51).

(79) Lot, *ibid*.

(80) Karlowa, *op. cit.*, I, стр. 912.

(81) E. Stein, *Geschichte des spätromischen Reiches*, I Band, *Vom römischen zum byzantinischen Staate* (284—476. n. Chr.), Wien 1928.

(82) Held, *Die Vertiefung*, cit., стр. 98.

колоне у Илирику, на другом мјесту исте књиге⁽⁸³⁾ озбиљно сумња да ли је *capitatio* уопће икада постојала у Илирику.

Чини нам се корисним поновно анализирати садржај конституције из 371. године у односу на положај колоне у Илирику. Прије свега, треба узети у обзир да та конституција с једне стране изричито каже да су колони у Илирику *liberi*, а да с друге стране не налазимо у њој важну одредбу која у конституцији о трачким колонима из 393. године гласи у односу на права власника земаља с колонима:

iure utatur et patroni sollicitudine et domini potestate.

Ни колони Илирика ни колони Тракије немају право одселити се са земље, али први су ипак *liberi*, а други су предани у власт својих господара. И још нешто. Колоне-бјегунца у Тракији враћа се њиховом господару

cum omni peculio suo et agnatione,

док се за колоне-бјегунце Илирика само каже да се њих враћа (*revocati*), а да се ништа не каже о томе што ће бити с њиховом имовином и с њиховом обитељи, а понајмање се њихова имовина назива *peculium*. А то је и разумљиво. Ако су колони Илирика доиста *liberi*, онда се ни њихова имовина не може називати *peculium*, а то значи да постоји битна разлика између положаја колоне у Илирику након конституције из 371. године у односу на положај колоне у Тракији након 393. године. И једни и други су додуше везани за земљу, али колони у Илирику имају много бољи правни статус. Колони у Илирику након 371. године немају ни положај слободних пољопривредника на властитим имањима који само за своје земље плаћају порез (то је у конституцији изражено ријечима: *non tributario nexu*) ни правни статус колоне адскриптиција (то је изражено тиме што их се назива *liberi* и што се не говори о пецулијуму). Они су, уkratко, колони слободнога правног статута којима је одузето право сељења са земље.

Ако тим врстима пољопривредних непосредних произвођача додамо још и робове, који раде у пољопривреди и који су због тога уписани у пореске књиге као *rustici censitique servi* према једној конституцији, такођер из 371. године⁽⁸⁴⁾, произлази да су непосредни произвођачи у пољопривреди каснога Римског Царства могли имати ове правне статусе:

а) пољопривредни робови које власник не смије отуђити, јер би их нови власник могао употребити изван пољопривреде;

б) *coloni originarii*, који су везани уз земљу па их се не може отуђити без земље ни земљу без њих. Имају правну способност и ограничену дјелатну способност, јер не могу отуђивати своје ствари без одобрења господара;

в) слободни колони, с пуном правном и дјелатном способношћу, али који не могу напустити земљу коју обрађују;

г) слободни сељаци на властитим земљама.

Сви ти непосредни произвођачи уписани су у пореске књиге и сви улазе у пореску основицу, на темељу које се плаћа порез, тзв. *humana capitatio*, осим ако нису посебном одредбом изузети, као што је то био случај с трачким колонима.

⁽⁸³⁾ De Martino, *op. cit.*, стр. 190.

⁽⁸⁴⁾ C. 11, 48 (47), 7 пр. (13. VI 371): *Quemadmodum originarios absque terra, ita rusticos censitosque servos vendi omnifariam non licet.*

Конституција из 371. године што је анализирамо, спомиње уз колоне и инквилине (*colonos inquilinosque*). Године 400. свака је правна разлика међу њима изричито укинута, али се и из прописа, којим су изједначени(85) види да је међу њима ипак постојала нека (друштвена?) разлика. *Inquilini* у западном дијелу Римског Царства потјечу по мишљењу многих од германских заробљеника(86), а они на истоку били би „закупци без властите земље, који станују на туђем имању“(87). Овдје нас дакако највише занимају становници Илирика. Без икакве сумње на њих се односи вијест *Excerpta Valesiana* по којој су године 334. кметови Сармата подигнули устанак, побиједили своје господаре и протјерали их након чега Константин

amplius trecenta milia hominum mixtae aetatis et sexus per Thraciam, Scythiam, Macedoniam Italiamque divisit(88).

Како нам је и иначе познато да је у то вријеме Италија била најуже повезана с Илириком(89), мислимо да је очито да је врло велики број Сармата смјештен у нашим крајевима јер на то наводе не само податак о Трацији, Скилији и Македонији, него и прикладност таквог рјешења, које осигурава осјетљиву границу Римског Царства на средњем Подунављу на врло успјешан и политички мудар начин. Међутим, да ли су они имали баш положај инквилина, не можемо са сигурношћу тврдити, као што то није баш доказано ни за германске заробљенике. Према једној вијести из *Codex Theodosianus*, за оне многобројне Скире и Хуне, који су затражили смјештај у Римском Царству, изричито се каже да они имају положај колона *ius colonatus*, и да ће се казнити онога који их одводи или прихваћа као бјегунце казном која је предвиђена за оне који прихватају

alicnis censibus adscribitur(90).

Само се по себи разумије да се ову вијест не може тумачити тако као да је опћенито за све досељенике утврђено да улазе у колонатски однос управо оних значајка које су се примјењивале према Скирима и Хунима 409. године јер знамо да су Римљани и иначе били врло прагматични и узимали у обзир искључиво стварну ситуацију.

Уосталом, како нас извори ни изравно ни неизравно не обавјештавају ни о поријеклу ни о правном положају инквилина, не може се рећи о њима ништа посве поуздано. Како *inquilinus* иначе значи станар, то би се могло с извјесним ступњем вјеројатности помишљати на особе које нису добиле на трајно обрађивање одређену земљу, већ их је велепосједник држао као пољопривредне раднике, плаћа (*merces*) којих се састојала у дијелу плодова у натури. Такав пољопривредни радник настојат ће, дакако, да му се додијели неко земљиште на трајније искориштавање па се зато његов правни положај морао релативно брзо приближити положају „правога“ колона.

Не мали број знанственика тврди да је анализираном конституцијом укинута *capitatio* у Илирику. Наше анализе то не потврђују.

(85) С. 11, 48 (47), 13 од 29. VI 400.

(86) Вид. нпр. Seeck, *Colonatus*, cit., стр. 495.

(87) Тако Касер, *op. cit.*, II, стр. 144.

(88) *Excerpta Valesiana* 6, 32.

(89) Вид. нпр. Euseb. *Vita Const.* 4, 51, 1; Victor, *Epitom. de Caes.* 41, 20 и остале изворе у Стенн, *op. cit.*, I 198. О вијестима Амнијана Марцелина вид. нпр. G. Sabbah, *Ammien Marcellin*, T. II (Livres XVII—XIX), Paris 1970, стр. 184.

(90) СТ 5, 6, 3, (12. IV 409).

Уосталом, у једној конституцији од 10. X 423(91) изричито се наводи као посебан привилегиј солунске цркве, да је ослобођена од главарине — и то само од ње, што значи да је црква и даље остала обвезна држави на подавања из *iugatio*:

*propriae tantummodo capitationis modum beneficio mei
numinis sublevandum.*

Очито је *capitatio* постојала прије 429. године у Илирику, јер је та конституција упућена *praefecto praetorio Illyrici*, а посве је невјеројатно да би *capitatio* доиста били укинута у Илирику 371. године да би након тога била поновно успостављена у вријеме највећих искушења за становништво Илирика, особито након страшног римског пораза код Адрианополиса 378. године и у вријеме кад је она укинута *expressis verbis* у Тракији.

Да закључимо. Конституција из 371. године о колонима у Илирику веже уз земљу и оне наследне колоне на туђим земљама који имају властите земље. Ти колони остају слободни (*liberi*) римски грађани, али им је слобода утолико ограничена што се ни они ни њихови потомци не смију одселити са земље коју обрађују. Једино колони на царским земљама постају римским грађанима другог реда(92).

4. а) Године 396.(93) долази до даљњег пада правног положаја колона. Конституција је од пресудне важности за положај колона у идучим столећима па је ваља подробно анализирати.

Прије свега *coloni censibus dumtaxat adscripti* имају по тој конституцији двије врсте обавеза. Они су оптерећени порезима (*tributa*) и подавањима према власнику земљишта (*annuae functiones*). Према већ анализираној конституцији од 1. V 371. године порезе убире власник земље, али ти порези ипак нису морали ићи увијек у корист државе, јер се цар могао одрећи тих пореза у корист неке особе(94), па је обдарени имао право захтијевати да му се изруче ти порески приходи који су економски гледано изгубили значај државних пореза и претворили се у ренту(95). Међутим, конституција од 22. VII 396. наглашава да такви „власници рента“ нису уједно и господари колона и да им колони нису подложни:

ab his liberi sunt, quibus eos tributa subiectos non faciunt.

Напротив, иста конституција неувидјено и прилично грубо даје на знање тој врсти колона, да су они својим господарима, којима дају *annuae functiones* „тако рећи робови“

paene est ut quadam servitute dediti.

Таквим колонима признаје се додуше извјесна врло ограничена правна заштита, јер их господар не може одвојити од земаља на којима раде (*a dominis una cum possessionibus distrahi posse dubium non esse*), чиме се само потврђује стање утврђено конституцијом од 13. VII 371.

Али, далеко је важније што њихова имовина постаје *peculium*, тј. што према изричитој одредби конституције ти колони не смију *de реси-*

(91) СТ 11, 1, 33 = С. 1, 2, 8, = С. 10, 16, 12.

(92) С. 11, 68, 4 (13. X 367). Вид. т. 3 овога одјељка. Пооштрено с С. 11, 63 (62) 4 (24. II 386).

(93) С. 11, 50 (49) 2 (2. VII 396).

(94) Усп. С. 11, 71 (70), 5 (11. VI 429). Нормално је да цар дарује трибуне власнику земље, али то, дакако, не мора бити.

(95) Усп. С. 11, 71 (70), 5 (11. VI 429) о посебном даровању државног прихода (*pensiones*), које, дакако, не мора бити учињено баш ономе, коме је државна земља предана *s ius perpetuum*.

lio suo било што отуђити *ignorante domino*. Истина је да је таква забрана постојала већ од 365. године, али је начин изражавања конституције из 396. године много несмиљенији према колонима: по конституцији из 365. године колони имају властиту имовину, али је не смију отуђивати без знања својих патрона, а према конституцији из 396. године имовина колона је пуки *peculium*, о чијем отуђењу одлучује *in ultima linea* колонов *dominus*. Та конституција неуморно понавља подребени положај колона:

cuius (тј. од њихова господара) *ipsi sunt, eiusdem omnia sua esse cognoscent*.

Уз то конституција чак тврди да су наводно већ и пријашњи закони (мисли на конституцију из 365. године) хтјели да колони „све стјечу за господара“ као и да стечена колонова имовина припада „господару“:

quem (тј. колона) *nec propria quidem leges sui iuris habere voluerunt et adquirendi tantum, non etiam transferendi potestatem permissa, domino et adquirere et habere voluerunt*.

То дакако није истина, али је цару то било потребно да „поправивши помало“ садржај норма „старих закона“ олакша себи недопустиво срозавање правног положаја колона. Колонима се чак забрањује тужити господара, осим ако би их он оптеретио додатним подавањима и осим кривичне пријаве.

Ипак, значајно је што се та конституција односи само (*dumtaxat*) на колоне који су *censibus adscripti*, тј. очито само на оне колоне који су уписани у пореске књиге под именом њихова господара. Ти су се колони доиста у многосте приближили друштвеном (и у добром дијелу правном) положају робова, али уз њих постоје, дакако, и даље они *coloni originarii* који су уписани у пореске књиге под властитим именом јер имају властите посједе, али обрађују дијелом и туђу земљу и који су додуше везани за земљу али иначе имају положај „слободних“ колона. То су они колони, које је уз земљу у Илирику и Македонији везала конституција из 371. године, што се према анализама што смо их спровели, убрзо проширило и на друге регије Царства.

И коначно, конституција се не односи ни на „слободне сељаци“, тј. оне пољопривреднике, који нису ни на који начин везани уз земљу и уз господара, нпр. зато што обрађују искључиво дијелом и туђу земљу, али још нису постали *originarii* из разних разлога.

б) Чим је конституцијом од 396. године коначно и законски посве јасно утврђен дефинитивни пад колона из положаја пуноправног римског грађанина (*ingenius*) на разину човјека у нечијој власти, морало се нужно поставити питање губитка господарева власти над колоном протеком времена („застара“) односно стјецања власти над колоном фактичним вршењем власти кроз одређено вријеме („досјелост“).

И доиста већ 29. VI 400. одређено је конституцијом упућеном префекту *praetorio* Галије да тужби о праву над неким колоном или инквизином (*quaestio colonatus vel inquilinatus*) нема мјеста против онога који је 30 година служио унутар исте провинције а 40 година изван *curiae vel collegio vel burgis ceterisque corporibus*(96)

(96) СТ 12, 9, 2 = С. 11, 66 (65), 6 (али уз измјену да је утврђен опћи рок од 30 година). Усп. СТ. 12, 19, 3 упућен такође префекту *praetorio* Галије.

Слична одредба донесена је и 26. VI 419. године, с тиме да је за жене (*mulieres originariae*) вријеме застаре смањено на 20 година(97).

Застару тужбе против колона укинуо је тек Јустинијан 531/534 године(98).

Већи проблем представља стјецање власти над неком особом која је служила као колон одређено вријеме („досјелост“). Често се мисли(99) да је ту „досјелост“ увео Анастасије (491—518):

Неки сељаци су адскриптицији (*ἐναπόγραφοι*), а њихови пекулији припадају господарима; други постају колони (*μισθωτοί*) након 30 година, али остају слободни с њиховим стварима, с тиме да су принуђени обрађивати земљу и плаћати порез, што је корисно и за господара и за сељаке(100).

Обратно, по некима(101) је та досјелост утврђена конституцијом од 419. године и то за мушке колоне након 30 година колонске службе а за женске након 20 година. У конституцији од 419. године(102) говори се доиста о томе да након 30 година од одласка колона

omnis ab ipso vel a quo forte possidetur calumnia penitus excludatur, али нисмо баш сигурни да је то довољно за тврдњу да је том конституцијом утврђена досјелост над колоном, јер тек конституција Валентинијана III од 451. године(103) одређује:

(...) *cum prior dominus obice legis excluditur illi eum iubemus adquiri, apud quem eosdem annos statuti temporis* (тј. 30 година) *probatur inplesse*

и наставља да

is eum vindicet iure colonario servitutum, penes quem a die primae fugae triginta annorum posteriora tempora concluduntur; alias hinc lucro cedat, cum quo maximam tricennii partem vagus et infidus habitator effecit.

Том конституцијом Валентинијана III је доиста одредио да се стјече *ius colonarium* над досељеним колоном након тридесет година односно, ако је колон служио неколико господара, он припада ономе који је над њиме имао власт кроз највише времена од тренутка напуштања претходног господара. Али, ако је он одобрио *ius colonarium* над колоном тридесетгодишњим досједањем тога права, онда ти нови господари нису имали такво право над колонима по конституцији од 419. године. У противноме би ријеч *iubemus* била бесмислена. Поставља се, дакле, питање какво је то право, које након тридесетогодишњег посједовања колона стјече нови господар. Произлази да то не може бити оно право над везаним и у пореске књиге на име господара уписаним оригинарним колоном, који је везан уз свога господара *quodam servitute*, већ то мора бити неко друго право, које се стјече над таквим колоном. Мислимо да је очито да је ријеч о оном праву, које спомиње Анастасије у својој мало прије поменутој конституцији и које он дефинира као

(97) СТ 5, 12, 1 = Brev. 5, 10, 1; dio u C. 11, 48 (47), 16.

(98) C. 11, 48 (47), 23 пр.

(99) Тако нпр. Seeck, *Colonatus*, cit., стр. 509; Karlowa, *Römische Rechtsgeschichte* I, cit., стр. 922; Horvat, *Rimsko pravo* I, cit., стр. 97; Jones, *Later Roman Empire*, cit., стр. 800 ита.

(100) C. 11, 48 (47), 19 = Basilike, 55, 1, 18.

(101) Нпр. Kaser, *Das römische Recht* II, cit., стр. 148; J. Iglesias, *Derecho romano*, 6. изд. Barcelona 1972, стр. 135; De Martino, *Costituzione* V, cit., стр. 194.

(102) СТ 5, 18, 1 = Brev. 5, 10, 1; dio u C. 11, 48 (47), 16 оа 26. VII 419.

(103) Nov Valent. 31, пр. i d. (31. I 451).

право над слободном особом-пољопривредником, која је везана уз земљу и самостално плаћа порез. Ријеч је, надаље, о истој врсти колоне о којој нас обавјештава и позната конституција од 13. VII 371. године у вези с колонима у Илирику и Македонији: ти колони су *liberi*, али не смију напустити земљу коју обрађују.

Анастасије је то безболније могао наставити на законодавство претходних царева, што споменута новела Валентинијана III није прихваћена у источном дијелу Царства као саставни дио правног скупа.

Да се на западу након 451. године на све колоне у V стољећу гледало као на грабане другог реда, види се из једне Мајоранове конституције из 458. године у којој цар иде тако далеко да колону који се оженио куријалевом кћери уз одобрење њезина оца уопће не признаје положај мужа и каже да он

sibi frustra et temere mariti nomen contra interdictum legis indiderit(104).

(104) Nov. Maior. 7, 5 od 6. XI 458. Споменути уз пут и један посебни случај у Галији, увјетован специфичним околностима. Са СТ 12, 19, 1 (29. IV 400) прописало се да се одбегли колегијати — чланови разнородних група градског становништва с разним „ниским“ обавезама према градској општини — враћају на своје дужности, а да се њихова дјеца коју су им на селу родиле њихове жене инквилитке, колоне и робине дијеле између градске општине и земљопоседника. Грубо дијељење дјеце могао је изгледати „праведним“, да се тако признају економски интереси и града и властелина. Треба признати да се та мјера могла сматрати само као привремени изузетак од опћих начела: дјеца с инквилиткама и колонима требала су заправо ући под обитељску власт одбеглог колегијата, а дјеца с робинама требала су припасти велеспоједику. Касер II, стр. 148, бил. 5—6, с правом каже да је ово *Sonderfall*. Свакако упада у очи грубо изједначавање особа колонатског и робовског правног положаја.

Брак слободних људи с туђим колонима био је и касније предмет врло честог законског регулирања.

У западном дијелу Царства према СТ 5, 18, 1, 3, 4 = Брев. 5, 10, 1 од 26. липња 419. одбеглу *mulier originaria*, ако је ступила у брак с туђим колоном враћа се унутар 20 година с једном трећином дјеце (али је дозвољено замијенити их с другим особама), а ако је ступила у брак са слободним човјеком, враћа се са свом дјецом. Према Nov. Val. 31, 6 од 31. септембра 451. дјеца слободне жене која је ступила у брак с туђим робом или колоном постају колони, ако није дошло до денунцијације у смислу *sc. Claudianum*, иначе постају робови. Према Nov. Maior. 7, 2 од 6. септембра 458. дјеца куријала који је побјегао на село и тамо ступио у брак с туђом колоном или робинjom дијеле се тако да женска дјеца припадају господару жене, а мужа куријата се враћа у град с мушком дјецом, која постају куријали, ако су рођена од колоне, а колегијати, ако су рођена од робине. Коначно, према Nov. Sev. 2 од 25. јуна 465. године ако особе мушког и женског рода, које су додијелене најнижим градским службама ступе у брак с туђим особама колонатског или ропског положаја, дјеца у сваком случају припадају господару. Све се те конституције односе, дакако, на западни дио Царства, а упућене су префекту *praetorio* Италије, па се према томе односе и на оне наше крајеве, који су у то вријеме били у власти западноримских царева (у првом реду на Далмацију).

У источном дијелу Царства одредно је нешто касније Зенон (474—491) да из брака слободна колона или колоне с државним дјецом у сваком случају припадају фиску (С. 11, 69, 68, 1). То је, као што се види, специјална одреба којом се штите интереси фиска, успоређива с конституцијама о заштити царевих интереса донесеним још 364. (С. 11, 68, 3), 365. (С. 10, 32, 29) и 367. год. (С. 11, 68, 4).

Јустинијан је, додуше, признао слободним дијете из брака слободне жене с туђим адскриптицијем, али је, најприје дозволио „одговарајуће“ физичко кажњавање тога адскриптиција и његово „одавање од такве жене“ (С. 11, 48 (47), 24 од 531/534), а 536. године је прогласио такав брак ништавим и кажњивим (Нов. 22, 17).

Јустинијан је приступио регулирању брачних и породичних питања између слободних особа, колоне и робова с великим жаром. Међутим, њега мање занимају бракови с особама које се налазе под туђом влашћу. Он се више не скрива из тражења економске равнотеже која је од особита интереса у таквим браковима, већ отворено и свјесно заступа стајалиште да у Царству постоје три одвојене групе становништва с различитим правним статусом: слободни (међу које он против своје воље убраја и „слободне“ колоне), адскриптицији и робови. Пропису из 419. године (СТ 5, 18, 1, 4), по којем дјеца из брака *mulieris originariae* (он је назива адскриптиција) и слободне особе слиједе правни положај мајке, он додаје своју одредбу, по којој исти правни učinак има и брак између особе адскриптицијског и ропског правног положаја, што је у складу с тиме да ни међу адскриптицијима и робовима не постоји, дакако, „*coniubium*“. Ако већ није могао забранити такав брак (осим за бракове с туђим адскриптицијем), Јустинијан је настојао отежати га неугодним посљедицама за дјецу. Дјеца су из таква брака према конституцији из 539. године упућеној префекту *praetorio* Илирика оставља слободном, али су била везана уз земљу, другим ријечима, добила су положај „слободних колоне“ (Нов. 162, 2). Већ идуће 540. године Јустинијан то још више поопштрава: дјеца слиједе правни положај свога оца, тј. она постају „слободни колони“ или адскриптицији (конституција *De adscripticiis et colonis*, в. *Appendix II, Novellae*, ed. Schöll-Kroll, стр. 796).

Другим ријечима, не слажемо се с владајућим мишљењем⁽¹⁰⁵⁾ да је до посебног типа „слободног колона“ дошло тек у другој половини V стољећа, већ мислимо да су темељ томе разликовању дали већ с једне стране Валентинијан I 1. V 371.⁽¹⁰⁶⁾ тиме што је утврдио двије врсте колона, једне уписане у пореске књиге господара, а друге који су били уписани под властитим именом, и с друге стране Аркадије и Хонорије који су 22. VII 396.⁽¹⁰⁷⁾ везали првонаведене уз господаре *quadam servitute*, остављајући другонаведене и даље у положају „слободних“ колона. О тим другим „слободним“ колонима који су везани уз земљу, говоре, по нашем мишљењу, конституције о палестинским (25. X 386), трачким (3. IV 393) и илиричким (13. VII 371) колонима⁽¹⁰⁸⁾. Уосталом, конституција о трачким колонима изричито каже, да ти колони

condicione videantur ingenui,⁽¹⁰⁹⁾

а конституција о колонима Илирика говори о њима као *liberi coloni*⁽¹¹⁰⁾, што се никако не слаже с правним положајем оних колона, који су *censibus* (сц. господара) *adscripti*⁽¹¹¹⁾.

в) Патронат није у источном дијелу Царства у IV стољећу још узроковао губитак земље за малог посједника. Патрон — најчешће виши војни функционер — задовољавао се тиме што је од сељака добивао годишње подавања. Тек цар Лав I проглашава ништавим све врсти правних послова (даровање, продају, закуп и слично) којима се оштећује државни интерес бијеом под заштиту неке моћне особе⁽¹¹²⁾. Ситуација је у западном дијелу Царства мање јасна, јер о патронату не говори ниједна царска конституција, која би се односила на западни дио Царства. Упућени смо зато само на нејасну и претјерану причу Салвијанову (*De gubernatione Dei*, 5, 8) у којој он потресно говори о тешкој судбини пореских обвезника (*tributarii*). Они:

tradunt se ad tuendum protegendumque maioribus, dedititios se ditum faciunt et quasi in jus eorum ditionemque transcendunt (...) omnem fere substantiam suam priusquam defendantur addicunt, ac sic, ut patres habeant defensionem perdunt filii hereditatem (...)

У новије вријеме (*Pallasse*) енергично пориче⁽¹¹³⁾ да би тај опис требало прихватити као доказ за опће проширење патронатског односа у западном дијелу Царства, а и Jones дијелом ограничава домет Салвијанових ријечи, а дијелом их сматра као „готово сигурну неистину“⁽¹¹⁴⁾. Дакако, било би погрешно занијекати важност Салвијанове вијести. Чини се да би била потребна поновна анализа расположивих извора, особито тзв. *Breviarium Alaricianum*, и то у првом реду у њему садржаних *Interpretationes*, које су и иначе необично важан прворазредни извор за правну повијест западног дијела Римског Царства, почевши од V стољећа. Овдје можемо само упозорити на *Interpretatio* уз Nov. Theo-

(105) Умјесто свера вид. Seeck, *Colonatus*, cit., стр. 504 (So treten denn gegen Ende des 5. Jahrhunderts, allerdings nicht früher, wieder freie Colonen neben Hörigen auf); De Martino, *Costituzione V*, cit., стр. 105; Günther, *Coloni*, cit., стр. 267 и а.

(106) C. 11, 48 (47), 4.

(107) C. 11, 50 (49), 2.

(108) C. 11, 51 (50); 52 (51); 53 (52).

(109) C. 11, 52 (51), 1, 1.

(110) C. 11, 53 (52), 1, 3.

(111) C. 11, 50 (49), 2.

(112) C. 11, 54 (53), 1, 1 од 1. IX 468.

(113) Pallasse, *Orient*, cit., стр. 7.

(114) Jones, *Later Roman Empire*, cit., стр. 777—778.

dos IV (= *interpretatio* уз *Nov. Theodos. IX* од 7. IV 439) којом се забрањује примање куријала као закупника и додаје: *nam et ager ipse, qui a possessore curiali conductus est, fisci viribus vindicetur*. Очито је постојао не баш безначајни слој пољопривредника који су долазили у обзир да преузму у закуп туђу земљу.

Што се тиче Африке, врло важнога западнога дијела Римскога Царства у вријеме домината, тзв. Албертинијеве плочице(115) из краја V стољећа увјеравају нас да је еволуција аграрних стварноправних односа морала бити много мање бурна него што се то обично предмнијева. Наиме, јако стварно право колона о којем нас обавијештава *Lex Manciana* и *Lex Hadriana* из доба принципата, о којима је већ била ријеч у овоме раду, остало је непромијењено све до времена вандалске власти па Леви (*Levy*) афричке колоне још за то доба с правом дефинира „не као подређене кметове, већ као наслједноправне посједнике“(116). Вијести из Африке су то важније и поузданије, што се односе на пољопривредно становништво истога подручја које чак још 493—496. отуђује своје земље — *ex culturis suis Mancianis!*

За посткласично право („вулгарно право“) западнога дијела Римскога Царства од великог су значаја и *Pauli Sententiae* по којима купац, који је безразложно напустио земљу прије уговорена времена, треба накнадити штету(117). Дакле, постојао је несумњиво још увијек друштвени слој сељака, који су слободни обрађивали туђу земљу, а које је римско право толико заштићивало, да су смјели напустити обрађивану земљу и прије истека закупног односа, ако су за то имали *iustam ac probabilem causam*.

Али, било је, дакако, и пољопривредника који су уговорно и „добровољно“ прелазили из сталежа слободних сељака у подређени положај овисног колона, о чему нас обавјештава Јустинијанова конституција из 531. године(118), по којој су за уговорно срозавање у сталеж адскрипција предвиђене извјесне формалности, које баш не дјелују јако увјерљиво и које је било врло лако задовољити. Уноточ Левију, ми бисмо били склони да у правном начелу, што га постављају *Pauli Sententiae: homo liber, qui statum suum in potestate habet, et peiorare eum et meliorare facere potest*(119)

видимо још један примјер овлаштења којим је посткласично вулгарно право дозвољавало уговорну промјену статута. Уосталом, на западу је било могуће уговорно прихватити и положај „слободног колона“ (дакле

(115) *Tablettes Albertini*, ed. L. Leschi itd., Paris 1952.

(116) E. Levy у рецензији издања из претходне биљешке: Diese Kolonen waren wie die Verkäufer in den Urkunden nicht untertänige Knechte, sondern erberechtigte Besitzer (Zeitschrift der Savigny Stiftung, Rom. Abt. 70, 1953, стр. 503. = *Gesammelte Schriften I*, Köln—Graz 1963, стр. 317. *U West Roman Vulgar Law, The Law of Property*, Philadelphia 1951, стр. 93. Леви их назива *hereditary lessee*.

(117) PS 2, 18, 5, V. и D. 19, 2, 55.

(118) C. 11, 48 (47), 22.

(119) PS 2, 18, 1. Због наставка: *atque ideo operas suas diurnas nocturnasque locat* сматра Леви, *Obligationenrecht* cit., стр. 282 да је оваје ријеч о „etwas völlig Harmloses“. Али тај наставак је по нашем мишљењу очито само једна од могућности, и то најблажа, уговорног смањивања, правног положаја римског грађанина у посткласично доба. Чак бисмо могли рећи да ту и нема правог ограничења било какве врсте и да је састављач текста PS који је до нас дошао прилично неспретно започео титул који се односи на *locatio conductio*. Уосталом, *interpretatio* ad CT 4, 8, 6, = *Brev. 4, 8, 2* (18. V 323) која потјече из V ст. предвиђа разне могућности смањивања правног положаја јер одређује да пунољетни *in ea, ad quem scientes sua voluntate transeunt, servitute permanent* при чему несумњиво мисли не само на положај „слободног колона“ него и неслободног („кмета“, на истоку адскрипција). Не видимо зашто би то морао бити пукни „пријелаз“ према средњовековном уговору о покмењивању (Леви, *ibid.*).

не адскриптиција), о чему имамо вијести из једне новеле цара Валентинијана III из 451. године, по којој придошлица (*advena*) може ожени жену подребена сталежа (*mulier obnoxia*) ако изјави у *gesta municipalia* да ће трајно остати на земљи. Валентинијан III одређује да у том случају такви нови колони

salva ingenuitate licentiam non habeant discedendi(120)

дакле, признаје им положај слободних колона везаних уз земљу.

Dr. Lujo Margetić,

Professor of the Faculty of Law in Rijeka

SOME JURIDICAL PROBLEMS RELATED TO THE COLONATE IN THE LATE ROMAN EMPIRE

Summary

The author briefly reviews recent opinions concerning the origin of the colonate, particularly those of Yugoslav authors (Horvat, Korošec, Stojčević, Romac), and some characteristic of that institution in the Early Roman Empire (*Lex Manciana*, *Lex Hadriana*, *Decretum Commodi de salto Burunitano*).

After successfully challenging the thesis according to which the colonate has its origin in the times of Diocletian, the author attempts to prove that colonate was gradually developed during the reign of Constantine the Great, who used his imperial position to ensure significant economic advantages by hereditary binding of the state colons to the state lands. It is only with the decree (*constitutio*) of 332 (CT 5, 15, 1) that the same emperor, at least according to the author, prohibited the moving of colons from one land-owner to another. However, significantly enough, this decree concerns only the so-called *coloni originarii*. Besides, the colons are permitted to move from their land-owner into the state service.

Deep changes of the legal status of the colons occur with the new dynasty in 364. First of all, in 365 a decree was issued, according to which the colons were not entitled to alienate even their own property without consent of their lords. According to one of them, the land-owners were authorized to collect from their colons taxes for the state. Another decree stated that the *originarii* could not be sold *absque terra*. The third decree concerns *Illyricum* „and the neighbouring regions“. The colons of these territories are considered, in a certain way, „free“ but they are deprived of the right of moving from the land. In other words, the legal status of these colons is superior to that of the *adscripticii*, but they are still, without any doubt, socially and juridically much under the fully free persons.

The colons inscribed in the tax registers of their masters (*adscripticii*) sink still deeper with the decree of 396, according to which their belongings were treated as a mere *peculium*. Besides, they are permitted to sue their masters.

In the western part of the Empire, after 451, the colons are already „half-free“ in the fullest meaning of the word: if a colon marries a daughter of a *curialis*, he has not the position of a husband, even if the marriage was concluded with the consent of her father.

Some other problems are discussed too, such as the one concerning the spread of the patronage in the eastern and western parts of the Empire.

Dr Lujo Margetić,
professeur à la Faculté de droit à Rijeka

QUELQUES PROBLEMES JURIDIQUES CONCERNANT LE COLONAT AU BAS-EMPIRE

Résumé

L'auteur donne tout d'abord un court aperçu des opinions récentes sur l'origine du colonat, surtout de celles des auteurs yougoslaves (Horvat, Korošec, Stojčević, Romac), ainsi que des caractères généraux du colonat dans la période du Haut Empire (*Lex Manciana*, *Lex Hadriana*, *Decretum Commodi de salto Burunitano*). Après avoir exposé les arguments qui justifient sa désapprobation de la thèse selon laquelle le colonat aurait eu ses origines dans les temps de Dioclétien, l'auteur tâche de prouver que le colonat se soit développé graduellement pendant le règne du Constantin le Grand, qui a profité de sa position de l'empereur pour assurer à l'Empire de grands avantages économiques par le rattachement héréditaire des colons à la terre d'état. C'est seulement avec sa constitution de l'an 332 (CT 5,15,1) que cet empereur avait — au moins selon l'avis de l'auteur — interdit le déplacement des colons du domaine d'un propriétaire sur le domaine d'un autre propriétaire. Pourtant, et c'est significatif, cette constitution ne se rapporte que aux colons qui étaient *coloni originarii*. En plus, les colons étaient autorisés de quitter la terre pour s'engager dans un service d'état.

Des changements profonds dans la condition juridique des colons ont eu lieu dès l'avènement de la nouvelle dynastie en 364. Tout d'abord, par la constitution de l'an 365 il fût interdit aux colons d'aliéner même leurs propres biens sans le consentement de leur maître. Encore plus importantes sont les constitutions promulguées en 371. Une parmi elles autorise le propriétaire de la terre de percevoir, pour le compte d'état, les impôts dûs par ses colons. Une autre prescrit que les *originarii* ne peuvent plus être vendus *absque terra*. La troisième constitution concerne *Illyricum* „et les régions avoisinantes“. Les colons qui se trouvent sur ces territoires sont considérés être „libres“ dans une certaine mesure, mais il n'ont pas le droit de quitter la terre sur laquelle ils vivent. Autrement dit, la condition juridique de ces colons fût meilleure de celle des *adscripticii*, mais du point de vue tant social que juridique ils avaient, sans aucun doute, un rang plus bas que les personnes libres.

Les colons inscrits dans les registres de leurs maîtres (*adscripticii*) ont été poussés sur un rang encore plus bas par la constitution de l'an 386 d'après laquelle tous les biens de ces colons devraient être traités comme un *peculium*, c'est à dire dorénavant il ne pouvaient avoir rien en propriété. La même constitution défendait aux *adscripticii* de citer en justice leurs maîtres.

Dans la part occidentale de l'Empire après l'an 451 les colons sont déjà „demi-libres“ dans le sens strict de ce mot: si un colon épouse la fille d'un *curialis*, il n'est pas considéré juridiquement d'être son mari, même si le mariage avait été célébré avec le consentement du père de la mariée.

Quelques autres problèmes ont été également discutés, ainsi la question de l'étendu de l'institution du patronat dans les deux parts de l'Empire.

др Момир Милојевић,
ванредни професор Правног факултета у Београду

ИЗВЕДЕНА НАДЛЕЖНОСТ ДРЖАВА*

А. ПРОБЛЕМ ПРЕНОШЕЊА НАДЛЕЖНОСТИ

Опште је прихваћено у теорији права да је надлежност скуп послова које обављају заједнице, органи или лица(1). У том значењу се овај израз употребљава како у унутрашњем тако и у међународном праву(2). Реч је о овлашћењима за обављање одређених радњи. Та овлашћења се могу преносити с једне власти на другу и у том случају се говори о преношењу или „делегирању“, односно „делегацији“ (од латинског *delegare* = послати, поверити) надлежности(3). Преношење надлежности је могуће између органа исте врсте, затим са вишег нижем органу, а и виши орган може да преузме овлашћења нижег органа. У децентрализованом правном систему један орган може да врши како послове из сопствене надлежности тако и послове који су туђа али на њега пренета надлежност и које обавља као централизован орган(4).

То у потпуности важи у односу између држава и међународне заједнице. На међународном плану децентрализација се огледа у стварању регионалних организација или регионалних тела универзалних организација. Исто тако је познато преношење надлежности међународне заједнице на државе. На тај начин државе стичу надлежност коју раније нису имале. То је супротан смер некадањем када су државе

* Рад је био написан за број „Анала“ посвећен професору Радомиру Лукићу, али није био објављен у том броју из техничких разлога.

(1) У том смислу нпр. Р. Лукић, *Увод у право*, Београд 1964, стр. 105; — *Енциклопедија Лексикографског завода*, св. 5, Загреб 1961, стр. 324; — В. Иблер, *Рјечник међународног јавног права*, Загреб, 1972, стр. 68.

(2) Терминологија није уједначена. Поред најчешће употребљаваног израза „надлежност“ (како се преводи латинска реч *competentia*, француска *compétence*, енглеска *competence*, немачка *Kompetenz*) употребљава се и „јурисдикција“ (француски *jurisdiction*, енглески *jurisdiction*) али у различитом значењу. У недостатку израза који би био у духу нашег језика, могло би се говорити о надлежности у ужем и ширем смислу. У овом раду се употребљава само израз „надлежност“ с повременим указивањем на тачно значење.

(3) У том смислу *Енциклопедија Лексикографског завода*, св. 2, Загреб 1956, стр. 262.

(4) Р. Лукић, *нав. дело*, стр. 157. Подвукао Р. Лукић.

своја овлашћења преносиле на међународну заједницу, посебно на међународне организације које су стварале у складу са неким заједничким интересима. Ово претакање из унутрашњег у међународно право и обрнуто није никаква особеност надлежности већ односа који могу да постоје како између виших и нижих органа тако и између равноправних у свакој, а нарочито децентрализованог, па и међународној заједници. Многоструке везе између међународног и унутрашњег права⁽⁵⁾ су нарочито видљиве не само у поменутом преношењу надлежности већ много више у њиховим међусобним узајамним утицајима. Довољно је поменути настанак општих правних начела као извора међународног права. Многа основна људска права позната у уставима најнапреднијих држава постала су међународно заштићена и преко међународних аката ушла у правне системе држава које их нису познавале или су касније створене. У националним законодавствима има све више правила понашања која имају своје порекло у унутрашњим правима неких земаља. То је, на пример, случај са заштитом ауторског права и индустријске својине, или међународним кривичним делима⁽⁶⁾.

То је потпуно разумљиво ако се има у виду да су норме међународног права, како примећује Келзен (*Hans Kelsen*), „већином непотпуне норме; оне изискују употпуњавање нормама државног права“. Полазећи од схватања о јединству правног поретка, који се по њему састоји од једног општег (опште међународно право) и више посебних поредака (партикуларно међународно право и права појединих држава), он сматра да међународни правни поредак „делегира“ државним правним порецима „употпуњавање својих властитих норми“⁽⁷⁾. Није потребно у потпуности прихватити ово гледиште да би се утврдило да су врло често норме међународног права врло уопштене и да се државама намеће обавеза да их спроводе, што захтева или подразумева и њихову даљу разраду. Пракса показује да државе не само да поседују изворну надлежност већ да је и даље проширују, било да то чине једностраним актима, било међународним уговорима или актима међународних организација. Међутим, у овом другом случају, државе добијају надлежност од међународне заједнице па се стога говори о њиховој „делегираној“ или изведеној надлежности. Проблем преношења надлежности на државе остао је неоправдано занемарен и у сенци расправа о преношењу надлежности држава на друге субјекте, посебно међународне организације. То се може објаснити још увек постојећим страхом да се не одузме превише од надлежности држава и тако умањи њихова сувереност па макар то сужавање суверености било у општем интересу.

Б. „ДЕЛЕГИРАНА“ НАДЛЕЖНОСТ ДРЖАВА

Управо поменути општи интереси доводе до тога да државе обављају послове које им поверава међународна заједница. И ако се преношење надлежности држава на међународну заједницу доживљава као

(5) Вид. о томе Р. Лукић, *Шта је заједничко међународном и унутрашњем праву?*, „Анали Правног факултета у Београду“, бр. 6/1973, стр. 1—8.

(6) Опширније М. Милојевић, *Обавеза кажњавања за међународна кривична дела*, „Југословенска ревија за криминологију и кривично право“, бр. 2/1969, стр. 214.

(7) Х. Келзен, *Општа теорија права и државе*, превели др Радомир А. Лукић и Милорад В. Симић, изд. „Архива за правне и друштвене науке“, Београд 1951, стр. 330, 333.

умањивање њихове суверености онда би требало очекивати да се више говори о ономе што државе чине у име међународне заједнице. А то је само један вид утицаја међународног на унутрашње право. У вези с тим се поставља више правних проблема. Пре свега реч је о извору овлашћења (власти) а затим о улози држава у њиховом вршењу. Мада су међусобно повезани, могу се и одвојено разматрати.

Доследан ставу о јединству правног поретка, Келзен закључује да оно што важи за однос међународног и унутрашњег права важи и за однос између међународне заједнице и држава, тј. односе између разних заједница он посматра кроз односе њихових правних поредака. Наведени став о делегирању надлежности државама⁽⁸⁾ он на другом месту изражава тврдњом да „позитивно међународно право одређује и тиме разграничава једну од друге територијалне сфере важења различитих државних правних поредака“⁽⁹⁾. Ако би се овај став могао разумети као да се односи на територијално разграничење држава, тј. да међународно право одређује границе између држава, онда нема никакве нејасноће у ставу да је државна територија „простор... на коме је држава... овлашћена међународним правом да извршује државни правни поредак“⁽¹⁰⁾, односно да међународни правни поредак утврђује подручја важења државних правних поредака у сваком погледу“⁽¹¹⁾. Да не би било забуне, рецимо да по Келзену државе уопште немају своју изворну надлежност већ је у целини добијају од међународног права.

Но и писци који не прихватају ово гледиште изричито или претпостављено долазе до закључка да државну надлежност чине овлашћења и права које међународно право даје или признаје државама⁽¹²⁾ па чак истичу да је надлежност држава одређена „претежно“ општим међународним правом⁽¹³⁾. Други само кажу да „међународно право прописује надлежност држава при расправљању приватних односа, чиме настаје међународно приватно право“⁽¹⁴⁾. Умереније је гледиште да је државама „у извесним случајевима“ поверена контролна функција, на пример право ратних бродова да на отвореном мору прегледају стране бродове осумњичене за пиратерију или трговину робљем⁽¹⁵⁾. Ту функцију оне врше у општем интересу, борећи се против деликата по општем праву (*jus gentium*) у које долазе пиратерија, отмице авиона, недопуштена трговина дрогама, трговина робљем и геноцид⁽¹⁶⁾. Тако се налази склад између суверености држава и потреба за једнообразним деловањем читаве међународне заједнице. То се можда најбоље огледа у схватању Шарла Русоа (*Charles Rousseau*), свакако једног од најугледнијих живих интернационалиста. Он сматра да међународно право одре-

(8) Вид. бел. 7.

(9) Х. Келзен, *Општа теорија права и државе*, стр. 204.

(10) На истом месту.

(11) Исто, стр. 333.

(12) В. Иблер, *нав. дело*, стр. 68.

(13) Исто, стр. 173.

(14) М. Бартош, *Међународно јавно право*, књ. I, Београд 1954, стр. 15.

(15) С. Аврамов, *Међународно јавно право*, Београд 1980, стр. 53. Тај пример наводи и Н. Келсен, *Théorie du Droit international public*, „Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de La Haye“, 1953, т. 84, р. 95.

(16) С. Аврамов, *нав. дело*, стр. 73. Међутим, није прецизно помињање на том месту да су суђења у Нирнбергу и Токију вршена „у име међународне заједнице“ јер су то чинили међународни а не национални судови. Њихово помињање у склопу разматрања о надлежности држава само збуњује.

бује надлежности држава а државе начине њиховог вршења(17). Иако не разликује увек расподелу и начине вршења надлежности(18) и понекад оставља утисак противречности(19), Русо ипак јасно каже да је међународно право, у погледу начина вршења надлежности, право координације док је у погледу расподеле надлежности нужно право субординације, више од унутрашњих правних поредака(20).

Без обзира које схватање прихватили, јасно је да „делегирану“ надлежност државе могу добити само од међународне заједнице. При томе је споредно питање да ли су међународни и унутрашњи поредак равноправни или не. Важно је да државе обављају функције које су добиле од међународне заједнице, односно да је њихова надлежност изведена из надлежности те заједнице.

2. Тиме долазимо до другог важног питања, тј. до улоге државе на основу „делегиране“ надлежности. Као и у много чему другом, Келзен је и у овом погледу јасан. Један вид јединства правног поретка „јесте чињеница што су државе као делујуће личности органи међународног права или заједнице коју оно ствара“. Стварање и извршење поретка су функције њихових органа а „међународни правни поредак стварају и извршују државе“(21). У том погледу Келзен није нимало оригиналан јер тако говоре и они који у свему виде само улогу држава, па чак и поричу постојање међународног права, бар у мери у којој не одговара вољи држава(22). Међутим, из те констатације Келзен извлачи супротан закључак. Како свако право, па и међународно, регулише своје властито стварање, они који закључују уговоре су пре свега представници међународне заједнице „а тек на другом месту органи своје властите државе“(23). Из тога следи да су државе органи међународне заједнице. „У ствари, међународна заједница је та која, употребљујући поједине државе као своје органе, ствара међународно право, баш као што државна заједница, држава, ствара државно право помоћу својих органа... „Држава као орган међународног права“ — то је само метафоричан израз чињенице да је правни поредак сваке државе, сваки државни правни поредак, органски повезан са међународним правним поретком и посредством тог поретка са сваким другим државним правним поретком, тако да се сви правни пореци стапају у један интегрирани правни систем“(24). На другом месту, говорећи о пиратерији, он истиче да држава, прописујући казне и судећи пиратима, дела као орган међународне заједнице створене општим међународним правом(25). Чак и ако се не прихвати гледиште о јединству правног поретка, очигледна је повезаност међународног и унутрашњих правних поредака (питање је само да ли је та повезаност толико чврста да би била „органска“) и унутрашњих правних поредака међусобно која је једино могућа на међународном плану.

(17) Ch. Rousseau *L'aménagement des compétences en Droit international*, „Revue générale de Droit international public“, № 3/1930, pp. 438—439, 450.

(18) Нпр. на стр. 422. и 425.

(19) Упор. нпр. стр. 458—459.

(20) Исто, стр. 460.

(21) Х. Келзен, *Општа теорија права и државе*, стр. 333.

(22) Касније пориче да државе стварају међународно право позивајући се на обичаје и уговоре на штету трећих, чак непостојећих — будућих држава. Исто, стр. 334.

(23) Исто, стр. 336.

(24) На истом месту.

(25) H. Kelsen, *Théorie du Droit international public*, p. 95.

На однос међународне заједнице и држава указују и писци других схватања. Жорж Сел (*Georges Scelle*) говори о двострукој функционалној вези (*la loi du dédoublement fonctionnel*) која међу њима постоји. Државни органи се појављују у двострукој улози и делају не само у име националне заједнице већ и међународне и штите њене интересе(26). На тај начин се читав унутрашњи правни поредак појављује и у служби међународне заједнице. У нашој литератури се напомиње да се у међународној заједници државе појављују „и као органи међународне заједнице“(27).

Ма колико гледишта Келзена и Села била надахнута племенитом жељом за хармонијом у међународним односима, она баш у томе не налазе потврду у стварности. На жалост, нису ретки сукоби између међународне заједнице и појединих држава па се не може говорити о истовестности интереса. Чак и када би постојало идеално замишљено стање (*Solen*) теоријски и практично би се постављало питање да ли би свака држава могла да се појављује као заступник међународних интереса. Не треба истицати колико би било опасно када би се такво „право“ и формално признало великим силама, на шта су се оне обилато позивале иако су у ствари само користиле своју фактичку војну надмоћност у поређењу са осталим савезницима (у првом и другом светском рату). Стога је тешко прихватити мишљење да се државе појављују као органи међународне заједнице и када нема изричитих прописа о томе. За сада је стварно стање обрнуто: државе могу да делају у име међународне заједнице само на основу обичајног или уговорног међународног права (нпр. у случају мандата или старатељства итд.).

Питање се поставило и у пракси Међународног суда правде. У случају Југозападне Африке је главно било питање ко може да покрене спор у име међународне заједнице. У конкретном случају Суд није прихватио мишљење да две државе чланице надлежне међународне организације могу у име те организације да покрећу спор о поштовању обавеза на основу мандата(28). У спору Аустралије и Новог Зеланда против Француске због нуклеарних опита (формално два спора) судија Кастро (*F. de Castro*) је сматрао да се и једна држава може сматрати представником међународне заједнице и у њено име покренути спор пред Судом(29).

У сваком случају, треба се чувати мешања случаја када поједине државе, а још чешће њихови органи, делују као органи међународне заједнице и случаја *actio popularis*. Има случајева када свако има право да неком органу скрене пажњу на повреду правних правила. На пример, Конвенција о заштити људске средине, закључена између Данске, Финске, Норвешке и Шведске (1974), предвиђа да не само државне власти него и појединци покрећу поступак код управних или судских власти државе која је проузроковала или за коју се сумња да је проузроковала штету њиховој околини. Постојање неких овлашћења корисника неких правила међународног права може само да указује на појаву или тежњу ка појави нових субјеката међународног права. Међутим,

(26) G. Scelle, *Manuel du Droit international public*, Paris 1948, pp. 21—22.

(27) С. Аврамов, *нап. дело*, стр. 53.

(28) *South West Africa, Second Phase, Judgment*, I. C. J. Reports 1966. Гласови судија су били подељени (7:7) али је одлучио глас председника за одбацивање тужбе.

(29) *Nuclear Tests (Australia v. France), Judgment*, I. C. J. Reports 1974; — *Nuclear Tests (New Zealand v. France), Judgment*, I. C. J. Reports 1974.

то је нешто сасвим друго и различито од органа. Као органи међународне заједнице могу да се појављују како субјекти међународног права (међународне организације, државе) тако и њихови органи (који нису субјекти). Све зависи од послова који су им поверени. А они могу да буду врло различити па их је тешко систематизовати.

V. СЛУЧАЈЕВИ У КОЈИМА ДРЖАВЕ СТИЧУ ОВЛАШЋЕЊА НА ОСНОВУ МЕЂУНАРОДНОГ ПРАВА

Све бржи развој међународних односа доводи до тога да готово нема питања на које на неки начин не утиче међународна заједница, било као организатор било као координатор(30). Следствено, међународно право све више регулише све већи број односа: политичке, економске, социјалне, саобраћајне, културне и друге(31), тако да је све ужа област тзв. искључиве надлежности држава. По себи се разуме да је у тим случајевима и улога држава различита.

1. *Ратификација међународних уговора* се најчешће наводи као пример изведене надлежности држава. То може и да збуди када се зна да је уведена у њиховом интересу и регулисана уставима, укључујући и надлежност (у ужем смислу). Међутим, исто је тако тачно да се та правила унутрашњег права примењују само ако међународно право (тј. међународни уговор) предвиђа да ће поједини међународни акти (уговори и најважније одлуке међународних организација) ступити на снагу тек пошто их државе буду ратификовале. Не улазећи у то да ли је ратификација унутрашњи или међународни правни акт(32), морамо имати у виду да се у овом случају ради и о искључивој и о изведеној надлежности држава. Искључива је у томе што једино од држава зависи да ли ће прописати да је она потребна или није. Исто важи и за органе и поступак за ратификацију. С друге стране, међународни уговори предвиђају да ли је за њихово ступање на снагу потребна ратификација, наглашавајући при том да ће се извршити по унутрашњим прописима држава. То може да значи да се унутрашњим прописима препушта да одреде ко ће и како вршити ратификацију. Присталице примата међународног права у томе виде да међународно право одређује ко ће вршити ратификацију иако то чини крајње уопштено и потпуно се ослањајући на унутрашње право. Стога присталице супротног схватања то узимају као потврду да је то ствар држава. Очигледно је потребно разграничити области међународног и унутрашњег права у овој области. Међународно право одређује услове за закључење уговора, односно њихово ступање на снагу, тј. да ли је потребна ратификација и ко ће је извршити. Тиме се јасно одређује да то буду органи држава, што значи у најмању руку означавање ако не и одређивање надлежности (у ширем смислу). То одређивање је крајње уопштено јер се не одређује и који је државни орган надлежан. Одређивање надлежности (у ужем смислу) и поступка је остављено државама. На тај начин, приступајући

(30) М. Бартош, *нав. дело*, стр. 15.

(31) На истом месту.

(32) Опширније В. Иблер, *Протуставна ратификација*, „Југословенска ревија за међународно право“ бр. 2/1956, стр. 271—286.

ратификацији, државни органи делају и по „делегираној“ и по унутрашњој надлежности државе.

У искључивој унутрашњој надлежности је, као што је речено, одређивање органа и поступка за ратификацију као и форме акта у којој ће то бити учињено. Искључиво је право надлежног органа да одлучи да ли ће и када ратификовати један међународни акт. Иако је то схватање у основи и данас важеће оно трпи нека ограничења, било у погледу примењивања нератификованих уговора(33) било у облику схватања да државе не би могле да одбију ратификацију без оправданих разлога, иако се у овом случају ради више о политичким и моралним а не и правним обавезама(34). Исто тако државама се могу наметнути рокови у којима се морају изјаснити о прихватању не само уговора него и препорука.(35)

Исто је тако у искључивој надлежности држава да пропишу начине прихватања међународних обавеза, укључујући да ли је ратификација потребна или није. Према томе ће поступати без обзира да ли међународни уговор предвиђа да ће ступити на снагу ратификацијом. Таква одредба уговора није наредба свим државама већ се она односи само на државе чији прописи предвиђају ратификацију. Надлежност држава у овом случају је „делегирана“ утолико што им се поверава да саме пропишу правила за ову фазу у настанку међународних уговора, односно да их користе. Отуда је тачније да се каже да је надлежност изворна за прописивање (чак искључива) а „делегирана“ за коришћење. Отуда је државе не морају користити. Ако не захтевају ратификацију (уопште или у конкретном случају) обавестиће депозитара уговора и тиме јасно ставити до знања да уговор прихватају без ратификације.

Ово је врло важно јер се отприлике ту завршава област тзв. искључиве надлежности једне државе и прелази у област оправдане заинтересованости других држава или међународних организација. Све оне имају право да испитују да ли је ратификација правоваљано обављена, нарочито да ли је то учинио надлежни орган (као и за потписивање). Исто важи и за издавање ратификационог инструмента. Могло би се поставити питање да ли формално правно стање одговара стварном, тј. да ли је уговор стварно ратификован и да ли је ратификациони инструмент правно ваљан. Јасно је да се то мора разматрати са становишта унутрашњег права дотичне државе. Од тога може да зависи не само важење уговора за једну државу већ и његово ступање на снагу јер је често за ступање на снагу вишестраних уговора потребна ратификација одређеног броја држава. Јасно је да је противуставна ратификација ништава(36) али остаје отворено питање ко је надлежан за такво испитивање. Има озбиљних разлога како у прилог надлежности држава тако и међународне заједнице.

(33) Вид. нпр. чл. 18, 25. Бечке конвенције о уговорном праву (1969). СССР често оптужује САД да се не придржавају обавеза из уговора познатог као САЛТ-2 иако га САД нису ратификовале. Са своје стране амерички председник Реган (Raegan) изјављује да ће САД наставити да поштују основне обавезе из нератификованог уговора. „Политика“ од 12. јуна 1985, стр. 5.

(34) Опширније М. Бартош, *Међународно јавно право*, књ. III, Београд 1958, стр. 218—221.

(35) Члан 19. Устава Међународне организације рада.

(36) У том смислу и Н. Kelsen, *The Law of the United Nations*, New York—London 1951, pp. 57, 58.

2. *Надлежност држава за обављање других послова* које им пове-
рава међународна заједница је врло широка. У неким случајевима ме-
ђународно право овлашћује државе да својим деловањем допуне оно
што на општи начин чини међународна заједница. Довољно је навести
четири женевске конвенције из поморског права (1958)(37). Конвенција
о територијалном мору и спољном морском појасу овлашћује државе
да саме одреде ширину територијалног мора и спољног морског појаса
у границама које она поставља(38). То на изглед није ништа ново јер
је и међународно обичајно право то допуштало државама. Међутим,
сада је изричито препуштено државама (истина, зато што није било
могуће постићи сагласност о ширини територијалног мора) и јасно
ограничено. У овом случају имамо и „делегирану“ и везану надлежност
држава. Слично важи за овлашћења држава у спољном појасу, наравно
уколико га имају(39). Конвенција о епиконтиненталном слоју даје држа-
вама „суверена“ права ради његовог испитивања и коришћења (чл. 2, 5,
7), са ограничењима у општем интересу (чл. 3—4. и чл. 5, ст. 1).

Завршни акт Конференције о безбедности и сарадњи у Европи,
потписан у Хелсинкију 1. августа 1975, на више места изричито помиње
надлежност државних органа. Тако се у одељку о сарадњи у области
науке и технике помињу „надлежне организације, установе, предузећа...“
који треба да утврде могућности за сарадњу у тој области и одреде њене
појединости(40). Државе учеснице Конференције сматрају да је пожељно
„да израде, на одговарајућем међународном плану и у сарадњи с над-
лежним националним органима, детаљне студије о туризму...“(41) Оне
изражавају намеру да подстичу закључивање „споразума и уговора изме-
ђу њихових надлежних фирми и организација“ о увозу новина и публи-
кација из других држава,(42) и да олакшавају увоз, од стране над-
лежних организација и фирми“, снимљеног материјала.(43) Њихова је
намера да допринесу повећању могућности за размену и ширење кул-
турног блага „нарочито путем... подстицања састанака представника
надлежних организација и одговарајућих фирми“ ради испитивања мера
у области њихове делатности које би олакшале међународну размену
књига,(44) као и да, „у складу са својом надлежношћу“, улажу највеће
напоре у правцу унапређивања потпунијег узајамног приступа свих кул-
турним достигнућима.(45) Као једна од мера за проширење културне
размене помиње се „подстицање надлежних тела и предузећа на про-
ширивање избора и дистрибуције играних и документарних филмова“.(46)

У наведеним случајевима, као и у низу сличних, међународни акти
не одређују стварну надлежност државних органа већ, као и у случају
ратификације, надлежним органима поверавају обављање истих, сличних
или одговарајућих послова. Међународни уговори понекад предвиђају да

(37) Важе до ступања на снагу нове јединствене Конвенције о праву мора (1982).

(38) Вид. нарочито члан 24.

(39) По југословенском Закону о обалном мору и епиконтиненталном појасу (1979)
Југославија је проширила територијално море на 12 морских миља и нема више спољни
морски појас.

(40) Конференција о безбедности и сарадњи у Европи, Завршни документ, Хел-
синки 1975, стр. 36.

(41) Исто, стр. 45.

(42) Исто, стр. 54.

(43) Исто, стр. 55.

(44) Као што су поједностављивање поступка приликом поруџбина, рокови испоруке
и начини плаћања. Исто, стр. 58.

(45) Исто, стр. 59.

(46) Исто, стр. 60.

ће национални органи прикупљати и достављати разне податке или обављати друге послове предвиђене уговорима, нпр. из области образовања, (47) социјалног осигурања, кретања криминалитета и сл. По себи се разуме да су државе обавезне да установе такве органе ако их немају. У том погледу оне прећутно добијају надлежност која није изричито уговорена. Неки уговори то изричито предвиђају. Тако, на пример, уговори о признавању диплома предвиђају стварање државних органа за прикупљање и ширење обавештења о режиму студија и примењивању уговора. (48) Али и без изричитих одредби образовање државних тела за поменуте послове би се подразумевало ако би било неопходно за испуњавање међународних обавеза.

3. *Надлежност ради извршавања међународних обавеза* има већи значај него претходни случај када државе могу али не морају да обављају послове на основу међународног права. Насупрот томе дужности или обавезе се морају извршавати, и то савесно а не било како. То је једно од најстаријих правила међународног права. Сматра се да свој извор има како у међународном обичајном праву тако и у општим правним начелима која признају просвећени народи (49), али је у новије време своје место (или потврду) као начело међународног права нашло у најважнијим документима, као што су Повеља УН, Декларација начела коегзистенције и Завршни акт Конференције о безбедности и сарадњи у Европи. У складу с тим се морају стварати и органи с одговарајућом надлежношћу уколико међународне обавезе не могу да испуњавају органи који већ постоје. Државе су једино слободне у процени који ће њихови органи моћи да испуњавају обавезе које су оне прихватиле. А те обавезе могу да буду врло бројне и разноврсне, чак и на основу само једног акта. Тако су се, на пример, државе потписнице Завршног акта Конференције о безбедности и сарадњи у Европи обавезале да његове одредбе извршавају „а) једнострано, у свим случајевима који захтевају такву акцију“. (50) Одредбе о облицима и методима сарадње у појединим областима изричито или прећутно указују на нове надлежности државних органа или установа. Чак и Повеља УН садржи конкретне обавезе држава. На пример, члан 2, ст. 5. поставља начело по коме су све државе дужне да пружају помоћ Уједињеним нацијама „у свакој акцији коју оне предузимају у складу с... Повељом“. Те обавезе се састоје у стављању на располагање оружаних снага и давање разних помоћи и олакшица, укључујући право пролаза чл. 43), што подразумева држање војних контингената чији степен приправности одређује Савет безбедности (чл. 45). Без обзира на практичну остваривост добрих замисли (и то из политичких а не правних разлога) јасно је да се државама, иако на уопштен начин, одређује шта треба да раде, што значи да њихови органи добијају посебне функције и да их

(47) Чл. 6. Протокола о еквиваленцији сведочанстава, степена и диплома између Југославије и Индије, „Службени лист СФРЈ, Међународни уговори“, бр. 5/1977.

(48) Нпр. чл. 8. Конвенције о признавању високошколских студија, диплома и степена у медитеранским арапским и европским државама, од 17. децембра 1976. „Службени лист СФРЈ, Међународни уговори“, бр. 10/1977. Став 2. тога члана изричито захтева да свако национално тело располаже средствима потребним за прикупљање, анализу, класирање или добијање обавештења.

(49) Неки писци сматрају да улази у групу правила *jus cogens*. Нпр. J. L. Kunz, *The Meaning and Range of the Norm Pacta Sunt Servanda*, „American Journal of International Law“, № 2/1945, pp. 191—192; — M. Sørensen, *Les sources du Droit international*, Copenhagen 1946, pp. 17, 133—135; — A. Verdross *Bona fides*, „Strupp — Schlochauer, Wörterbuch des Völkerrechts“, Band I, S. 224; — M. Марковић, *Савесно испуњавање обавеза преузетих у складу с Повељом*, „Кодификација принципа мирољубиве и активне коегзистенције“, Београд 1969, стр. 365—369.

(50) *Завршни документ*, стр. 69.

обављају у име и за рачун међународне заједнице и у њеном интересу, без обзира што је то истовремено и интерес државе којој припадају. То значи да се делегирана надлежност појављује и као законодавна и као управна и као судска.

4. *Надлежност за доношење прописа* може често да представља међународну обавезу држава. Општи интерес да се заједничким снагама свих држава спречавају поједини облици криминалитета довео је до све тешње сарадње држава, од повремених састанака научника до кодификације појединих питања из међународног кривичног права. Као непотпун или несавршен, међународни правни поредак не обавља све функције. Један њихов део обављају државе, било на основу изворне, било на основу стечене надлежности. У извршавању међународних обавеза државни органи делају на основу „делегиране“ или изведене надлежности. Те обавезе се могу састојати како у чињењу (нпр. у доношењу прописа) тако и делимично у нечињењу (да државни органи не делају супротно обавезама и да донесу прописе којима ће се забранити одређено понашање).

Сматра се да већ опште обичајно међународно право овлашћује све државе да на отвореном мору хватају пирате и да их кажњавају. На основу међународног права држава прописује казне за пиратерију и пирате изводи пред своје судове.⁽⁵¹⁾ Доктрина је ишла много даље захтевајући да се међународним уговорима државе обавезу да пропишу санкције.⁽⁵²⁾ У доношењу закона се видело испуњавање правне обавезе држава.⁽⁵³⁾ Окакве обавезе државе су почеле да прихватају нешто касније „у случају недовољности њихових кривичних закона“.⁽⁵⁴⁾ Помињање „кривичних закона“ јасно указује да се има у виду кажњавање иако се то не каже у уопштеној формули: „спречавање или сузбијање“ али се не искључује. То ће касније постати недвосмислено јер се државе обавезују да предузму све потребне мере за „спречавање и кажњавање“.⁽⁵⁵⁾ односно за „спречавање и сузбијање кривичних дела“.⁽⁵⁶⁾ Међународни уговори су дали и квалификацију дела а државе треба да дају потпуну инкриминацију за радње које су у уговорима наведене. То значи да им се прописује законо-

(51) У том смислу и Н. Kelsen, *Théorie du Droit international public*, p. 95.

(52) У том погледу вредан је паже рад Института за међународно право који је крајем прошлог века разматрао питање кривичних санкција за повреде Женевске конвенције за побољшање судбине војника рањених на бојном пољу (1864) у складу са начелном одредбом члана 84. Правилника о законима рата који је Институт усвојио 1880.

(53) То су нарочито истацали *Brusa i Olivi*. „Annuaire de l'Institut de Droit International“, 1895—1896, p. 22. За резолуцију донету на заседању у Кембриџу Исто, стр. 188—189.

(54) Чл. 28. Конвенције за побољшање судбине рањеника и болесника у војскама у рату (1906). Ову одредбу је изричито преузео члан 21, ст. 1. Хашке конвенције о прилагођавању ових начела на поморски рат. Занимљиво је да такву одредбу не садржи IV Конвенција о законима и обичајима сувоземног рата, усвојена истом приликом 1907. Према неким тумачењима то се подразумевало из опште обавезе држава, садржане у члану 1, да издају упутства својим оружаним снагама у складу са приложеним Павилинком у коме су наведене извесне забране (чл. 23, 25, 28, 44, 47, 56). R. Malézieux, *Le statut international des criminels de guerre*. „Revue générale de Droit international public“, 1941—1945, v. II, p. 168, note 2; — М. Бартош, *Општи поглед на развој међународног ратног права од 1907. до 1957. године*, „Југословенска ревија за међународно право“, бр. 2/1958, стр. 272. У прилог томе говоре и одредбе уговора о миру после првог светског рата. Опширније А. Mérignhas, *De la responsabilité pénale des actes criminels commis au cours de la guerre de 1914—1918*, „Revue de Droit international et de législation comparée“, № 1/1920, pp. 34—70. Изричиту обавезу садржаће тек члан 29. Женевске конвенције за побољшање судбине рањеника и болесника у војскама у рату (1929).

(55) Нпр. чл. 2. Конвенције за сузбијање трговине женама и децом (1921), чл. I Конвенције за сузбијање промета и трговине неморалним публикацијама (1923), чл. 28—29. Конвенције о опијуму (1925), чл. 28. Конвенције о заштити културних добара за време рата (1954).

(56) Нпр., чл. 1. Конвенције о сузбијању прављења лажног новца (1929), чл. IV Међународне конвенције о уклањању и кажњавању злочина апартхајда (1973).

давна надлежност јер оне треба да их предвиде као кривична дела. Надлежност држава је шири у погледу прописивања мера за „спречавање“ одређеног понашања. Поменуће мере не значе обавезно кривичне санкције нити се на њих ограничавају, али их не искључују, утолико пре што се те мере помињу заједно с казним.(57) Слобода држава је мања када је реч само о казним мерама. У инкриминацијама оне морају да обухвате све радње наведене у уговорима који садрже такву обавезу али су слободне у погледу начина њиховог формулисања и одређивању казни. С развојем међународног кривичног права ова надлежност је сужена и сведена на прописивање санкције али је задржана и обавеза инкриминисања. То не значи да су обавезе држава постале мање већ другачије. То се нарочито запажа почев од 1929. а нарочито у женевским конвенцијама о заштити жртава рата од 1949. Државе су се обавезале да их поштују и да им обезбеде поштовање у свакој прилици(58) а преко врховних команданата њихово извршење „до појединости“(59) Државе треба да израде потребне прописе за своје оружане снаге а нарочито да се постарају за регулисање непредвиђених случајева сходно начелима конвенција(60). Све то показује да је надлежност држава у овој области била увек релативно широка, како у доба када је међународно право, због непостојања сагласности држава, било оскудније у прописима тако и када је оно све обухватније у погледу предмета регулисања али зато још увек у великој мери уопштено те је за његову примену неопходна делатност држава. Услед тих промена надлежност држава је постала делимично везана, а делимично дискрециона.

Везана је уколико су се државе обавезивале да предузимају тачно одређене мере са утврђеном садржином. Најчешће је реч о обавези предузимања законодавних мера „ради прописивања одговарајућих кривичних санкција против лица која су издала наређење да се изврши која од тешких повреда“ предвиђених конвенцијама.(61) Реч је о прописивању санкција за тешке повреде конвенција о заштити жртава рата (1949). Исте или сличне обавезе државе су прихватиле другим конвенцијама из све шире области међународног кривичног права.(62) У неким уговорима се наглашава да се одговарајуће казне морају прописати „узимајући у обзир тежину кривичних дела“(63) док се у неким случајевима државе обавезују да пропишу „строге казне“(64). Неке конвенције садрже и упутства о казнама.(65)

(57) Нпр., у члану 4. Конвенције против узимања талаца (1979).

(58) Члан први све четири женевске конвенције.

(59) Чл. 45. Конвенције за побољшање судбине рањеника и болесника, чл. 46. Конвенције за побољшање судбине рањеника, болесника и бродоомника.

(60) Члан први IV Хашке конвенције, члан 19. X Хашке конвенције (1907).

(61) Чл. 49. Конвенције за побољшање судбине рањеника и болесника, чл. 50. Конвенције за побољшање судбине рањеника, болесника и бродоомника, чл. 129. Конвенције о поступању с ратним заробљеницима, чл. 146. Конвенције о заштити грађанских лица.

(62) Нпр. у конвенцијама о забрани неморалних публикација (1910, 1923), трговине дрогама и отровима (1925, 1931, 1946, 1948, 1961), фалсификовања новца (1929), о отвореном мору (1958), забрани свих облика расне дискриминације (1965) и пакту о грађанским и политичким правима (1966).

(63) Нпр., члан 2, ст. 2. Конвенције о спречавању и кажњавању кривичних дела против лица која уживају међународну заштиту, укључујући дипломатске представнике (1973), члан 2. Конвенције против узимања талаца (1979).

(64) Нпр., у конвенцијама о забрани ropства (1926, 1956) и Конвенцији о спречавању и кажњавању злочина геноцида (1948).

(65) Нпр., чл. 6—18. Међународне конвенције о сузбијању прављења лажног новца (1929) и Протокол I. Конвенције о забрани трговине белим робљем (1904, 1910, 1921, 1933, 1951) обавезују државе да предвиде новчању казну и казну затвора а Конвенција о опијуму (1925) да се мора предвидети и одузимање супстанци које су предмет кривичног дела (чл. 28).

Надлежност је дискрециона у мери у којој се државе обавезују да предузму мере које саме сматрају потребним за сузбијање повреда конвенција.(66) Слобода држава је већа, али и обавеза јер се не своди на инкриминације или прописивање санкција већ обухвата низ других мера у областима привредне, социјалне, просветне и културне политике као и обезбеђење ефикасних средстава за индивидуалну заштиту основних људских права и слобода, укључујући правне лекове.(67)

По природи ствари, надлежност држава је везана у случајевима у којима је оцењено да општи интереси захтевају једнообразно схватање или понашање. То је, на пример, случај са обавезама држава да пропишу санкције за тачно наведена кривична дела.(68) У свему осталом надлежност је дискрециона јер је неопходна већа слобода у предузимању мера према датим приликама и потребама. То је логично јер се делатност законодавства не своди на предузимање репресивних мера већ и низа других које су поменуте. Са правног становишта је важно да је реч о разликама у погледу садржине обавеза а не у степену обавезности.(69) Зато је дискрециона надлежност знатно шири од везане.

5. Судска надлежност представља можда најупечатљивији пример делегиране надлежности. Реч је о томе да међународна заједница захтева од држава да њихови судови поступају по правилима међународног права. Обавеза држава да предузимају законодавне мере, посебно да прописују санкције, нужно подразумева њихову примену. Новији уговори су у том погледу знатно јаснији. Државе се обавезују да предузимају „законодавне, судске и управне радње у циљу гоњења, извођења пред суд и кажњавања... лица која су одговорна или оптужена“ за дела која су у уговору наведена,(70) односно да предузимају неопходне мере за „установљење своје надлежности у сврху суђења“ за наведена дела.(71) У другом случају недвосмислено се говори о надлежности при чему се, као што је напред речено, мисли на надлежност држава, тј. надлежност у ширем смислу. Тако је и Московска декларација о зверствима, од 30. октобра 1943, схватала начело *lex loci delicti commissi* мислећи у ствари на *forum delicti commissi*. Ово је потребно напоменути јер се из лоше формулације Московске декларације могло да закључи да државе суде по својим а не међународним прописима. То важи и за члан 6. Лондонског споразума (1945) и члан 10. њему придодатог Статута Међународног војног суда. У складу са начелом о надлежности према месту извршења кривичног дела је члан III, ст. 1, т. д. Закона бр. 10 Савезничког контролног савета за Немачку је предвиђао надлежност немачких судова за суђење немачким злочинцима или апатридима. Утолико пре ово начело налази примену у низу међународних уговора који предвиђају надлежност националних суда за суђење починиоцима међународних кривичних дела. При том се

(66) Нпр., свих повреда Женевских конвенција (1949) које нису означене као „тешке“.

(67) Чл. 9—10. Државног уговора о воспостављању независне и демократске Аустрије (1955), чл. 3. Конвенције (бр. III) о дискриминацији у области запошљавања и занимања (1958), чл. 3—4. Конвенције за борбу против дискриминације у области просвете (1960), чл. 2, 5—7. Конвенције о уклањању свих облика расне дискриминације (1965), чл. 2, 20. Пакта о грађанским и политичким правима (1966), чл. 3—4. Конвенције против узимања талаца (1979).

(68) Опширније М. Милојевић, *нав. дело*, нарочито стр. 219, 225—227, 228.

(69) *Исто*, стр. 226.

(70) Члан IV, ст. 2. Конвенције о уклањању и кажњавању апартхејда (1973).

(71) Члан 3. Конвенције о спречавању и кажњавању кривичних дела против лица која уживају међународну заштиту (1973), члан 5. Конвенције против узимања талаца (1979).

државама оставља слобода да саме одреде који ће судови за то бити надлежни. У том смислу треба схватити међународну обавезу држава да „установе надлежност“.(72) Насупрот томе уговори помињу како предузимање мера од стране појединих органа „сходно њиховој надлежности“ (слично као у случају ратификације) (73) тако и поступак пред „надлежним властима“.(74) односно суђење пред надлежним судовима.(75)

Као год што је уношење појединих кривичних дела у националне законе значило извршење међународних обавеза тако је и надлежност за њихово суђење проистекла из истог извора. У овом случају имамо пример несклада између стварања и примене права, можда на изглед већи него што је када се јавља у оквиру ужег правног поретка. Правила међународног права најчешће примењују државе и њихови органи. То је последица несклада у развоју права, при чему је више развијено материјално него процесно право. У међународном праву је то очигледно па је разумљиво да и обичајно право примењују национални органи.(76) Позивање на унутрашње право има у виду организацију судова и поступак а не материјално право.(77) Кажњавање се врши за међународна кривична дела, у име међународне заједнице а не појединих држава. Зато оно не губи међународно обележје. Отуда судови, национални по организацији, добијају међународно обележје по функцији коју обављају. Разумљиво је да при том примењују међународно право,(78) без обзира што може да буде заоденуто националним рухом. Национални судови врше улогу коју би нормално требало да има међународно правосуђе.(79) Они се појављују као судски органи у том погледу несавршеног међународног правног поретка(80) а њихова надлежност као „делегирана“.(81) Ово треба имати у виду када се говори да су национални судови још увек готово искључиво надлежни за суђење починиоцима међународних кривичних дела.(82) То, међутим, не значи да су национални судови добили овакву надлежност само из правних разлога. У Међусавезничкој комисији за ратне злочине (у току другог светског рата) преовладало је схватање да би и из политичких разлога за суђење требало да буду надлежни судови држава у којима су злочини почињени (а нарочито када су у питању домаћи издајници), али то значи само спровођење међународних обавеза од стране националних судова,(83) или тачније технику спровођења а не самосталну примену неког сопственог права.(84)

(72) Нпр., у члану 3. Конвенције о спречавању и кажњавању кривичних дела против лица која уживају међународну заштиту.

(73) Нпр., члан IV, ст. 2. Конвенције о уклањању и кажњавању апартхејда.

(74) Нпр., члан 7. Конвенције о спречавању и кажњавању кривичних дела против лица која уживају међународну заштиту.

(75) Нпр., члан VI Конвенције о геноциду, члан V Конвенције о уклањању и кажњавању апартхејда.

(76) Опширније М. Милојевић, *нав. дело*, стр. 228—229.

(77) Malézieux, *op. cit.*, p. 170. То прихвата и студија Генералног секретара УН *Question du châtiment des criminels de guerre et des individus coupables de crimes contre l'humanité*, E/CN. 4/906, 15 février 1966, p. 139.

(78) R. Malézieux, *op. cit.*, pp. 175, 176, 179.

(79) На то изричито указују члан VI Конвенције о геноциду и члан V Конвенције о апартхејду.

(80) Студија Генералног секретара УН E/CN. 4/906, p. 138.

(81) То схватање заступају многи наши писци, нпр. И. Пржић, *Прилог теорији о субјектима међународног права*, „Архив за правне и друштвене науке“ књ. XXXVI бр. 6/1938, стр. 609—610; — Ј. Анараши, *Међународно право*, Загреб 1961, стр. 11; — М. Марковић, *Међународна кривична дела*, „Југословенска ревија за међународно право“, бр. 1/1965, стр. 40—41; — *Међународна кривична дела и установа застарелости*, „Југословенска ревија за међународно право“, бр. 3/1965, стр. 336, 360.

(82) M. Sibert, *Traité de Droit international public*, II, Paris 1951, p. 589.

(83) М. Марковић, *Међународна кривична дела*, стр. 51.

(84) У том смислу И. Пржић, *нав. дело*, стр. 609.

Г. ЗАКЉУЧАК

Има, дакле, много случајева у којима државни органи поседују надлежност коју добијају од међународне заједнице. Уосталом, опште је познато да државе примењују не само своје него и међународно право. Међународни акти садрже правила понашања многих субјеката па и држава. Од околности зависи да ли ће међународно право примењивати међународни или државни органи. Отуда је нетачно да државе увек примењују само своје право. Томе не смета што понекад међународна правна правила формално претварају у унутрашња, што зависи од става према међународном праву. Без обзира на то у суштини се примењују правила међународног права која обавезују државе. Од садржине тих правила у великој мери зависи у ком ће их облику државе примењивати. То се посебно огледа у области међународне кривичне одговорности. Државни судови не само да примењују међународно материјално право него и суде на основу надлежности коју добијају од међународног права.⁽⁸⁵⁾ Наравно да овај закључак не одговара традиционалним схватањима односа међународног и унутрашњег поретка па се истиче да би требало основати међународне судове да национални судови не би постали међународни, тј. да национална надлежност не добије међународни карактер,⁽⁸⁶⁾ а у ствари се не жели признати да судови и други органи немају искључиво националну надлежност већ и међународну. По природи ствари то је последица вишеструке надлежности држава. Њихова надлежност није само изворна него и стечена а стећи се може и међународним актима. У овом последњем случају говоримо о изведеној надлежности држава јер се изводи из овлашћења међународне заједнице да регулише питања од значаја како за групу држава тако и за цело човечанство.

Dr. Momir Milojević,

Associate Professor of the Faculty of Law in Belgrade

DERIVATIVE JURISDICTION OF STATES

Summary

Jurisdiction as a complex of powers and authorities may be either originary or derivative. This is possible since powers may be discharged either directly or in an indirect way. The latter kind is discharged by transferring of jurisdiction from one authority to the other. That transferring is usually called the delegation of jurisdiction. In such a case, the authorized body discharges not its own, but a derivative jurisdiction, which has been entrusted to it by some other body or by the legal order in general.

(85) У том смислу С. Eustathiades, *Les sujets du Droit international et la responsabilité internationale. Nouvelles tendances*, „Recueil des Cours”, 1983, t. 84, pp. 509—511. Супротно Б. Златарић који је, поричући постојање међународног кривичног права, тврдио да државе суде по својим законима. Б. Златарић, *Хашке конвенције од 1907. и индивидуална кривична одговорност за ратне злочине*, „Југословенска ревија за међународно право”, бр. 2/1958, стр. 336—338. Касније је став изменио утолико што је признао постојање међународног кривичног права као самосталне гране права, са међународним и унутрашњим изворима, али је остао при тврђењу да судови примењују унутрашње право, узимајући понекад у обзир и страно право. Б. Златарић, *Међународно кривично право*, Загреб 1979, стр. 24, 28, 51—56, 69.

(86) С. Eustathiades, *op. cit.*, pp. 509—511.

In reality, the states discharge jurisdiction which is entrusted to them by international community, or, more precisely, by the international law. Even if one does not accept the *dédoulement fonctionnel* theory, there are cases that states are under a duty to take measures emanating out of their international obligations. Exclusive jurisdiction of states is gradually narrowed down and replaced by some variations of comparative jurisdiction, or attenuated in the form of discretionary and related jurisdiction, at the one hand, and in that of distribution and discharging, at the other. In fact, this is a case of express or tacit recognition of increasing role of the international community in this sphere.

Jurisdiction of state bodies and agencies is rather frequently invoked, or assumed, in order to implement various international obligations. Whether this jurisdiction should be discretionary or related one would depend on the specific case. It is only natural that discretionary jurisdiction leaves to the states more freedom in finding corresponding measures, including the evaluation of their usefulness. On the contrary, the jurisdiction would be related if there is a need for unified treatment in order to meet some requests in the general interest (for instance, compulsory enactment of measures, or trial). This is due to fact that the rules of international law are not implemented only by international bodies, but more by state bodies and agencies, which by no means is a characteristic of international legal order.

The delegation of jurisdiction is characteristic for any imperfect or decentralized legal order, as a means of settling the questions of importance both for the states and for the entire mankind.

Dr Momir Milojević,
professeur à la Faculté de droit à Belgrade

LA COMPETENCE DERIVEE DES ETATS

Résumé

La compétence en tant que l'ensemble des pouvoirs peut être tant originaire que déléguée, ce qui est dû au fait que ces pouvoirs peuvent être exercés directement ou indirectement. Les pouvoirs sont exercés indirectement lorsque la compétence est transmise par une autorité à une autre autorité et il est usuel que ce transfert s'appelle la délégation des compétences. Dans ce cas-là il s'agit de l'exercice non de sa propre compétence, mais de la compétence dérivée, attribuée par un autre organe ou ordre juridique.

Dans les rapports internationaux les états exercent les compétences qui leur ont été attribuées par la communauté internationale ou, plus précisément, par le droit international. Même si on n'accepte pas la théorie du dédoublement fonctionnel, il y a des cas dans lesquels les états se trouvent obligés d'entreprendre de mesures découlant de leurs obligations internationales. La compétence exclusive des états est aujourd'hui de plus en plus réduite et remplacée par certaines variations des compétences parallèles ou assouplies sous forme de compétence discrétionnaire et liée (réglementée) d'un côté, et de la répartition et l'exercice de l'autre côté. En tout cas, il s'agit de la reconnaissance, explicite ou tacite, du rôle toujours grandissant de la communauté internationale dans ce domaine.

La compétence des organes étatiques est souvent mentionnée ou sous-entendue lorsqu'il s'agit de la réalisation des diverses obligations internationales. Cette compétence sera ou discrétionnaire ou liée, ce qui dépend du cas concret. Il va de soi que la compétence discrétionnaire laisse aux états une liberté plus grande dans la recherche des mesures adéquates, y compris l'appréciation de leur opportunité. Au contraire, la compétence sera liée si un procédé uniforme est indispensable afin de satisfaire certaines exigences d'intérêt public (p. ex. l'obligation de légiférer ou de juger). Ceci est la conséquence du fait que les règles du droit international sont appliquées non seulement par les organismes internationaux, mais aussi, de plus en plus, par les organes étatiques, ce qui n'est nullement le trait caractéristique de l'ordre juridique international. La délégation des compétences est donc inhérente à chaque ordre juridique imparfait ou décentralisé et elle est un moyen par lequel trouvent leur solution les questions importantes à la fois pour les états et pour l'humanité toute entière.

др Вида Чок,

научни саветник Института за упоредно право у Београду

ЛОВНО ЗАКОНОДАВСТВО САВРЕМЕНИХ ДРЖАВА И МОГУЋНОСТИ ЊЕГОВОГ УНАПРЕБИВАЊА

Кратак садржај:

1. Однос ловства и других делатности значајних за привреду земље
2. Правни режим својине у ловном законодавству 3. Заштита и
очување дивљачи 4. Улога ловства у очувању биолошке равнотеже
5. Могућности унапређивања ловног законодавства 6. Основна на-
чела ловства и унапређивање ловног законодавства 7. Узајамни
утицаји међународног и унутрашњег ловног права

Ловно законодавство повезују или раздвајају елементи који битно утичу на укупан однос државе према ловству као људској делатности. Неки од њих су (или могу бити) у непосредној вези са начелима ловства, односно они су израз усвајања тих начела. Други могу представљати препреку савременијем начину уређивања ловства, пре свега разумној експлоатацији дивљачи, као једној од важних категорија природног богатства. Ти елементи омогућавају да се утврди у којој мери ловно законодавство савремених држава прихвата став да закони о ловству морају да полазе од начела поштовања природе и очувања фауне. Полазећи од тог начела и обезбеђујући његово остварење у пракси, они дају и одговор на питање о месту ловног законодавства у систему права сваке државе и, посебно, о његовом месту у односу на „сродне“ гране права.

1. ОДНОС ЛОВСТВА И ДРУГИХ ДЕЛАТНОСТИ ЗНАЧАЈНИХ ЗА ПРИВРЕДУ ЗЕМЉЕ

Релативно лако и са великим степеном тачности може се утврдити који извори права „припадају“ изворима ловног законодавства. Ван сваке сумње је да у оквир ловног законодавства улазе закони и други

правни прописи који уређују ловство као такво. Али, извори ловног законодавства постоје и у подручју прописа путем којих се уређују пољопривреда, шумарство, трговина, а у новије време и туризам и, нарочито, заштита човекове средине. Прве две категорије, пољопривреда и шумарство су у најтешњој, биолошкој вези са ловством, јер представљају природне амбијенте у којима дивљач живи и у којима се ловство као људска делатност остварује. Трговина и туризам указују на привредни значај ловства, док се изворима о заштити човекове средине нужно обухвата дивљач, као природно богатство. Ловство треба да доприноси заштити тог богатства, а не његовом уништавању.

Без обзира на сам наслов закона којим се уређује подручје ловства, данас се та материја уређује знатно шире него што би то захтевао сам лов. На пример, законодавац *Шпаније* је у образложењу поводом доношења Закона о лову навео да је било неопходно стари Закон о лову (1902) ускладити са савременим, новим захтевима лова. Отуда је циљ новог закона: очување и заштита извора националног богатства — дивљачи, у складу са другим, одређеним интересима.(1) Или, на пример, Закон о ловству *Ирске*, није само закон о ловству, већ и о заштити дивљачи и човекове средине, укључујући и заштиту флоре.(2) Све је више примера да се већ у самом наслову закона исказује повезаност заштите фауне и режима лова. Тако је, на пример, поступио законодавац *Италије*, доносећи Закон којим се утврђују основна начела и норме за заштиту фауне и за режим лова,(3) затим законодавац *Пољске*, доносећи Закон о узгоју и заштити дивљачи и ловству,(4) законодавац *Швајцарске*, савезним Законом о лову и заштити птица,(5) и други.

Има примера да законодавац наглашава неопходност заштите фауне, а заправо уређује режим лова. Тако поступа, на пример, законодавац *Сједињених Америчких Држава*, који Законом о угрођеним врстама уређује материју лова,(6) и законодавац *Ирака*, који Законом о заштити дивљих животиња и птица такође уређује подручје ловства.(7)

Осим три наведена „метода“ опредељивања законодавца према материји ловства, има и других показатеља помоћу којих се може утврдити место ловног законодавства у односу на друга правна подручја. На пример, законодавац *Мађарске* је донео Закон о шумама и о газдовању дивљачи, исказујући на тај начин свој став о повезаности интереса шумарства и ловства.(8) И у *Румунији*, ловство је у надлежности Министарства шумске привреде.(9) Законодавац *Француске* материју ловства уређује у оквиру Законика о пољопривреди и Закона о заштити при-

(1) Ley 1/1970 de Caza, 4 de abril de 1970. — „Boletín Oficial del Estado“, de 6 abril de 1970.

(2) Wildlife Act, 1976. — Dublin: The Stationary Office, № 39, 1976.

(3) Legge 27 dicembre 1977, № 968 — Principi generali, e disposizioni per la protezione della fauna e la disciplina della caccia. — „Gazzetta Ufficiale“, № 3, d. 1, 4. 1. 1978.

(4) Ustawa z dnia 17 czerwieca 1959. o hodowli, ochronie zwierząt łownych i prawie łowieckim — „Dziennik Ustaw Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej“, 1973, №. 33.

(5) Bundesgesetz über Jagd und Vogelschutz (Vom 10. Juni 1925 — Fassung gemäss BG vom 23. III 1962). — Jagdvorschriften (Kanton Zürich), S. 38—59.

(6) Endangered Species Act, 1973. — Pub. L. 93—205, Dec. 28, 1973, 87 Stat. 844 (са изменама 1974, 1978 и 1979)

(7) Law №. 21, 1979, for the Protection of Wild Animals and Birds. — Alwaquai Aliraquya, „The Official Gazette of the Republic of Iraq“, 1979, №. 40, Vol. 22.

(8) Az erdőkről és a vadgazdálkodásról szóló 1961. évi VII. törvény, valamint a végrehajtásáról kiadott 33/1962 (IX 12) Korm. szamu rendelet és az 1970. évi 28. szamu törvényerejű rendelet és az ennek végrehajtásáról kiadott 32/1970 (VIII 21) Korm. szamu rendelet egyseges szerkezetbe foglalt szovege. — Minisztertanaczi Rendeletek 1962, S. 151—163.

(9) Legea Nr 26/1976 privind economia vinatului si vinitoarea. — Brasov, Ed. spec.

роде.(10) Слично је у *Белгији*, осим Законом о лову, очување фауне (и флоре) уређује се и уредбама о установљењу природних резерви.(11) Законодавац у *СССР* је уврстио материју ловства и у Закон о чувању и коришћењу животињског света,(12) а у *Бугарској* је Законом о ловној привреди, већ насловом јасно опредељен однос законодавца према ловству као привредној делатности.(13)

2. ПРАВНИ РЕЖИМ СВОЈИНЕ У ЛОВНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ

Ловно законодавство у већини земаља полази од начела да дивљач представља богатство које треба да буде заштићено и пренето нетакнуто будућим генерацијама. У вези са таквим ставом, поставља се питање коме то богатство припада данас, у чијој је својини, ко њиме господари, односно управља. Правни режим својине један је од значајнијих елемената од којих потичу сличности и разлике ловног законодавства савремених држава.

У многим земљама до данас је очувана традиционална организација ловства, која се темељи на приватној својини.(14) Власник земљишта је носилац права на лов, а на земљишту које није ни у чијој својини, право лова припада држави. Носилац права на лов је и власник уловљене дивљачи. Право на лов се може дати у закуп, који производи правне последице сходно правилима грађанског права. Оваква решења, у суштини иста или са мањим разликама, налазимо у законодавству *Аустрије* и *СР Немачке*, затим *Белгије*, *Финске*, *Француске*, *Холандије* и *Швајцарске* и других земаља у којима је једно од основних начела друштвено-економског уређења заштита приватне својине.

Заинтересованост државе да се обезбеди заштита природе, односно природна равнотежа између фауне и флоре (посебно шуме), мења став законодавца у погледу неприкосновености приватне својине у односима који се стварају у ловству(15). Ако се прихвати чињеница да једино

(10) Code rural (Décret № 55—433 du 16 avril 1955); Loi № 76—629 du 10. VII 1976. relative à la protection de la nature; Décret № 77—1157 du 11. X 1977 pris pour l'application de la Loi 76—629 du 10. VII 1976 relative à la protection de la nature et concernant la liste des espèces gibier; Décret № 77—1295 du 25. XI 1977 concernant la protection de la flore et de la faune sauvages du patrimoine naturel français. — Dans: „Recueil de textes juridiques concernant la chasse, réalisé en 1980 par le Fonds d'Assurance Formation des personnels de la chasse“.

(11) Loi du 28. février 1882 sur la chasse (са изменама из 1900, 1922, 1924, 1936, 1961, 1963, 1972, и 1974) — Moniteur Belge, T. II, 1. I. 1982.

(12) Закон СССР об охроне и использовании животного мира. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1980. бр. 27.

(13) Закон на ловното стопанство. — „Државен вестник“, 1982, бр. 91.

(14) Поводом доношења Закона о лову, 1931, др Милован Зоричић је објавио књигу: *Тумач Закона о лову од 5. децембра 1931.* (Загреб, 1935, стр. 282). Према речима самог аутора, *Тумач Закона* је састављен у циљу упућивања на примену Закона „прама смислу и духу закона, прама интенцијама законодавца, прама потребама заниманих органа народне привреде и у складу са науком о ловству“ (из предговора књизи). У уводу књиге налазимо детаљан преглед историјског развоја права лова и основа начина стицања власништва дивљачи (стр. 9—25).

(15) У коментару § 1 Закона о лову, др Милован Зоричић каже: „Право лова по изричитој одредби закона спојено је са својином земље и припада власнику земљишта. Узаконен је, дакле, тзв. доминални систем, како је то готово у свим земљама Европе, а који у највећој мери одговара праведности и жељама власника, јер је оправдано да користи од лова припадају ономе на чијој земљи дивљач живи и налази хране. Но, како се дивљач на слободи креће без обзира на границе појединих земљишних посједа, закон не дозвољава власнику да се својим правом лова користи по милој вољи, јер би тако у кратко вријеме била уништена сва дивљач, него одређује у јавном интересу очување ловства као *гране народне привреде* (подвукла В. Ч.), да власник земље може право лова извршивати или се њиме користити само уз стеге одређене законом. Ту, дакле, *постоји случај ограничења приватног власништва у отпнем интересу* (подвукла В. Ч.), каквих случајева имаде у јавном праву веома много: нпр. ограничење слободе грабења на свом земљишту, ... ограничење употребе воде и у приватном потоку; забрана сабења духана, итд.“. (ор. cit., стр. 29.).

организовани и контролисани лов може да обезбеди очување довољне, разумне густине насељености дивљих животиња на територији одређене државе, онда се у сврху постизања таквог циља преиспитују деценијама неприкосновене правне институције, међу којима се налази и приватна својина, односно њен значај у ловству. Постоје мишљења да се поменути циљ може остварити и без „раздвајања“ права лова и права својине. Међутим, до поменутог раздвајања ипак долази. На пример, законодавац *Марока* је прогласио да „право лова припада држави“, али да власник или држалац земљишта може ловити у свако време, без ловачке дозволе... Држава може право лова преносити, под одређеним условима на трећа лица.(16) У *Италији*, законодавац је дивљу фауну укључио међу добра која чине „имовину неодвојиву од државе“, желећи да на тај начин заштити поједине врсте дивљачи од потпуног уништења. Али, у погледу приватне својине, односно њеног ограничавања (ометања), остаје да поменута добра не могу бити изузимана од њихове намене, осим на начин утврђен законима који уређују правни режим таквих добара. Корак даље учињен је у законодавству *Алжира*(17) и *Ирака*. У тим земљама дивљач и ловна добра су проглашени за национално богатство, а њихово искоришћавање подлеже правилима које прописује закон. При томе се посебна права власника непокретности не помињу. У *Ираку* заштита околине, која је потребна за опстанак дивљачи, представља посебну бригу друштва.

Битно другачија решења са становишта својине налазимо у законодавству *Бугарске*, *Чехословачке*, *Мађарске*, *ДР Немачке*, *Пољске*, *Румуније* и *СССР*. У поменутих земљама основно је правило да животињски свет чини државну својину, да се проглашава „општим добром народа“ (СССР). Законодавац у СССР забрањује радње које у „отвореном или скривеном облику“ нарушавају право државне својине над животињским светом. И у законодавству ДР Немачке веома је изражена улога државе, с тим што је дивљач својина народа, а држави припада право да управља њоме.(18) Дакле, и овде је реч о раздвајању права својине и права лова, али на другачији начин од оног који се примењује у режиму приватне својине.

У СФР Југославији, основно обележје ловног законодавства чини правило да је дивљач, као природно богатство, у друштвеној својини. Ловством се могу бавити ловнопривредне, шумскопривредне, пољопривредне и друге организације удруженог рада и ловачке организације, у својству друштвених организација.(19)

(16) Arrêté du Ministre de l'agriculture № 582—62 (3. XI 1962) portant réglementation permanente de la chasse. — Dans: „La législation de la chasse au Maroc, Ministère de l'agriculture de la réforme agraire“.

(17) Loi № 82—10 du 21 août 1982 relative à la chasse. — Journal officiel de la République Algérienne Démocratique et Populaire, 1982, № 34.

(18) Gesetze zur Regelung des Jagdwesens vom 25. XI 1953. — GBI. S. 1175.

(19) Уређивање ловства је у надлежности република и аутономних покрајина, па су и ова питања уређена, у основи, на једнак начин у ових осам закона о ловству: Закон за ловство од 29. I 1973. — „Службен весник на СР Македонија“ 5/1973; Закон о ловству — пречишћен текст — од 19. V 1976. — „Народне новине СР Хрватске“, 25/1976; Закон о varstvu, gojivti „in lovu divjadi ter o upravljanju lovišč od 20. X 1976. — „Урадни лист СР Словеније“, 25/1976; „Закон о ловству од 3. XII 1976. — „Службени гласник СР Србије“, 51/1976; Закон о ловству од 27. IV 1977. — „Службени лист СР Босне и Херцеговине“, 7/1977; „Закон о ловству од 27. IV 1977. — „Службени лист САП Војводине, 11/1977; Закон о ловству од 25. IX 1979. — „Службени лист САП Косова“, 37/1979; Закон о ловству од 26. VI 1980. — „Службени лист СР Црне Горе“, 15/1980.

Према садашњем стању у ловном законодавству савремених држава произлази да у погледу правног режима својине делују три различита режима: *приватне, државне и друштвене* својине. Из те „основне“ разлике произлазе и многе друге разлике у правном режиму ловства.

3. ЗАШТИТА И ОЧУВАЊЕ ДИВЉАЧИ

У ловном законодавству савремених држава, готово без изузетка, могу се наћи одредбе о заштити и очувању дивљачи. Има ту и разлика, како у погледу мотива и разлога због којих се одређене мере прописују, тако и у погледу начина обезбеђивања заштите и очувања дивљачи. Могло би се рећи да је сама концепција заштите и очувања дивљачи, гледано са становишта упоредног права, неједначена.

Најопштије речено, закони о лову се доносе у циљу очувања и заштите извора националног богатства — дивљачи (како се то и изричито каже у Закону о лову *Шпаније*). Према виђењу законодавца СССР, мере заштите животињског света обезбеђују се путем: доношења правила и норми о чувању, рационалном искоришћавању и обнављању животињског света; установљавања забрана и ограничења у искоришћавању животињског света; чувања од самоволног искоришћавања и нарушавања животињског света; чувања подручја на којима живе животиње, услова размножавања и путева њихове миграције; стварања посебно чуваних територија; гајења ретких врста животиња и оних којима прети опасност од ишчезавања. Законодавац *Пољске* је веома јасно дефинисао ловство као „планско газдовање дивљачи“, у складу са (1) потребама националне привреде и, (2) захтевима заштите природе, с тим што појам газдовања дивљачи обухвата: узгој и заштиту дивљачи, лов и начин стављања уловљење дивљачи у привредни промет. Према законодавству *СФР Југославије*, ловство обухвата узгој, заштиту, ловљење и искоришћавање дивљачи, у складу са одржавањем биолошке равнотеже у природи и начелима њене заштите.

Техника којом се већина законодавстава служи у прописивању заштите поједине врсте дивљачи је изричито набрајање врста и прављење листе заштићених врста, односно животиња. Многе земље такву заштиту остварују и на посредан начин, тј. прописују посебне услове лова на такву дивљач. Међутим, у новије време, у законодавствима се јавља и категорија тзв. „посебних мера заштите“ дивљачи. На пример, у *Шпанији*, посебну заштиту уживају: (а) врсте од интереса за науку, (б) врсте угрожене да буду уништене (истребљене), (в) врсте од користи за пољопривреду, (г) женке и младунчад свих врста које могу имати посебну вредност за ловство, и (д) врсте које су заштићене међународним конвенцијама, а *Шпанија* их је потписала. Кантони у *Швајцарској* такође познају посебне мере заштите дивљачи, које служе одржању и нези дивљачи и њене околине, а израз су тежње да дивљач буде здрава, снажна и прилагођена околини. (20) Законодавац *Бугарске* посебно издва-

(20) У том циљу, кантони финансирају конкретне мере заштите које се, између, осталог, састоје у обезбеђивању посебно важних животних простора за животиње, одржавању и побољшавању услова прехране, спровођењу спасилачких акција за дивљач и птице, борби против болести дивљачи, поновном насељавању изумрлих врста дивљачи итд. — Vollziehungsverordnung zum Bundesgesetz über Jagd und Vogelschutz (Vom 7. VI 1971), Jagdvorschriften (Kanton Zürich), S. 60—64.

ја заштиту дивљачи у вези са контролом генетичког фонда и заштитом еколошке равнотеже дивљачи.

Са мањим разликама, пре свега у систематизацији правног уређивања наведених видова заштите дивљачи, слична решења садржи већина националних законодавстава о ловству. Ипак, посебно се издвајају три подручја чијем правном уређивању државе посвећују посебну пажњу, управо у циљу обезбеђивања заштите и очувања дивљачи. Једно је подручје *узгоја дивљачи*, као битног елемента природне равнотеже, друго обухвата питања *правила лова* са становишта основних начела ловства, и треће подручје тиче се услова под којима се човеку може поверити бављење ловом, тј. *услова за стицање права на лов*.

4. УЛОГА ЛОВСТВА У ОЧУВАЊУ БИОЛОШКЕ РАВНОТЕЖЕ

Многи закони о ловству, односно о заштити дивљачи, садрже изричите одредбе о повезаности ловства са заштитом природе и о улози ловства у очувању биолошке равнотеже. Било би погрешно, ако бисмо на основу те чињенице закључили да о заштити природе или о биолошкој равнотежи и са становишта ловства, не воде рачуна и земље које то у својим законима нису изричито утврдиле. Многа правила лова, посебно она о месту, времену и начину његовог обављања, ако су добро конципирана, имају за циљ или да се спречи поремећај биолошке равнотеже, или да се поремећена биолошка равнотежа поново успостави. У томе човек, односно његово понашање, имају посебну улогу.

Међутим, вредна је пажње појава да данас законодавац, уређујући материју ловства, у многим земљама изричито указује на њену повезаност са другим подручјима људских активности и, посебно, на потребу усаглашавања тих активности на основама њихове међузависности као делова природе. Тако, на пример, ловство се условљава интересима пољопривреде, шумарства и рибарства (*СР Немачка, Француска, Аустрија, Италија*, и др.) Понекад се томе, равноправно, додају и интереси заштите човекове средине (*Аустрија*, на пример). Очување природе се појављује и као један од разлога за дерогирање појединих одредби закона о ловству (*Белгија*)(21). Заштита природе је и потреба за опстанак дивљачи и у тој функцији представља посебну бригу друштва (*Ирак*). Или, сваки шумски масив који има посебан значај због постојања комплексних или ретких екосистема може се прогласити интегралном биолошком резервом и забранити у потпуности сваки лов или уништавање дивљачи (*Алжир*). Слично се поступа проглашавањем да је лов „до даље“ забрањен у пустињском подручју земље (*Ирак*).

Има земаља у којима се опредељивањем циљева закона из подручја ловног права, или дефинисањем ловства, ближе опредељује однос ловства и природе као целине. Заједничко за све примере је то да потичу из земаља које ловство третирају као грану привреде и да се то опредељење заснива и развија на начелима планске привреде. Отуда ловство, као „планско газдовање дивљачи“ мора бити „сагласно... законима заштите природе“ (*Пољска*), односно лов дивљачи мора бити обављен на начин који је „у складу... са заштитом природе“ (*Чехословач-*

(21) Sylvain, Cattier: Précis du droit belge de la chasse. — Bruxelles 1967, p. 206.

ка)(22). У Бугарској се као један од изричито наведених циљева планирања ловне привреде наводи „обезбеђивање еколошке равнотеже у природној средини“, а у Румунији велики значај се даје ловној привреди, јер дивљач „представља природно богатство од националног интереса, с обзиром на његову улогу у одржавању еколошке равнотеже“. Нешто наглашенију превентивну улогу ловства у односу на природу налазимо у законодавству СССР. Један од циљева закона о коришћењу и чувању животињског света јесте то да се појача законитост у тој области, како би се остварили заштита и очување дивљачи и спречило нарушавање природне равнотеже.

И у СФР Југославији се ближим одређивањем појма ловства исказује опредељење да ловство треба да буде у складу са одржавањем биолошке равнотеже у природи и са начелима њене заштите (такву одредбу имају у својим прописима све републике и аутономне покрајине). У САД се законом проглашава да дивље животиње представљају... еколошку... и научну вредност, а сваки већи програм заштите угрожене врста дивљачи мора да се заснива на резултатима претходно извршене биолошке процене. У Шпанији, у подручјима у којима постоје ограђени простори са крупном дивљачи, која представља биоеколошку целину, министар за пољопривреду може да захтева од власника да заједнички израде регионални план ловљења. У Француској делују два тела чија надлежност упућује на закључак да се француско ловно право руководи потребом остваривања начела биолошке равнотеже. Национални савет за лов и дивљу фауну има задатак да се стара о очувању дивље фауне, о очувању биолошке равнотеже (подвукла В. Ч.) и о побољшању обављања лова; Национални уред за лов има задатак да се стара о одржавању природне равнотеже (подвукла В. Ч.) и о унапређењу (развоја) ловства. Најзад, у ловном праву СР Немачке се истиче начело „усклађеног природног узгоја дивљачи“, као основно начело ловног законодавства.

Из наведених примера не би се могао извести закључак да су прихваћена решења истоветна. Али, њихово упоређивање показује да у сваком од њих има елемената начела о потреби заштите и очувања биолошке равнотеже, па и више од тога.

5. МОГУЋНОСТИ УНАПРЕЂИВАЊА ЛОВНОГ ЗАКОНОДАВСТВА

Ова упоредноправна анализа ловног законодавства заснива се на изворима права који су настајали током последњих сто педесет година, од 1831. до 1982. године. Године 1831, у Великој Британији је донет Закон о лову,(23) године 1882. то је учињено и у Белгији (с тим да су до данас ти закони мењани и допуњавани више пута), а из 1982. године потичу Закон о лову Алжира и Закон о ловној привреди Бугарске. Та чињеница опомиње да је ловно право „старо“ право, да није случајно то што се у правној књижевности оно помиње као право феудалних друш-

(22) Закон Ч. 23/1962 Sb. о myslivosti; Vyhlaska ministerstva zamedelstvi a vyživy C. 59/1967. Sb. Kteron se vydavaji provadeci predpisy k zakonu о myslivosti; Smernice ministerstva zamedelstvi a vyživy za dve 17. 4. 68 C. VII/5—362/68, časta 8/1968, Vestnik MZVZ.

(23) The Game Act, 1831. — Halsbury's Statute of England — II Ed. Vol. 10, P. 682—702.

твених односа и феудалних привилегија. Али, тај нас „квалитет“ ловног права овде занима са становишта његове еволуције и, пре свега, његових способности да прати развој економских и друштвених односа света и његових могућности у погледу даљег унапређивања и развоја, у складу са све очигледнијом потребом савременог друштва да штити природу од угрожавања и уништења.

У последњој деценији већи број земаља је донео нове законе о лову (односно о заштити дивљачи или о ловној привреди), с тим што је путем тих закона успостављена тесна веза између прописа о заштити природе и прописа о заштити дивљачи, односно о ловству. Не би се могло рећи да „ренесанса“ ловног законодавства само коинцидира са акцијом заштите природе, чије се дејство осећа и у појачаној легислацији ловства. Са становишта права, ловство еволуира и „само“, али оно еволуира још осетније у спрези са осталим људским делатностима које су очигледно повезане са ловством.

Да је ловство једна од људских делатности која се данас остварује организовано, није потребно посебно доказивати. Оно што је са становишта упоредног права *de lege ferenda* занимљиво, јесу сличности и разлике које постоје међу земљама у погледу утврђивања садржине те делатности, њених видова изражавања, начина организовања и њеног односа према другим делатностима.

У складу са уобичајеном законодавном праксом, у многим законима и другим прописима који уређују ловство, налазимо дефиницију ловства, или барем опис циља (сврхе) донетог прописа, са посредним одговором на питање шта се подразумева под појмом ловства (лов) и који су његови циљеви.

На основу таквих података можемо закључити да се ловство, данас, третира као:

- а) физичка активност људи (спорт, рекреација и лична разонода);
- б) привредна делатност (тј. бављење ловом ради стицања дохотка — туризам, индустрија, итд.);
- в) делатност са посебном наменом (научна истраживања, настава, заштита нарочито ретких врста животиња, итд.), и
- г) делатност помоћу које се може посредно утицати на заштиту природе, односно на очување биолошке равнотеже.

То су само сводни или типски облици поимања ловства као организоване људске делатности. Редом, како су наведени, у извесном смислу изражавају еволуцију схватања шта ловство у одређеном друштву значи и како га треба правно уређивати. Сви наведени облици ловства данас постоје, али у једној истој земљи остварује се, најчешће, њих више упоредо. Може се уочити и то да законодавци дају предност једном облику ловства пред другим, према различитим мерилима. Зато се укупан однос државе према ловству може ценити према томе да ли се лов третира првенствено као спорт, односно као рекреација човека, или је лов увршћен у привреду земље, тј. да ли је ловство добило статус једне од грана привреде.

На примеру Закона о ловној привреди и ловству *Румуније*, то „двојство“ се јасно изражава: ловство се сматра привредном граном изузетних економских потенцијала (размножавање, узгој и одстрел дивљачи), а истовремено, ловство има и рекреативно, спортско обележје.

Ловној привреди се даје велико значење, јер дивљач представља природно богатство и има велику улогу у одржавању еколошке равнотеже, али држава ствара и услове за развој ловне привреде, и услове за рекреативно-спортски лов, итд. Развој ловне привреде у Румунији сматра се саставним делом планског друштвено-економског развоја целе земље. У *Ираку* законодавац говори о лову као о разоноди (hobby) али и о лову ради продаје или прераде дивљачи, што очигледно има својства привредне делатности. У *СФР Југославији* законодавац је „поделио“ ловство, према намени, на: привредно, спортско и на ловство са посебном наменом.

Према подацима о ловном законодавству и теорији, може се закључити да је средином прошлог века уочена опасност када се почело ловити „на све стране“, тј. неограничено и неорганизовано, и у толикој мери „да је пријетило потпуно упропаштење дивљачи и ловства“. (24) Из таквог стања ствари произашао је став да је очување лова као гране народне привреде „у опћем интересу“. У правној теорији се наглашава да је лов „само један начин искоришћивања земље, па се прама томе ловно господарство има просуђивати баш као пољопривредно или шумско господарство“. (25)

Према томе, увршћивање ловства у привреду земље не би се могло сматрати посебном новином, везаном за савремени степен развоја друштва, међутим, унутар подручја привреде, као његова грана, ловство пролази кроз значајне промене, пратећи укупан развој привреде, у складу са економским и друштвено-политичким особеностима сваке земље понаособ. У том смислу, ловно законодавство може и даље да се мења и развија.

Значајна је појава да се ловно законодавство мења под утицајем све веће легислативе у домену заштите природе. Мултидисциплинарни приступ тој савременој људској акцији глобалних размера утиче на опредељивање одређеног друштва према ловству. Данас се већ може уочити потреба да лов не би смео да буде искључиво разонода, hobby, или рекреација појединца али не би смео да постане ни делатност која се развија искључиво ради стицања дохотка, чак и у случају када он припада држави (друштву). Унапређивање ловног законодавства подразумева, већ данас, померање постојећих схватања о ловству у правцу третирања ловства као дела активности ради заштите природе и посебно ради очувања биолошке равнотеже.

6. ОСНОВНА НАЧЕЛА ЛОВСТВА И УНАПРЕЂИВАЊЕ ЛОВНОГ ЗАКОНОДАВСТВА

Међународни савет за лов и очување дивљачи (CIC) (26) усвојио је основна начела ловства на која се унутрашња законодавства не позивају изричито. Међутим, основна начела су већ до сада утицала на упоредно ловно законодавство. Треба очекивати да ће утицати и на прописе о ловству у будућности. Та појава би се могла, делимично, објаснити

(24) Др Милован Зорић; *Op. cit.*, стр. 13.

(25) На овакав начин др Милован Зорић прихвата и потврђује мишљење двојице страних аутора (Haerdtl i Jaehner), који су поменућу тезу формулисали први, 1929, други још 1897, године. — *Op. cit.* стр. 19.

(26) Le Conseil international de la chasse et de la conservation du gibier.

тима да су многи закони о лову и заштити дивљачи донети (односно мењани) у време када је државама чланицама Међународног савета за лов и очување дивљачи, као услов њиховог чланства, постављено да се морају руководити основним начелима, односно да су обавезне да их прихвате и да их примењују.

Испуњавање такве обавезе није сасвим једноставно. Има начела која могу и у унутрашњем ловном праву да буду преузета (прихваћена) само као начела, у виду изјашњавања законодавца да ће се у уређивању материје ловства руководити одређеним начелом. Нека начела су ближа подручју морала него подручју права. Има начела за чију примену треба предвидети (прописати) читав низ мера које ће, тек када делују све заједно, значити примену тог начела.

Овај последњи вид усвајања основних начела и њиховог инкорпорирања у унутрашња ловна законодавства најтеже је идентификовати, с тим што представља највиши степен примене основних начела СИС-а. На пример, да би једна земља заиста прихватила начело обавезе преношења извора природе будућим генерацијама, неопходно је да сасвим конкретним, обавезним правним нормама уреди, између осталог, сва она питања узгоја и одстрела дивљачи која ће заиста обезбедити остварење начела у пракси. Или, питање етике. Ако земља прихвати да ће се њени закони и други прописи о ловству заснивати на „веома одређеној етици“, неопходно је да та иста земља јасно утврди садржину те етике и, што постаје све важније, да са њом упозна пре свега ловце, али и све оне који могу допринети томе да ловство буде активан чинилац у заштити природе. Или, ако очување и разумно газдовање дивљачи треба да буде засновано на научним сазнањима, а такво начело у унутрашњем законодавству остане само део уводних одредаба прописа или правила деклараторне природе, без обезбеђивања материјалних и кадровских услова, оправдано се поставља питање да ли је начело уопште прихваћено.

Сложеност задатка законодавца је очигледна. Са тог становишта треба анализирати садашње стање ловног законодавства у односу на његову заснованост на основним начелима СИС-а. Оно што је до сада учињено треба и посебно ценити, јер основна начела СИС-а, у оној мери у којој постају део унутрашњег ловног права, представљају највиши домет јединствених ставова земаља у материји ловства.

7. УЗАЈАМНИ УТИЦАЈИ МЕЂУНАРОДНОГ И УНУТРАШЊЕГ ЛОВНОГ ПРАВА

У вези са могућношћу и потребом даљег унапређивања ловног законодавства, указујемо на чињеницу да међународноправни акти из подручја ловства и, још шире, заштите природе, утичу на развој унутрашњег ловног права, али да постоји и обрнут утицај. Залажући се за доследну примену основних начела СИС-а или, на пример, одредаба неке међународне конвенције која уређује и питања посредно везана за ловство,⁽²⁷⁾ путем њихове инкорпорације у унутрашња законодавства или путем имплементације, остварује се један „правац“ узајамног утицаја правних норми из подручја ловства. То је утицај међународне нор-

⁽²⁷⁾ Да поменемо само Међународну конвенцију о заштити птица, закључену у Паризу, 18. X 1950. године, која је ступила на снагу 17. I 1963. године, и коју је СФРЈ ратификовала 31. I 1973. године (објављена у „Службеном листу СФРЈ“, 6/73).

ме на унутрашње норме. Међутим, други правац изражава се у утицају унутрашње правне норме (ловног права) на стварање норме међународног права. Овим другим правцем могућно је користити се увек када унутрашња правна норма садржи решења чији је значај шири од националног (на пример, заштита и очување дивљачи у функцији заштите природе и биолошке равнотеже), и кад су таква решења иста или слична једна другима у већем броју земаља. Пракса међународних организација (легислативна делатност Уједињених нација, на пример) показује да се много лакше и брже усвајају они међународни инструменти који су рађени на основу доброг познавања упоредног права у материји која је предмет међународноправног регулисања. И имплементација тако разрабених инструмената је бржа, боља и потпунија.

Овде није реч о простом „преношењу“ правне норме из једног у друго подручје права (из унутрашњег у међународно, или обрнуто), већ о начину унапређивања ловног законодавства, о унификацији и кодификацији ловног права.

*

Савремено ловно законодавство уређује ловство на начин који треба да допринесе заштити и очувању дивљачи. Ловно право је не само скуп правила о лову која се доносе једино у корист ловаца и њихове физичке активности. Оно је не само скуп правила која уређују понашање људи у лову према животињама. Савремено ловно право уређује и односе који настају поводом лова и у вези са њим или су његова последица. Али, савремено ловно право уређује све то повезано са амбијентом у којем дивљач живи и у којем се човек бави ловом.

Дивљач је, дакле, део природе, а човек може ловом утицати на ту природу битно, и у негативном и у позитивном смислу. Неорганизовани и неконтролисани лов сигурно изазива негативне последице. Ловно законодавство је управо зато, у савременом смислу, све чешће концептирано на такав начин да се њиме уређује ловство, третирано као део активности човека у природи, не изоловано од ње, и на начин који лову даје функцију заштите природе и очувања биолошке равнотеже. То је тај шири циљ ловног законодавства који у ловству има већ своју традицију, али који у околностима савременог живота ствара нове могућности и потребу унапређивања ловног законодавства. Све то дозвољава закључак да се унутрашње ловно право мења под јаким утицајем императива заштите природе и да се унапређивање ловног законодавства у том правцу постепено остварује.

Dr. Vida Čok,

Research Counselor at the Institute of Comparative Law in Belgrade

HUNTING LEGISLATION OF CONTEMPORARY STATES AND POSSIBILITIES OF ITS ADVANCEMENT

Summary

Contemporary hunting legislation regulates the relationships emerging out of hunting activity, and related to it, or which are the consequence of hunting. Besides, it regulates these issues in connection with the

surroundings of wildlife and the ones where man is practising hunt. Wildlife is a part of nature and man is able to influence that nature quite considerably, both in positive and negative directions. This is why the hunting legislation is more and more conceived to regulate the hunting activity as a part of man's activity in the nature in general, and not in an isolated way. In such a way the hunt is given a function of protection of nature and of preservation of biological balance. This is the wider aim of the hunting legislation, which has already its tradition. In contemporary circumstances new possibilities are emerging as well as needs for advancing that legislation.

The analysis of hunting legislation of some twenty states is effected along the above mentioned lines, and is particularly concentrated to the following questions: relationships between hunting and other activities important for the national economy; legal regime of ownership in the hunting legislation; protection and preservation of game; the role of hunting in preserving biological balance; possibilities of advancement of hunting legislation; basic principles of hunting and the advancement of hunting legislation; mutual influences in the sphere of international and municipal hunting laws.

Dr Vida Čok,

conseiller scientifique à l'Institut du droit comparé, Belgrade

LA LEGISLATION DE CHASSE DES ETATS CONTEMPORAINS ET LES VOIES D'UNE PROMOTION POSSIBLE

Résumé

L'objet de la réglementation législative de la chasse sont les rapports qui se présentent à propos de la chasse, en connexion avec elle ou qui sont la conséquence de la chasse. Au surplus, ces questions sont réglées en relation avec l'ambiance dans laquelle vit le gibier et l'homme exerce la chasse. Le gibier fait part de la nature et en chassant l'homme peut influencer cette nature essentiellement, dans le sens tant positif que négatif. C'est la raison pour laquelle la législation de chasse contemporaine se base de plus en plus souvent sur la conception selon laquelle la chasse doit être réglée en tant qu'une part des activités humaines dans la nature et non comme une activité qui serait isolée de la nature, et de cette manière à la chasse est attribuée la fonction de la protection de la nature et de la conservation de l'équilibre biologique. C'est un but plus ample de la réglementation législative de la chasse et c'est déjà une tradition que de poursuivre ce but. Dans les conditions de la vie contemporaine de nouvelles possibilités et besoins pour l'amélioration de la réglementation législative de la chasse sont en train de s'ouvrir.

L'analyse de la législation de chasse d'une vingtaine des pays l'auteur a entrepris en partant des particularités précitées de la réglementation législative contemporaine, et il s'est concentré plus spécialement sur les questions suivantes: le rapport entre la chasse et les autres activités importantes pour l'économie nationale; le régime juridique de la propriété prévu dans la législation de chasse; la protection et la conservation du gibier; le rôle de la réglementation législative de la chasse dans la préservation de l'équilibre biologique; les possibilités de la promotion de la législation de chasse; les principes fondamentaux de la chasse et l'amélioration de la réglementation législative; les influences mutuelles du droit de chasse interne et du droit de chasse international.

др Данило Н. Баста,
доцент Правног факултета у Београду

КАРАКТЕР ЈУРИСПРУДЕНЦИЈЕ БОРБА ТАСИЋА*

Одлуком свога Одбора за изворе српског права, Српска академија наука и уметности објавила је књигу одабраних радова Борба Тасића, несумњиво једног од најзначајнијих професора овога Факултета у читавој његовој историји. Књига носи наслов *Избор расправа и чланака из теорије права*, а припремио ју је и уопште о њој, све до лекторског посла, бригу водио проф. Радомир Лукић, Тасићев ђак и последник у теорији права. И предговор овој књизи, у којем је осветљено не само Тасићево научно дело, и не само његова научничка и професорска активност, не само његов животни пут и трагичан крај, него и Тасићева личност, човекољубива и отворена, честита и племенита, Тасићев политички став (који је био демократски и слободарски) и његова општа етичка и филозофска позиција — такав предговор овој књизи такође је написао проф. Лукић, предговор какав, иначе, може написати једино ученик који је био (а објављивање ове књиге сведочи и да је остао) људски присно везан за свога учитеља, у овом случају и ученик који је у потпуности испунио учитељеву наду изречену на крају приказа ученикове докторске тезе, где је рекао: „Ми верујемо да ово одлично дело г. Лукића представља почетак једног плодног научног рада“ („Архив за правне и друштвене науке“ бр. 1/1940, стр. 72).

На околност да је до појаве ове књиге протекло више од четири деценије од Тасићеве смрти, односно да је прошло и више од пола века откако су први пут објављени поједини Тасићеви радови који су се сада нашли у корицама ове књиге, може се гледати двојако. Може се, са становишта нашег сасвим необичног, неретко чудноватог, неразумљивог и недопустивог односа према културној и научној баштини нашег народа (на шта нас, на жалост, опомињу и неки најновији слу-

* Реч о књизи Борба Тасића *Избор расправа и чланака из теорије права*, Београд, САНУ, 1984, изговорена на Свечаној академији посвећеној проф. Борбу Тасићу (1892—1943) коју је 14. маја 1985. године организовао Правни факултет у Београду. В. бр. 1—3/1986, „Анала“, рубрика „Факултетска хроника“.

чајеви), жалити што је толико времена требало да прође да бисмо у једној књизи могли читати Тасићеве изабране чланке и расправе. С друге стране, оволики временски размак — који за историју идеја, историју науке, нипошто није занемарљив — има и своју позитивну страну: показало се, наиме, да, гледано у целини, време није нарушило нити довело у питање основни правац, методолошку оријентацију и, што је посебно важно, научне резултате до којих је на тлу теорије, филозофије и социологије права дошао Борба Тасић. Управо обрнуто, време их је највећим делом потврдило. У томе и треба тражити значај објављивања ове књиге. Она никако није, поготово не у првом реду (мада је и то!) само сведочанство о путу којим је некада ишао један истакнути представник наше теоријске правне науке. Она, да тако кажем, није само документ о историји наше правне теорије. Више од тога, она је збирка незаобилазних тековина које је, кроз дело проф. Тасића, створила наша теорија и филозофија права. У том погледу, ова књига, поред тога што носи печат Тасићеве научничке идиосинкразије, без икакве сумње има и свој натперсонални значај.

Имајући у виду ширину и разноликост Тасићевих научних интересовања, која, као што је познато, нису била круто везана за (ионако широке) границе правне теорије, него су задирали у области социологије и филозофије права, па чак и опште социологије, а желећи да Тасића, колико је то било могуће, представи што потпуније, приређивач је Тасићеве радове груписао у три тематске целине. У прву је уврстио расправе и чланке посвећене држави, у другу оне посвећене праву, поделивши их опет на оне који расправљају о главним правним појмовима и правној науци, и на оне који се претежно баве тумачењем права, док је у трећу уврстио оне посвећене друштву уопште. Овакав приређивачев поступак може се сматрати оправданим, будући да има покриће у самој природи Тасићеве научне делатности, али и због тога што читаоцу, кога иначе неће чекати нимало лак задатак, пружа драгоцену усмерење, већ према томе на шта најпре буде желео да обрати пажњу.

С обзиром на тематску разноврсност Тасићевих радова, у овој прилици, када на крајње сажет начин ваља представити књигу у којој су они обухваћени, није могуће осврнути се на многа поједина питања теорије и филозофије права чијем је решавању Тасић дао крупан допринос (уосталом, зашто би се тиме унапред умањивала знатнијеља будућег читаоца?!), али је, заузврат, могуће бацити један поглед на целину тих радова, могуће је издвојити оно што им је заједничко, што их све прожима, и од тога покушати створити општу слику. Другим речима, уместо приказивања у детаљима, показивање целине.

Шта нам, дакле, показују ови изабрани радови проф. Борба Тасића? Какву нам слику о њему може пружити ова књига?

Пре свега, поуздано се може рећи да нам ова књига пружа слику Тасића научника свестрано и темељито обавештеног о главним токовима и струјањима у теорији, филозофији и социологији права његовог времена, а то првенствено значи о солидаризму Леона Дигија (и школи социјалног права уопште), на једној, и нормативизму Ханса Келзена (и чистој теорији права уопште), на другој страни. Тасић је био до танчина упознат с овим два научним оријентацијама које су — у то нема сумње — снажно обележиле теоријску и филозофску правну мисао два-

десетог века. У то се можемо уверити готово на свакој страници ове књиге. Али не само у то. Исто се тако можемо уверити и у нешто друго, далеко значајније него што је свестрана информисаност о кретањима у науци којом се бавио. То друго и значајније јесте неоспорна чињеница да је Тасић био равноправан учесник у расправљању и најсложенијих проблема теорије и филозофије права с тада водећим именима у својој области, па и са самим Дитијем и Келзеном. Иако је много држао до ове двојице, особито високо ценећи њихову, додуше различито вођену, борбу за еманципацију правне науке и њено методско ослобођење од других сродних наука, за постављање правне науке на њено сопствено тло, Тасић никада није зазирао од тога да испољи свој критички став и према Келзену и према Дитију. Сасвим начисто с њиховом величином и значајем за правну теорију, спреман да прихвати оно што је код обојице сматрао незаобилазном научном истином (код Келзена: истицање *нормативности* права, код Дитија: истицање његове *социјалности*), Тасић је умео да се, аргументацијом колико уверљивом толико и лудичном, супротстави крајностима и претераностима једног односно другог правца. Подједнако је критиковао солидаризам и нормативизам а да их није одбацивао, у *своју* научну истину о праву спајао је, како се то каже, њихова „рационална језгра“ а да при том није био пуки еклектичар. Знао је да има истине и код Келзена и код Дитија, али га није могла задовољити оштра једностраност ових великих правних мислилаца. Између њих, али заједно с њима, тражио је своју мисаону стазу, стазу синтезе, не стазу компилације. Ова нам књига показује докле је на тој стази дошао и, рекао бих, докле би тек био дошао да је могао да поживи макар један просечан људски век.

Што нам ова књига такође показује, то је да је Тасић био човек идеја, човек нових и смелих замисли у правној теорији. Реч је о његовом *духу инвентивности*. Није само црпао од других, мада се на њих ослањао; други су га и инспирисали, изазивали у њему властите, самосталне идеје. То се може видети у многим његовим чланцима и расправама, било да пише нпр. о судском акту, државној суверености, субјективном праву, односу обичаја и закона, дискреционој власти, правним празнинама или неком другом питању правне теорије. Међутим, у Тасићу није живео само дух научничке инвентивности. Не мање му је био својствен и *дух нијансе*. Штавише, његова је инвентивност најупечатљивије долазила до изражаја баш у способности нијансирања, у оној реткој обдарености да се уоче и изразе једва видљиви прелазни и танани преливи, каквима право обилује. По тој аналитичкој проицљивости и истанчаности за сагледавање правних феномена не у њиховој посталости него у њиховом постајању, Тасић је у тој мери изузетан да се у нашој правној теорији с њим ретко ко може поредити.

Колико је Тасић као правни теоретичар био уравнотежен, колико је био спретан у анализи и критици, колико вичан у обједињавању појединих делимичних истина у нову целовиту истину о праву, то се може пратити на свим питањима која је обрађивао. Примера има заиста много, и може се узети који се хоће. Узмимо, међутим, један који је нарочито изразит. То је Тасићево разматрање реда и правде као принципа или вредности права. Ако се изузму они који право (а с њим, наравно, и државу) свODE на силу, онда се правни филозофи, с обзиром на пи-

тање о основној правној вредности или идеји права, углавном могу поделити на оне за које је то ред односно мир и на оне за које је то правда. Између једних и других мање-више влада непомирљивост: поборници реда као основне или највише правне вредности оспоравају правду, и обрнуто. Тасић не пристаје на ову искључивост, али при том ипак не пада у правнофилософски релативизам који у крајњој линији води ауторитарним последицама. Он признаје ред као правну вредност, признаје га у субјективном и објективном смислу, но не и безусловно. Јер, ред може бити ред робова или, што је исто, ред деспота и тирана, како Тасић упозорава. Зато каже „да и правда има исто тако своју вредност“, да се „човечанство креће на путу између правде и реда“, те да еластичност реда омогућава релативно поклапање реда и правде (стр. 212). Несклон метафизичкој правној аксиологији која вредности хипотезира и по правилу апсолутизује, Тасић их види у социјалној перспективи, и с добрим разлогом може рећи да „правда и ред поничу из истог извора, солидарности“ (стр. 211).

Најзад, књига о којој је овде реч добар је повод да се постави питање о општој природи и карактеру Тасићеве јуриспруденције. У ствари, сама ова књига јесте одговор на то питање. Ко год је буде узео у руке — што овде свакако желим да препоручим — лако ће се уверити да је Тасићева јуриспруденција пре свега *модерна* јуриспруденција, што ће рећи: јуриспруденција изграђена на темењу меродавних збивања у теорији и филозофији права његовог времена. Она је антиметафизичка, али није антифилозофска; Тасић се клонио схоластичких појмова и бескрвних апстракција, и тако одолевао искушењима која вребају сваког правног теоретичара и филозофа. Тасићева јуриспруденција била је јуриспруденција заснована на динамичи и богатству правног живота; била је емпиријска, а да није постала позитивистичка. Тасић никада није сметнуо с ума елементе ауторитета, принуде и хијерархије у праву, али исто тако ни његову вредносну садржину, његову идеју. Реализам његове јуриспруденције није прелазио у фактицизам. Пошто је полазила од практичне стварности права и уважавала његову еволутивност, Тасићева јуриспруденција била је еластична. Свим проблемима правне теорије и правне филозофије, а поготово оних чије решавање претпоставља и лични став, приступао је са становишта свога — како га је сам назвао — *активистичког идеализма*. У чланку *Модерни релативизам и проблем природног права* писао је: „Оно што проповедамо, то је један активистички идеализам који, рачунајући са реалним животом, не затвара врата за апсолутно морално“ (стр. 205). Отуда у Тасићевој јуриспруденцији, уза сву свест о њиховој различности и узајамној несводљивости, није раскинута веза између права и морала. Коначно, јуриспруденција коју је развијао и заступао Борба Тасић била је јуриспруденција која није жртвовала човека појединца, што не значи да је била индивидуалистичка. У расправи *О начелу једнакости грађана пред законом* опомињао је: „Основна ствар у праву јесте и остаће: однос индивидуе према целини, положај који има индивидуа у целини“ (стр. 269).

Ако све ово чини општу природу Тасићеве јуриспруденције, онда није никакво чудо што јој је било одавано признање и што је уживала углед и у међународним размерама, нпр. у гласовитом *Уџбенику правне филозофије* Борба Дел Векија, где се издвајају Тасићева духовна само-

сталност и критички смисао, а уз то подвлачи методолошка вредност његових гледишта (упор. немачки превод: *Lehrbuch der Rechtsphilosophie*, Berlin, 1937, стр. 217—218) или нпр. у *Филозофији државе и права* немачког професора Вилхелма Зајера (Wilhelm Sauer, *Rechts- und Staatsphilosophie*, Stuttgart, 1936, стр. 118). Зато је само по себи јасно у чему се има видети значај објављивања ове књиге Тасићевих радова. На то не треба посебно трошити речи. Оно, међутим, што ваља истаћи и особито нагласити, то је да ова књига отвара могућност и нужност продуктивне рецепције Тасићевог правног мишљења. Поред тога, она нас ставља пред задатак отворенијег и ангажованијег односа према трајном наслеђу наше правне теорије и филозофије, чији је Тасић велики представник.

*мр Радмила Васић,
асистент Правног факултета у Београду*

ПОЈАМ ПРАВА У ТЕОРИЈИ ПРАВА ПРОФЕСОРА БОРБА ТАСИЋА*

Чудовишно, чудотворно и чудесно време између два рата, у коме се неслућено изоштрио сукоб вредности, утемељила криза буржоаске државе и дилема правне науке, представља друштвено-историјски оквир у којем је настала теорија права професора Борба Тасића. Чудовишно због националистичке занесености која је хранила рат, чудотворно због победе прве социјалистичке револуције и чудесно због изузетног преображаја културе која је тражила излаз из суморне стварности, супротстављајући јој се средствима која је поседовала.

У таквом амбијенту уметнички и научни дух распростирао се између апологије постојећег и умног истраживања и доживљавања света.

На овако бурно време одговор траже и наука и уметност, а пре свих политичка теорија државе чију су окосницу чиниле идеје либерализма, национализма и социјализма.

Научници и филозофи су били тада и раније у ситуацији да чине уступке, трпе убеђивања, да се опиру, нестају, да емигрирају у земље у којима је либералистичка традиција била јача од фанатизма. Можемо се подсетити — такву судбину су доживели Ајнштајн, Ферми, Келзен, Адорно, Радбрех. Они који нису одолели притиску, као Ленард, Бентиле, Хајдегер, ограничили су своја истраживања државном идеологијом и потребама, али уједно са тим, и срећом, јављају се тежње у радовима Блоха, Де Унамунa, Крочеа, Јасперса за хуманијим друштвом и државом.

Иако је стварала сопствену историју условљену специфичним приликама и околностима, и Југославија је носила јасне трагове овог неповољног друштвено-историјског искуства, мада је и у научном и у културном стваралаштву заостајала за приликама у Европи тог времена. Ипак, Југославија је била богата значајним појединцима из области културе и науке, па и правне науке, међу којима, поред Слободана Јо-

* Вид, бр. 1—3/1986. „Анала“, рубрика „Факултетска хроника“.

вановића, Живојина Перића, Томе Живановића, Михајла Лановића, Ива Крбека, Станка Франка, Натка Катичића, Горазда Кушеја и других, име Борба Тасића заузима место резервисано за истинске горостасе, и то не само мерено стањем и достигнућима науке времена у којем је живео и стварао, већ и са становишта савремене науке.

У одређивању суштине права Тасић полази од анализе друштвеног живота и друштвених правила. Људи нужно живе у друштву у коме поред процеса сарадње постоје и процеси сукобљавања. Услед заједничког живота у друштву настаје међузависност његових чланова што доводи до стварања „инстинкта социјалности и солидарности“ — социјалне идеје. Солидарност је важна чињеница друштвеног живота која чини основ за објашњење друштвених правила, а може бити механичка и свесна. Чиниоци који нарушавају друштвене основе су пре свега психичка својства, као што је егоизам који доводи до недисциплине и, као значајнији, различити погледи о свету и друштву, њиховом уређењу. Како се у друштву у коме постоји подела рада појединци не могу понашати по својој слободној вољи, друштво им, да би обезбедило дисциплину и ред, мора наметати дужности правилима заснованим на принуди, која може бити различита: ауторитет неког лица, утицај јавног мњења, психичка принуда, физичка сила итд. Тасић развија научно коректну класификацију друштвених правила, сматрајући сваку класификацију релативном, али само разликовање сматра теоријски оправданим и потребним. Он не прихвата ни санкцију ни садржину правила као критеријум, већ у том смислу предлаже начин појављивања правила, за који се после анализе скривених елемената може закључити да обухвата субјекте који стварају друштвена правила, основ обавезности и средства којима се обезбеђује њихова примена. На основу њега Тасић разликује: 1. друштвена правила која изражавају „јавно мишљење“, „социјални морал“, „друштвено мњење у ширем смислу“ (морал, пристојност, такт, учтивост, конвенционалност) и 2. правила везана за организацију. Ову поделу даље развија, модификује и учвршћује, па тако сва правила дели на: 1. неорганизовано, дифузно, јавно мишљење, изражено у правилима на која људи пристају — а) из убеђења и б) због вере у ауторитет; 2. правила која обавезују без обзира на пристанак људи, спољним ауторитетом — а) обичај и б) правила везана за организацију. Иначе, право има различите стране или видове, па се може и мора проучавати као вредност, фактицитет (друштвени однос), логичан систем, културна појава итд. Многобројне ставове о суштини права, од нормативне свести до организације, изражене различитим дефиницијама, Тасић групише у неколико најчешћих у науци и врши њихову критичку анализу. То су, пре свега, дефиниције које изједначавају право са државом, а ову са физичком силом, затим оне које право одређују помоћу организације (вољне, принудне, независне и равноправне са државом или аутономне у оквиру ње) и, најзад, најшире дефиниције које право одређују као друштвену свест — друштвено спонтано право, чак интуитивно.

Тасић се опредељује за ширу дефиницију права, мада истиче да она није нужна, зато што се њом обухвата развој друштвених правила кроз историју, постепеност санкција и постојање правила организација независних и равноправних са државом, односно аутономних у оквиру ње. Право би тако обухватало сва правила у којима се изражава неки спо-

љашњи ауторитет. Наводећи *in summo* правила која право обухвата, Тасић их одређује и као правила везана за организацију. То су: 1. правила издата или призната од државе, 2. правила других друштвених организација, ужих или ширих од државе, и 3. правила заснована на уговорима или обичајима важећим пре или независно од државе и међу државама.

У сваком случају, када се право одређује као „специјална врста организовања друштвеног живота“, онда се важност организације не огледа само у одређивању појма права, већ као конкретан начин организовања одређује и садржину једног позитивног права, као и предмет правне науке.

По свом пореклу и суштини право је друштвено јер изражава социјалну идеју која поставља моралне захтеве. Тасић одређује социјалну идеју као захтев да људи своја права користе „водећи рачуна о другима, одржавајући односе слоге и мира, чинећи уступке другима, и која тражи од нас да право не злоупотребимо“. И у диференцираним, класним друштвима, постоји општа свест, јер постоје добра која чине темељ друштва, тако да потреба њихове одбране представља константу општег интереса и свести. У оквиру социјалне идеје, у зависности од тога шта се одређује као циљ или вредност коју правом треба заштитити (друштво или појединац), могућа су три типа права: универзалистички, индивидуалистички и солидаристички. Према Тасићевом мишљењу циљ права не може бити ни појединац, ни друштво, јер се налазе у нераскидивој, органској вези. Појединац је тако повезан са другим људима, да тек та повезаност, исказана у међузависности и солидарности, може бити циљ права. Тасић не каже да је то солидаристичко право, већ употребљава термин социјално право у два значења — спонтано настало или спонтано примљено у друштву, или право у којем је настало помирење индивидуалног и општег, друштвеног, право социјално по садржини. Без сумње, Тасићево социјално право је у основи право солидарности.

Као циљеви или вредности које право остварује или штити, у науци се најчешће помињу правда, стабилност, сигурност, ред и мир. Оне се међусобно не искључују, већ, напротив, преплићу, релативне су а не апсолутне. Под овим ограничењем Тасић се опредељује за мир као основну вредност, за који каже да представља форму, поступак мирног решавања сукоба, али да у исто време значи и морални захтев поштовања и поверења. Нарушавање мира може бити оправдано ако се то чини ради стварања неке нове вредности у друштву. Специфичне вредности за право нема, мисли Тасић, али право у сваком случају остварује ред и мир. Ред и мир представљају резултате правног регулисања, али у исто време средства за остварење неких виших вредности, као што су правда и правичност. Правда као „једнакост, пропорција, компензација“, „морални захтев да се сваком да његово“, представља критеријум по којем се врши расподела права и дужности у друштву. Правичност се не разликује начелно од правде и представља допунски извор позитивног права (тумачење на основу правичности). Идеал правде, формулисан у праву, прилагођава се животу и релативно остварује.

У случајевима сукоба државног права, права других друштвених организација и друштвеног права, правом треба сматрати она правила која садрже моралне елементе у себи и која се фактички извршавају,

чиме се потврђује да је право у суштини друштвено иако је везано за државу, како професор Тасић каже, као „доминантан фактор“.

На крају, према изложеним елементима, право се може дефинисати као скуп друштвених норми заснованих на свести друштвене средине (социјална идеја), које имају за циљ одржавање солидарности успостављањем реда и мира, заштићених санкцијама различитог интензитета.

Ни пригода, ни предвиђени обим излагања не дозвољавају да се из овог кратког приказа садржаја везаних за појам права изведе закључивање о њиховом значају и домету. Истичемо само да је професор Борбе Тасић свестраним проучавањем и уважавањем друштвене реалности и динамичне природе права, синтетичким повезивањем нормативизма, културализма и социологизма, створио нетрадиционалистичку, модерну, оригиналну теорију права у оквиру свог времена и за своје време, теорију од непроцењиве, временом и простором неусловљене вредности, дубоко прожету хуманизмом и жељом да се правом омогући, помогне и убрза развој друштва у коме ће човеку бити боље.

Јово Црногорчевић,

судија Савезног суда у пензији

ПРИЛОГ ПИТАЊУ ОПШТЕГ ПОЈМА ПОВРЕДЕ ДОБРИХ ПОСЛОВНИХ ОБИЧАЈА

Овај рад нема претензије ширег теоретског и стручног третирања општег појма повреде добрих пословних обичаја, већ му је сврха да даљи подстицај за изучавање и анализирање овог још увек недовољно проученог проблема. Колико ми је познато, досадашња правна теорија није посебно проучавала тематику у вези са овим проблемом или није бар то чинила на један систематски начин. Кад ово пишем не мислим на сам појам и карактер добрих пословних обичаја и на њихову стручну обраду, него на повреду тих обичаја као на посебну категорију недопуштене радње, деликта, па према томе предмета деликтног привредног права, што овде посебно подвлачим(1). Ако овај рад послужи не само као подстицај у даљем раду на овом питању, него и као скромни допринос у том даљем раду, то ће свакако значити позитиван прилог правној теорији и судској пракси у овој области права.

На овом месту биће речи о општем појму ове повреде која је предмет суђења Суда части при Привредној комори Југославије, а не о повреди добрих пословних обичаја које долазе у надлежност других судова(2). Поред тога овде неће бити речи о самом појму и карактеру добрих пословних обичаја, о тим обичајима као посебној правној категорији, него само о елементима општег појма те повреде. О елементима (обележјима) који карактеришу посебне видове повреда, њихова посебна

(1) За разлику од кривичних дела, привредних преступа и прекршаја, који имају стандардну, неописну ознаку, повреда о којој је овде реч као једна категорија деликта је описно означена, као што је то случај и са повредом радне дисциплине, која је раније означавана као дисциплински преступ. Због тога овде треба разликовати случај када се повреда добрих пословних обичаја третира као категорија деликта, од случаја самог понашања које је противно добрим пословним обичајима, од фактичког вребања, нарушавања тих обичаја, што се у судском поступку утврђује у одређеном конкретном случају у циљу да се види да ли постоји тај деликт и одговорност учиниоца за исти.

(2) Одредбама чл. 36. Закона о удруживању организација удруженог рада у општа удружења и Привредну комору Југославије („Службени лист СФРЈ”, бр. 54/76 и 63/80) установљава се постојање и надлежност Суда части при Привредној комори Југославије. Досад је Комора издала две Збирке одлука тога суд, и то прву 1962, а другу 1981. године.

бића, на овом месту целовитије неће бити речи, јер излази из оквира овог прилога. Ми ћемо се најпре само најкраће осврнути на посебне елементе (обележја) истакнутих облика повреда добрих пословних обичаја који су нормирани у члану 36. став 4. Закона о удруживању организација удруженог рада у општа удружења и Привредну комору Југославије којем одговара члан 129. Статута Привредне коморе Југославије(3), само да бисмо указали да поменути Закон и Статут не садрже одредбу о општем појму повреде и да би се упоређивањем означених елемената јасније уочила разлика између ових законских појмова.

Повреда добрих пословних обичаја је предмет деликтног привредног права и као таква треба да има третман у тој области права. Ово истичем због тога, што у нашој правној теорији одређена кажњива дела још нису нашла своје право место. Тако нпр. прекршаји као кажњива дела још и данас су по већини правних писаца предмет управног права, мада они представљају казнену материју и место им је у казненом праву. Тим путем пошао је и Савезни суд, па су прекршаји остављени у надлежности управних већа, као и раније када се против коначних одлука о прекршајима водио управни спор, што данас није случај јер по ванредним правним средствима у овој области треба да се води казнена процедура(4).

Познато је да се свако казнено право бави трима основним правним категоријама, па према томе њима треба да се бави и област деликтног привредног права. У прву категорију долази само дело, понашање које се састоји из радње или из пропуштања радње тј. из чињења или нечињења, пропуштања. Другу категорију представља кривац, одговорни учинилац дела, а трећу правне санкције.

Питање учиниоца дела није спорно, јер је то питање регулисано одредбом члана 30. став 3. Правилника о Суду части при Привредној комори Југославије, који је Скупштина Коморе донела 5. јуна 1974. године. По тој одредби окривљени може бити само члан Коморе. Према томе, оне организације које су учлањене у ову Комору, а то су организације удруженог рада и њихове пословне заједнице, могу бити учиниоци ових дела; значи само та правна а не и физичка лица. Није спорно ни питање санкција, јер су оне као мере друштвене дисциплине прописане у члану 130. Статута Привредне коморе Југославије, где се одређују три такве санкције: опомена без објављивања, јавна опомена са објављивањем на Скупштини Коморе и јавна опомена са објављивањем у штампи. У погледу ових мера поставља се питање њихове ефикасности у пракси, као и питање њихове веће диференцијације. У том погледу постоје и конкретни предлози, но то није предмет разматрања овог рада, па се на томе на овом месту нећемо ни задржавати(5).

Међутим, када је реч о повреди добрих пословних обичаја, ни у правној теорији а ни у законодавној пракси није дата правна дефиници-

(3) Вид. „Службени лист СФРЈ“, бр. 14/78 и 74/80.

(4) Вид. чл. 148. до 157. Закона о прекршајима којима се повређују савезни прописи („Службени лист СФРЈ“, бр. 4/77). Цитирани чланови се допуњују сходном применом одговарајућих одредаба Закона о кривичном поступку, пошто прекршајни поступак има карактер казнене процедуре.

(5) Информације ради наводимо само један предлог који потиче из праксе, по којем би за лакше случајеве повреде одредаба члана 128. и 129. Статута Привредне коморе Југославије требало предвидети као меру друштвене дисциплине опомену без објављивања и јавну опомену са објављивањем на Скупштини Коморе, а у тежим случајевима јавну опомену са објављивањем у гласилау Коморе и јавну опомену са објављивањем у дневној штампи, уместо важеће три мере друштвене дисциплине.

ја општег појма ове повреде. Истина, у одредби члана 36. став 4. Закона о удруживању организација удруженог рада у општа удружења и Привредну комору Југославије само се таксативно наводе неки видови ових повреда, али се у тој одредби не даје законски општи појам повреда са свим њеним обележјима(6). Идентичан статутарни текст као у поменутом закону дат је и у одредби члана 129. Статута Привредне коморе Југославије, где се на исти начин набрајају нарочити случајеви тих повреда. Због тога ћемо овде цитирати само законски текст поменутог Закона:

„Као повреда добрих пословних обичаја сматрају се нарочито поступци организација удруженог рада и њихових пословних заједница којима се противно добрим пословним обичајима наноси штета друштвеној заједници или другој организацији удруженог рада или се руши углед Социјалистичке Федеративне Републике Југославије у иностранству“.

Из цитираног законског текста у одговарајућем тексту Статута изостављене су речи „у иностранству“, што за нас у третираном питању није од значаја, па то може да буде и занемарено.

Набрајајући само неке видове повреда добрих пословних обичаја, закон је оставио празнину па је због тога нужно попунити је одређивањем појма те повреде, који садржи општа обележја заједничка за све повреде добрих пословних обичаја, општа обележја синтетизују и обједињују повреду, а посебна диференцирају повреде у разне њихове видове.

Из одредбе члана 36. став 3. раније поменутог Закона могу се издвојити три посебна обележја ових посебних видова повреда, а то су: 1) поступак противан добрим пословним обичајима; 2) организација удруженог рада и њихова пословна заједница и 3) штета друштвеној заједници или другој организацији удруженог рада или угледу Социјалистичке Федеративне Републике Југославије.

Као што ће се из даљег излагања видети, посебни елементи садржани у овој законској формулацији садрже и опште елементе појма повреде, изузев учиниоца који не представља општи елемент тог појма.

Утврђивање општег појма повреде добрих пословних обичаја од вишеструког је значаја. На првом месту у том појму налазимо правне критерије по којима се разграничавају ова дела од других деликата (кривична дела, привредни преступи, прекршаји, повреде радне дисциплине и др.). Друго, у том појму одређене су границе које допуштају простор за нормирање посебних видова, облика тих повреда. Треће, тај појам пружа помоћ пракси у квалификовању ових повреда с обзиром на чињеницу да у овој области деликтног права посебни облици тих повреда нису у највећем броју случајева одређени и систематизовани као остали деликти. Четврто, треба подвући и дидактички значај овог појма за правосудну праксу, и, пето, он је и од теоретског значаја у даљем проучавању ове деликтне материје. У нашем случају рад на овом питању може да помогне настојањима да се што успешније одреди законски општи појам ове повреде, па ћемо због тога на крају овог рада предложити једну такву формулацију.

(6) Слично је поступљено и у прописима појединих социјалистичких република и аутономних покрајина о удруживању у привредне коморе, као нпр. у члану 41. став 4. Закона о удруживању у привредне коморе („Службени гласник СР Србије“, бр. 25/79).

Општа обележја ове повреде су следећа: радња (чињење или нечињење); последица односно могућност наступања последице; узрочност (узрочна веза између радње и последице), и противправност.

Пошто је субјект ове повреде само одређено правно лице које је члан Привредне коморе Југославије (чл. 30. став 3. Правилника о Суду части при Привредној комори Југославије), то значи да субјекти ових повреда могу бити само организације удруженог рада и њихове пословне заједнице. Имајући ово у виду, ове се повреде по њиховом субјекту разликују од других деликата. Тако се од кривичних дела разликује по томе што су субјекти кривичних дела само физичка лица, субјекти привредних преступа су паралелно правна и одговорна (физичка) лица, субјекти прекршаја физичка лица или паралелно правна и одговорна лица, а субјекти повреда радне дисциплине физичка лица и др. Због тога радња као један од конститутивних елемената општег појма ове повреде јесте радња правног лица, а не људска радња, мада физичка лица као „продужена рука“ правног лица фактички врше ту радњу у име правног лица.

Ова радња се у казненоправном смислу испољава као понашање које се састоји у чињењу или нечињењу, у активном или пасивном понашању односно држању. Нечињење увек представља правну обавезу на чињење. Ова се активна радња код појединих видова ове повреде испољава у разним формама.

Последица или могућност наступања последице везује се на штету, јер та последица мора да буде штетна за одређена добра, или за одређене друштвене односе. Она погађа друштвену заједницу у целини, интересе привреде, организацију удруженог рада, углед наше земље у иностранству, потрошаче и др. Та штета може да буде материјална или морална. Нпр. материјална штета која се наноси организацији удруженог рада или морална штета која се наноси угледу наше земље.

Између радње и последице треба да постоји *узрочна веза*, што значи да је последица следствие радње. Као што се утврђује постојање конкретне последице, тако се утврђује и могућност њеног наступања када се то тражи за поједени облик повреде.

Ову узрочност не можемо изједначити са узрочношћу у природи која има стихијни карактер. За разлику од овог елементарног каузалитета, у друштву влада целисходни, финални каузалитет, па према томе и ова је веза између радње и последице целисходна, финална веза. Ова веза је објективна, јер као таква постоји у друштву где делује свестан човек. Иако је овде субјект правно лице, а не појединац, физичко лице, ипак треба имати у виду да су правна лица реалне појаве у правном животу и да као таква врше одређене правне радње, па према томе и забрањене правне радње. Начин на који правна лица обављају своју делатност чине и овај каузалитет финалним каузалитетом.

Противправност као општи елеменат појма повреде добрих пословних обичаја представља противност некој норми садржаној у правном пропису, али то не значи истовремено и да је повреда као таква са свим својим посебним обележјима одређена у пропису. Овде баш за разлику од кривичних дела, привредних преступа и прекршаја, који се са свим својим обележјима одређују у прописима, где су одређено утврђена њихова бића не утврђују се на исти начин и повреде добрих

пословних обичаја. Ове повреде нису у прописима систематизоване и одређене као раније поменути деликти. Истина, има и таквих случајева где се поједине повреде третирају као повреде добрих пословних обичаја, али то није правило. Као пример наводимо Одлуку о уређивању пословних односа са одређеним фирмама у иностранству и физичким лицима у иностранству који се баве спољнотрговинским пословањем („Службени лист СФРЈ“, бр. 53/78 од 6. 10. 1978. године) где се у тач. 10. говори да „кршење ове одлуке представља повреду добрих пословних обичаја, моралних и имовинских интереса друштвене заједнице, као и повреду угледа организације и заједница и угледа Социјалистичке Федеративне Републике Југославије“; у истој се налазе тач. 3, 4. и 5, које садрже одредбе чије кршење представља повреду добрих пословних обичаја. Из текста самог закона несумњиво произлази да одређене радње представљају повреде добрих пословних обичаја, иако се то у закону изричито не каже. Тако нпр. по Закону о сузбијању нелојалне утакмице и монополистичких споразума („Службени лист СФРЈ“, бр. 24/74) у члану 2, где је дат општи облик нелојалне утакмице, речено је да се у смислу тог закона сматрају нелојалном утакмицом одређене радње које су противне добрим пословним обичајима..., док се у члану 8. с позивом на члан 2. истог закона предвиђају посебни видови нелојалне утакмице. Пошто се истим радњама вређају добри пословни обичаји, оне под одређеним условима представљају повреде добрих пословних обичаја, мада исте радње под условима које предвиђа закон представљају привредне преступе или прекршаје (члан 24. и 25. истог закона).

На противправност у овој области деликтног права не смемо гледати на исти начин као и на противправност осталих деликата. Овде се противправност испољава у разним прописима који представљају одређену диспозицију, забрану или налог. Ова противправност има свој специфичан квалитет који одговара карактеру ове повреде и зато је не треба у свему поистовећивати са противправношћу код осталих деликата. Нема те повреде добрих пословних обичаја а да се она не коси са неким прописом, јер само она повреда може да повуче одређене правне санкције за коју налазимо ослонаца у прописима.

Код дела повреда добрих пословних обичаја, одређеност дела у пропису не представља општи конститутивни елемент законског појма дела, као што је то случај код кривичних дела, привредних преступа и прекршаја (члан 8. Кривичног закона СФРЈ, члан 2. Закона о привредним преступима и члан 2. Закона о прекршајима којима се повређују савезни прописи, као и одговарајуће одредбе републичких закона о прекршајима). Куриозитета ради истичемо да се у страној правној теорији одређеност дела у пропису не приказује свуда као самостални конститутивни елемент у појму дела; тако нпр. у ранијој немачкој теорији се о овом елементу најчешће говори код противправности, а у француској правној литератури као о „законском елементу“. Међутим, оно што је за нас од важности у вези са овим проблемом јесте питање важности принципа легалитета у прописивању ових повреда који се принцип изражава класичном формулом *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*. Тај је принцип код нас усвојен у члану 181. став 1. Устава СФРЈ и као уставни принцип спроведен у казненом праву. То је врло сложено и деликатно питање па се у вези с њим јављају многе дилеме које се репер-

кутују и на друга питања. Тако се поставља питање важности односно ограничене важности тог принципа у односу на повреду која је предмет овог излагања. По мом мишљењу, то начело овде ограничено важи. Ово због тога што је деликтно привредно право у толикој мери динамично и сложено, да је немогуће све повреде добрих пословних обичаја регулисати прописима. Негде су те повреде одређене прописима, као што је то нпр. случај са раније поменутом Одлуком о уређивању пословних односа са одређеним фирмама у иностранству и физичким лицима која се баве спољнотрговинским пословањем, а негде нису, па их сам суд на основу других прописа утврђује, у чему се и огледа креативна улога суда(7). Даље у вези с тим се поставља и питање да ли су ове повреде једна категорија кажњивих дела или нека посебна правна категорија, јер раније поменута уставна одредба говори о кажњивим делима. Ако не важи начело законитости, када су у питању ове повреде, онда се поставља питање како суд ствара, одређује ове повреде. Као што је познато кривична дела, привредне преступе и прекршаје суд не одређује, него то чине други органи и тела. Сва ова и друга питања у вези са њима траже одговарајућа решења, на којима се нећемо даље задржавати јер то премашује сврху и задатак овог чланка.

Добри пословни обичаји као друштвени однос, као добро представљају објект заштите од ових повреда, што значи да су они заштитни објект тог деликта. Као заштитни објект они се не могу третирати и као елеменат општег појма повреде. Заштитом добрих пословних обичаја штити се пословни морал који служи као подлога добром пословању у привреди и понашању организација удруженог рада које се професионално баве привредном делатношћу. Самим тим се штите и интереси друштвене заједнице. Јер, најкраће речено, шта су добри пословни обичаји него поступци и понашања који су у складу са пословним моралом и интересима заједнице, у ствари друштвена правила пословне етике, понашање које одговара интересима конкретног друштва(8).

Међутим, за разлику од заштитног објекта који се простире на све повреде и има општи карактер, постоји и предмет правне заштите, заштитни предмет који се ограничава на поједине облике повреда и има посебни карактер. Заштитни предмет је она друштвена вредност, добро коме се наноси или може нанети штета. Док је заштитни објект увек један, добри пословни обичаји, дотле се заштитни предмет конкретизује различито, као организација удруженог рада, интереси привреде, потрошачи, углед земље и др.

(7) У Предговору *Збирка одлука Суда части о спољнотрговинском пословању*, издање Савезне привредне коморе, Београд, 1962, проф. др Александар Голдштајн износи становиште да начело *nulium crimen sine lege*, које важи у кривичном праву важи и за судове части, јер да стандарди добри пословни обичаји представљају бланкетне прописе, чији се садржај мора потражити приликом решавања појединих случајева. Ограничавајући се на разложност овог схватања, овде се поставља питање да ли се оно може бранити изложеним аргументом, имајући у виду да се таквим прописима у деликтном праву сматрају они прописи који не предвиђају у потпуности све елементе (обележја) деликта, већ се они допуњавају другим нормом. Међутим, поменути стандарди не садрже ни најнужније елементе које треба да пружи бланкетне норме у односу на опис бића појединих повреда добрих пословних обичаја, они су просек, па у том погледу не могу ни да буду такве норме. Предмет стандарда су добри пословни обичаји, а не њихове *повреде*, деликти, а та се разлика некада пренебрегава не само у правосудној пракси, него и у правној теорији. Према томе у речн аутора Предговора су у питању бланкетне норме стандарда а не бланкетне норме деликта тј. повреде добрих пословних обичаја којима би се могао бранити наведени принцип. Као пример ових бланкетних норми наводи се чл. 129 и 130. Статута Привредне коморе Југославије.

(8) Вид. *Правна енциклопедија*, „Савремена администрација“, Београд, 1979. године, стр. 227.

Полазећи од свега овога што је раније већ речено могао би се предложити текст законске дефиниције општег појма добрих пословних обичаја, који би се унео у раније поменути Закон о удруживању организација удруженог рада у општа удружења и Привредну комору Југославије, и који би гласио:

„Поведа добрих пословних обичаја је противправно нарушавање добрих пословних обичаја које је проузроковало или могло проузроковати штетне последице“.

Као други став истог члана требало би унети формулацију текста о нарочитим видовима повреда која одговара важећој законској и статутарној одредби (чл. 36. став 4. Закона и чл. 129. Статута), али са нешто измењеним садржајем, која би гласила:

„Као повреде добрих пословних обичаја сматрају се нарочито повреде којима се наноси штета друштвеној заједници, интересима привреде, организацији удруженог рада или потрошачима, или се повређује углед Социјалистичке Федеративне Републике Југославије“.

*

Сам члан 36. Закона садржи више одредаба: организационе, материјалноправне и процесноправне одредбе, а сам Статут их разрађује у три члана (чл. 128, 129. и 130), али и у једном и у другом случају на начин који није уобичајен у правној пракси, јер не одговара систематизици нормативних аката (нагомилавање разноврсних одредаба у исти члан, њихових неадекватних редоследа и др.), што прелази оквире законодавне технике, па би и у том погледу требало систематизовати законски текст.

*

Сувишно је понављати да је законска дефиниција општег појма повреде добрих пословних обичаја нужна и вишеструко значајна, као што смо то раније нагласили, и зато сваки од казних закона поседује дефиницију општег појма одговарајућег деликта (чл. 8. Кривичног закона СФРЈ, чл. 2. Закона о привредним преступима, чл. 2. Закона којима се повређују савезни прописи и др.). Таксативна одредба о тим повредама сама по себи претпоставља да треба да постоји таква дефиниција у закону, јер је таксативна одредба само индикатор неких видова тих повреда које се примерице наводе, а не нешто више од тога.

Раније предложеном допуном Закона, која се односи на овај проблем, у многоме би се помогло не само законодавној пракси у поступку нормирања одређених видова повреда и судовима у квалификавању ових деликата, већ и правној теорији на њиховом даљем изучавању, што би представљало један даљи корак усмерен у правцу сузбијања ових недопуштених радњи које поред осталог наносе и моралну и материјалну штету нашој заједници.

др Милутин Р. Буричић,
адвокат у Пећи

ЗАЛОГА ЖИВОТА У ОБИЧАЈИМА АЛБАНАЦА

О јемству у обичајном праву Албанаца већ је доста писано. Разматрано је лично(1) и реално јемство(2), као и јемство у процесном праву, нарочито код заклетве са саклетвеницима(3). Али о најстаријем облику јемства — о *залози живота људи* — учињена је само узгредна напомена на једном месту.(4) А залога живота људи је најстарији облик јемства што се као црвена нит провлачи у кривичном, облигационом и процесном праву албанских обичаја све до данас и представља исходиште основне установе — *бесе*, која је слична установи *fides* код Римљана и *вјери* код Словена.

Реална залога (алб. *pëng*), слично *pignus* код Римљана) познијег је порекла. Она је морала настати тек после издвајања приватне својине из колективне својине земљишта у албанским сточарско-земљорадничким племенима, тј. после прелаза са сточарства на земљорадњу. Реалну залогу покретних ствари албански обичаји ретко познају. У натуралној привреди није се могла давати у залогу стока зато што је треба одржавати и хранити, уз ризик угинућа код залогопримца што би могло довести до спорова. Али је зато веома раширен обичај узимања обрадивог земљишта у залогу са антихрезом, што, донекле, подсећа на *подлог* у обичајном праву Црне Горе и Херцеговине. Убирањем *фрута* са земљишта узетог у залогу заложни поверилац наплаћује камату на износ исплаћен дужнику а државином земљишта обезбеђује своје основно потраживање. Осим тога, извршење уговора о реалној залози обезбеђује

(1) Милутин Р. Буричић, *Лично јемство у обичајном праву Албанаца у северној Мотохији (dorzoniја)*, докторска дисертација одбрањена на Правном факултету у Београду октобра 1973 године, стр. 1—510; *Чувари бесе*, Београд, САНУ, Посебна издања, Одељење друштвених наука, књ. 83, стр. 1—179.

(2) М. Р. Буричић, *Залога у шиптарском обичајном праву*, Зборник радова Више економско-комерцијалне школе у Пећи, књ. I, стр. 217—233.

(3) М. Р. Буричић, *Арбанашка заклетва — Беја*, Зборник за народни живот и обичаје Јужних Славена, ЈАЗУ, књ. 46, Загреб, 1975, стр. 5—144.

(4) М. Р. Буричић, *Већа стараца код Албанаца на Косову*, „Анали Правног факултета у Београду“, бр. 5/1984, стр. 725.

се личним јемством — залагањем живота људи. Све то казује да је реална залога познија од залогe живота. Прво и најдрагоценије што је човек имао и могао заложити је сопствени живот, а господар куће (алб. *zoti të shtëpisë* слично *paterfamilias* код Римљана) и животе својих мушких укућана.

Личном јемству савременог позитивног права претходило је лично јемство којим се стварало поуздање и чувало поверење у дужника у пословима личне безбедности, кривичних и имовинских односа и у поступку обичајног суђења. Помоћу њега је стварана и чувана беса. Старије је од реалног јемства, јер се без бесе не може закључити уговор о реалном јемству. Затим, лично јемство служи санирању деликата, који су вероватно старији од контракта. А првенствени задатак обичајног права Албанаца је санирање или спречавање деликата као узрочника крвне освете и међуродовских ратова. Спречавање и санирање деликата врши се помоћу установе бесе над којом бли чувар бесе (алб. *dorzan*, од *dorë*—рука и *zanë*—ухваћен, слично *manu capere* код Римљана) или саклетвеници (алб. *betarde*—људи који се заклињу) који се називају и *dorzoni* (слично *conjuratores* код Римљана, *Eideshelfer* код Германа, *poroti* код Словена у средњем веку). Да би се људима који стварају и чувају сакрално поуздање — бесу могло веровати у временима опште несигурности, тражи се и од њих нека залога, што у приликама крвне освете и питањима која се тичу живота и смрти може бити само залога живота. Заштита личне безбедности и апсолутних права животом преносила се и на обавезе, које су такође животом обезбеђиване. За нечију личну безбедност и својину на ствари могао се заложити само живот. То је разумљиво у приликама када другог (државног) механизма заштите није било.

Залога живота позната је у индивидуалном и солидарном виду.

1. Индивидуална залога живота

Индивидуално залагање живота претпоставља три човека: дужника, чувара бесе изабраног од повериоца и повериоца. Сем њих потребна је и јавност. Форма залагања живота испуњава се кроз две стипулације, које садрже диспозицију и санкцију.

Првом стипулацијом дужник се, пред најмање једним сведоком, обавезује чувару бесе да ће према повериоцу испунити своју обавезу на давање, чињење, нечињење или трпљење и у знак бесе овлашћује чувара бесе да га може убити за случај неиспуњења обавезе. Тиме дужник чувару бесе *залаже свој живот* за обавезу коју има према повериоцу.

Пошто чувар бесе добије у залог живот дужника долази до друге стипулације. Чувар бесе пред јавношћу (најмање један сведок) даје изјаву повериоцу. И ова изјава садржи санкцију којом чувар бесе овлашћује повериоца да га може убити ако би изостала санкција према дужнику у случају кршења обавезе. То ће рећи да чувар бесе *sine causae* залаже повериоцу свој живот за обавезу дужника.

Тим залагама живота настаје узајамно сакрално поуздање између дужника, чувара бесе и повериоца које се назива беса. А то је, у ствари, пакт о сакралној заштити која се има поштовати као најтврђа вера за коју су заложени животи.

Без бeсe нeмa животa — гласи албанска правна пословица. Да је то тачно може се проверити кад дође до кршења бeсe. Бeсa може бити прекршена непоправљиво и поправљиво. Непоправљиво је прекршена када дужник прекрши обавезу која се више не може рeститутисати. То бива најчeшћe код обавеза прeмa личнoсти: када будe убијeн човек комe је дозвољeно слoбoднo крeтaњe из кућног притвoрa, када ради oсвeтe будe извршeно убиство за крвни дуг искупљeн крвнином, када дужник прeудa своју одиву мимo вeридбeнoг уговoрa или на тeритoрији на којoј joј је забрaњeнa удaјa приликoм раскидa жeнидбeнe или вeридбeнe вeзe итд. Кршeњe тих обавеза нe мoжe сe вишe пoправити па је чувaр бeсe, на oснoву залoгe коју имa над дужниковим животом, дужан да га убије као и вeрoлoмну бeстију. (Вeрoлoмствo сe код Албанаца називa *besët-hyës*). Тимe чувaр бeсe искупљује свој живот који је залoжиo oштeћeнoм пoвeриoцу. Ако нe убије вeрoлoмникa чувaр бeсe сe сматрa издaјникoм, сaучeсникoм (алб. *hjekës*) и на oснoву залoгe коју имa над њeгoвим животом, пoвeрилaц је пoзвaн да га убије, a ако то пpoпyсти сматрa сe чoвeкoм бeз oбрaзa, тј. личнoшћу којoј сe мoгу нeкaжњeнo нaнoсити свa злa зaтo штo сe пoкaзујe нeспoсoбнoм зa зaштиту својих прaвa. Дaклe, код нeпoправљивих вeрoлoмстaвa најбoљe сe видe пoслeдицe залoгe живoтa. Чoвeк зaлaжe свој живот кaкo штo би залoжиo ствaр. Ако пoштyјe сaкрaлну обавезу искупљује живот. Ако је нeпoправљиво прекрши сматрa сe залoжeнoм живoтићoм — бeстијoм којa сe мoрa убити.

Кoд пoправљивих вeрoлoмстaвa, иaкo принцип oстaјe исти кaкo код нeпoправљивих, трeтмaн вeрoлoмникa мoжe бити рaзличит. Пoправљиво вeрoлoмствo нaстaјe кaд је прекршeну обавезу дужникa мoгућнo нaкнaднo рeститутисати, тј. кaдa дужникoвa обавеза мoжe бити пoдмирeнa билo чијим срeдствимa бeз штeтe зa пoвeриoцa. То је слyчaј код имoвинских пoтрaживaњa, кoјe чувaр бeсe мoжe пoдмити пoвeриoцу из својих срeдствa, и кoд обавеза у кoјимa чувaр бeсe мoжe утицати на дужникa дa их извршaвa. Пoштo чувaр бeсe измири пoтрaживaњe искупљује свој живот код пoвeриoцa, зaдржaвaјући у залoзи живот дужникa. Залoгa над животом дужникa дaјe му прaвo и на њeгoву имoвинy. И чувaр бeсe мoжe, пo свoм нaхoђeњу, нaмити своју рeгрeснy трaжбину из имoвинe или личнoсти дужникa. То ћe рeћи дa мoжe, бeз икaквoг сyдa, у присуству бaр јeднoг свeдoкa, плeнити имoвинy рeгрeснoг дужникa. Мoжe дужникy кaкo живoтињи *ставити руку на врат* (сличнo *manus in jectio* у римскoм прaву и принудити га на рoбoвски рaд. Нaјзaд, мoжe га и убити пa рaзликy измeђу вреднoсти рeгрeснoг пoтрaживaњa и крвнине зa убијeнoг дужникa исплатити њeгoвoј пoрoдици (нaјстaрији oблик *hiperocha*). Ако чувaр бeсe нe испрaви пoправљиво вeрoлoмствo дужникa, пoвeрилaц га сматрa издaјникoм oд чијeг живoтa у крaјњoј кoнсeквeнци мoжe нaплатити својe пoтрaживaњe. То сe види из пoвeриoчeвoг прaвa нa гeст *стављања руке на врат* издaјникy уз упoзoрeњe дa му oвaј *нeштo* дугујe. Пo oбичaјимa, рyкa сe сaвљa сaмo нa oнo штo је својe, тј. нa својe пoкрeтнe и нeпoкрeтнe ствaри и нa људe кoји сy залoжили својe живoтe зa обавезу, пa издaли. То је зa вeрoлoмникa и издaјникa упoзoрeњe дa ћe пoвeрилaц физичкoм силoм нaплатити пoтрaживaњe oд сaмoг живoтa дужникa, oднoснo чувaрa бeсe.

Но, убијање ради наплате имовинских потраживања ретко је код Албанаца на Косову. Религије су унеле у обичајни живот пословицу: Грехота је и срамота убити ради новца. Осим тога, државни судови кажњавају. И најзад, поверилац нема рачуна да плаћа разлику између своје тражбине и крвнине која је знатно већа. Зато, чувар бесе, пошто из својих средстава подмири повериоца, наплаћује своје регресно потраживање од дужника пленидбом имовине или *знојем* тј. робовским радом. Зато је залога живота теже уочљива у облигационим односима имовинског обичајног права него у облигацијама чија су садржина лична права.

2. Солидарна залога живота

Теже је уочити залогу код солидарног залагања живота. У обичајном процесном праву Албанаца на Косову постоји још и солидарно залагање живота целих колектива. Читаве људске скупине солидарно залажу своје животе за истинитост једне изјаве. То је случај код заклетве са саклетвеницима, која се практикује у контрадикторним ситуацијама процесног права: када једна парнична странка терети за штету (личну или имовинску) противну страну која оптужбу пориче због недостатка доказа. Пошто се обичним изјавама (ни странака ни сведока) не може веровати, обичајни суд налаже једној страни (*господар заклетве*) да се у одређено време и на одређеном месту, утврђеном изјавом противној страни (*господар спора*) закуне са саклетвеницима које господар спора изабере из рода господара заклетве. Број саклетвеника је одређен: у лакшим споровима — до шест, у средње тешким — до два-наест, а у најтежим — до двадесет четири човека.

Заклетвена процедура се одвија у форми изјава пред јавношћу уз пагански, хришћански или исламски ритуал. Прво давање изјава бива у дому господара заклетве о вечери (што подсећа на Исусову тајну вечеру), уз хлеб као симбол солидарности. Тада господар заклетве изјављује саклетвеницима да је садржина заклетвене изјаве (диспозиција) истинита (да није убио, да није украо ни он ни било ко из његове фамилије, да није закључио уговор о веридби одиве итд.) и у знак санкције залаже свој живот за истинитост диспозиције (*„ако није тако како вам кажем нека будем убијен“*). Извршиоци санкције требало би да буду саклетвеници.

Друго свечано давање заклетвене изјаве врши се на месту и у време одређено од судећег тела. Тада сваки саклетвеник појединачно пред господаром спора, уз религиозни церемонијал, изговара формулу, која подсећа на формуларни поступак код Римљана, са диспозицијом и санкцијом коју је дао господар заклетве. Санкција зависи од религиозног уверења саклетвеника: *„ако није овако нека будем убијен“*, *„ако није како кажем нека пропаднем до црног вола“* (веровање да земља почива на роговима црног вола) итд. Углавном, свака санкција садржи овлашћење на лишавање живота за случај кривоклетства. Разуме се, извршилац те санкције треба да буде господар спора ако буде оштећен кривоклетством. Њему је колектив саклетвеника солидарно заложио своје животе.

У пракси, међутим, до јавне санкције за случај кривоклетства може доћи само пре окончања процедуре полагања заклетве свих саклетвеника. Ако, током полагања заклетве саклетвеника, господар спора пружи несумњив доказ да је заклетвена изјава неистинита, да је господар заклетве учинио деликт за који је оптужен и да је својом лажном заклетвом навео саклетвенике да приступе полагању лажне заклетве — саклетвеници принуђавају делинквента да плати штету *in duplum*, а за вероломство учињено кривоклетством не убијају га, већ га кажњавају паљењем куће или сточне хране, сечењем воћних засада, клањем стоке, итд. Родовска солидарност не дозвољава им да убију сродника. Али, као да је мртав, овај губи правну способност да убудуће залаже живот било као господар заклетве или саклетвеник. Осим тога, саклетвеници нису страхом за властити живот принуђени да убију кривоклетног господара заклетве.

Пошто сви саклетвеници положи заклетву, господар спора их не може гонити за издају учињену кривоклетством које би било касније утврђено. Нема обичајне процедуре за накнадно утврђивање кривоклетства. Саклетвеници су zaloжили животе за истинитост одбране господара заклетве. Али ниједан од њих није добио у залогу цео живот господара заклетве, већ само један његов део. Зато је сваки од њих и господару заклетве zaloжио само шестину, дванаестину или двадесетчетврти део свога живота. Господар спора не може такву залогу практично да искористи. Албанци пословично кажу: „Не могу се због једне изгубљене крви убити 24 саклетвеника“. Солидарност заклетвене облигације поделила је залогу живота тако да се санкција ни према једном саклетвенику не може извести без великог прекорачења. Јер *hiperocha* би била тако висока да би господар спора који би убио саклетвеника пао у нови крвни дуг, односно у онолико крвних дугова колико би саклетвеника убио. Осим тога, ту је и утицај религија које су санкцију за кривоклетство резервисале себи и пренеле је у загробни свет. Зато се пословично каже: „Када су те оправдали саклетвеници јаши коња слободно“.

Ако је тако у обичајном праву, није тако у свакодневном животу. За накнадно сазнато кривоклетство гони господар спора кривоклетника подмуклим осветама, лукаво смишљеним и вешто изведеним, тако да се оне могу приписати случају или вишој сили. У Ругови се саклетвеницима који су се криво заклели кваре мостови тако да при прелазу падну у реку и поломе делове тела. У околини Дечана деци кривоклетвеника подмећу бомбе да их нађу и у игри изгину. Тога је било и у Пећи. Мимо уобичајених забрана, кривоклетством оштећени настоји да из залог живота наплати своје потраживање на овом свету. Кривоклетнике гони и морална инфамија зато што се пословично каже да нису ни за бесу ни за залог. Њима ислам покушава да пружи какву-такву рехабилитацију одласком на хаџилук.

Из наведеног се види да је залога живота основа заштите не само у личним и облигационим односима, већ и у процесном обичајном праву Албанаца у коме је најпознатији доказ заклетва са саклетвеницима. Залогом живота ствара се прво чврсто поуздање, тврда вера у односима међу људима.

Најзад, залога живота, још увек уочљива у обичајима Албанаца на Косову као најстарији облик стварања поуздања и заштите, помаже

да се размисли о једној од најстаријих правних установа која је сасвим сигурно постојала и код других народа на датом ступњу развитака. Из залога живота могле су се код Римљана развити установе: *nexum*, *praedictura*, *sponsio*, *fideiussio*, *mancipatio* и *manus injectio* на једној страни, а на другој *iuratores*, *coniuratores*, *pignus* итд. Обичајно право имало је важну улогу и у правима других народа (Романа, Германа, Словена) све док се економски живот није развио а држава и црква својим прописима модификовале, укидале или надомештале старе правне установе и организовале свој систем провођења свога права и заштите личности, имовине и права. То се види и данас код Албанаца на Косову, где се полако „заборављају“ стари обичаји, јер постоји социјалистичка држава и право које не признаје залог живота ни убијање вероломника и кривоклетвеника. И само постојање државне заштите представља нагли успон у развитаку слободе личности, па је скок из сакралних обичаја у најсавременије социјалистичко право за Албанце на Косову већи него што су други народи постигли за више хиљада година развитака. Зато се на Косову данас и оспорава свака важност старе правне пословице да без страха нема образа. У мери којом се сакрално право „заборавља“ могло би да се „учи“ ново право. А чињеница је да још постоји неподношљива мешавина једног и другог.

ОДЛУКЕ САВЕЗНОГ СУДА**ЗАШТИТА ОД СМЕТАЊА ДРЖАВИНЕ**

Туженикови радници су на тужениковој ливади величине 54,26 ари, по дужини ископали канал у који су положили телефонски кабл а потом канал закопали и земљу поравнали. Тужилац у тужби тражи да се утврди сметање државине и наложи измештање кабла и повраћај у првобитно стање.

Вештак у свом налазу износи да је кабл постављен у дужини од 92 m преко средине тужиоаче парцеле, на дубини од 80 cm, а да према пројекту одговарајућих радова уопште није требало да захвати тужиоачеву парцелу. У свом одговору на тужбу тужени не зна да објасни како је до тога дошло и наводи да би измештањем кабла претрпео знатну штету.

Првостепени суд је уважио тужбени захтев у делу којим је тражено да се утврди сметање државине, а одбио у делу којим је тражено да се тужени обавезе да успостави пређашње стање тужиоаче државине. Сматра да таква заштита тужиоцу не припада, јер је у питању ливада, па на тужиоачево право да ту ливаду коси не утиче спорни кабл, а тврдњу тужиоца да је хтео на том земљишту да гради економске објекте или да га прода за градњу, суд сматра ирелевантном у овом спору.

Одлучујући по жалбама обеју странака другостепени суд је обе жалбе одбио и потврдио првостепену одлуку. Налази да је првостепено решење у усвајајућем делу правилно, у смислу чл. 78. и 71. Закона о основним својинско-правним односима, а да тужилац, ако сматра да му је онемогућено да своју парцелу користи за градњу, може да подигне тужбу у смислу члана 42. истог закона.

Савезни јавни тужилац, позивајући се на чл. 78. и 79. Закона о основним својинско-правним односима, подигао је захтев за заштиту законитости против обеју одлука, у делу којим је тужбени захтев одбијен и одлучено о трошковима поступка, предлажући да се одлуке преиначе и тужбени захтев и у том делу усвоји или да се обе одлуке у одбијајућем делу и у погледу одлуке о трошковима укину и предмет врати на поновно суђење за укинути део.

Савезни суд је нашао да је захтев савезног јавног тужиоца основан, па је својим решењем Гзс 46/84 од 13. XII 1984. године захтев уважио, укинуо решење окружног суда у делу којим је одбијена тужиоачева жалба и решење општинског суда у делу којим је одбијен тужбени захтев и одлучено о трошковима поступка и предмет вратио на поновно суђење за укинути део.

У образложењу своје одлуке Савезни суд је, између осталог, указао да су првостепени и другостепени суд, утврдивши чињеницу да је тужени постављањем телефонског кабла преко тужиоаче парцеле извршио сметање његове државине, доnoseћи побијане одлуке стали на становиште да је тужени након постављања кабла без тужиоаче сагласности, затрпавањем канала и поравњањем земље престао са сметањем,

те су закључили да тужилац може и даље да врши фактичку власт на односној парцели, тј. да коси траву на овој ливади. Стога су нашли да је тужбени захтев у делу којим се тражи успостављање ранијег стања неоснован. Изложено становиште се, по оцени Савезног суда, основано напада захтевом за заштиту законитости, јер оно заправо полази од тога да у конкретном случају сметање државине у виду узнемиравања представљају само радови на постављању телефонског кабла на тужиоцевом земљишту, а да постављени кабл не представља сметање, јер не омета коришћење тог поседа на начин на који је он коришћен у тренутку кад је спорни кабл постављен. Међутим, по налажењу Савезног суда, свако неовлашћено задирање у домен туђе државине представља њено сметање. Држалац земљишта је држалац тог земљишта и у дубини до које се оно може користити како за обраду, тако и за подизање грађевинских објеката, те задирање у то земљиште од стране другог неовлашћеног лица без пристанка држаоца, представља сметање, јер се тиме сужава сфера мирне државине и онда када се тиме не онемогућава вршење фактичке власти у потпуности.

Тужилац у овом случају, у смислу члана 70. Закона о основним својинско-правним односима, има и посредну и непосредну државину, будући да је власник спорног земљишта које је лично користио. Стога је он у тренутку чина сметања државине био у фактичкој власти свих овлашћења која произлазе из права својине. За њега узнемиравање државине представљају не само радови на укопавању кабла који су га привремено омели у обрађивању земљишта, већ и стање које је настало постављањем кабла на дубини од 80 см, ако га ограничава да без сметњи мења културу и намену земљишта, јер његова државина обухвата и вршење таквих овлашћења, те свако ограничење од стране трећих неовлашћених лица представља за тужиоца чин сметања државине.

Судска заштита државине према одредби члана 79. Закона о основним својинско-правним односима, поред утврђивања чина сметања, обухвата и забрану даљег узнемиравања, као и друге одговарајуће мере којима се успоставља и штити постојећа државина. У овом случају, ако постојећи кабл ограничава тужиоца у несметном коришћењу земљишта у изложеном смислу, као јединог вршиоца економске власти на земљишту, судска заштита државине може се остварити само успостављањем првобитног стања, па је стога Савезни суд и одлучио на начин како је напред наведено.

НЕОВЛАШЋЕНА ПРОИЗВОДЊА И СТАВЉАЊЕ У ПРОМЕТ ОПОЈНИХ ДРОГА

Оптужени је 15. априла 1984. године у Загребу, око 13 часова, понудио сведоку А. Ш. да јој набави опојну дрогу хероин, па је за то унапред примио износ од 3.000 динара.

Првостепени суд је нашао да је тиме оптужени извршио кривично дело неовлашћене производње и стављања у промет опојних дрога из члана 245. ст. 1. и 2. Кривичног закона СФРЈ, налазећи да је дело довршено већ и самим споразумом у погледу врсте дроге и цене, па није од значаја околност што оптужени обећану дрогу није и предао сведоку А. Ш. Како се ради о продаји дроге другој особи, већ и сам покушај продаје представља довршено кривично дело, поготово када се има у виду да је оптужени за то и преузео унапред износ од 3.000 динара. При том је, с обзиром на то да се ради о дроги хероин, која се сматра нарочито опасном дрогом, дело квалификовао по ставу 2. члана 245. Кривичног закона СФРЈ, па му је за ово и друга учињена дела изрекао јединствену казну затвора.

Против те пресуде изјавио је жалбу јавни тужилац, због одлуке о казни, с предлогом да се оптуженом изрекне строжа казна, а оптужени због погрешно утврђеног чињеничног стања, повреде кривичног закона и одлуке о казни, с предлогом да се понијана пресуда укине и предмет врати на поновно суђење.

Одлучујући по жалбама, Врховни суд Хрватске је нашао да је основана жалба јавног тужиоца, а да жалба оптуженог није основана. У својој пресуди Кж. 390/85. од 15. V 1985. године, Врховни суд Хрватске између осталог, налази да није у праву оптужени када у жалби тврди да је првостепени суд повредио закон када је оптуженог огласио кривим за кривично дело из чл. 245. ст. 1. и 2. Кривичног закона СФРЈ, јер да обећавање набавке дроге не може бити инкриминисано као радња извршења кривичног дела неовлашћене производње и стављања у промет опојне дроге из члана 245. ст. 1. и 2. Кривичног закона СФРЈ, сматрајући да је првостепени суд навео ваљане и оправдане разлоге за прихваћену правну квалификацију учињеног кривичног дела.

Преко свог браниоца оптужени је поднео захтев Савезном суду за ванредно преиспитивање правноснажних пресуда окружног суда и Врховног суда Хрватске, у одговарајућем делу изреке. По схватању изложеном у захтеву, пресудом првостепеног и другостепеног суда учињена је на штету осуђеног повреда кривичног закона — одредбе члана 427. тачка 1. у вези са чланом 365. тачка 1. Закона о кривичном поступку и чланом 245. ст. 1. и 2. Кривичног закона СФРЈ — тиме што је осуђени оглашен кривим и осуђен за кривично дело из члана 245. ст. 1. и 2. Кривичног закона СФРЈ, иако, чињенични опис инкриминисане радње не даје за то основа. Не ради се о нуђењу на продају опојне дроге, с обзиром да осуђени у време извршења радње није имао своју властиту дрогу коју би нудио на продају, већ је само обећао набавку дроге и унапред за то узео новац. Уколико суд наведено схватање у захтеву не прихвати као основано, допушта могућност да постоји покушај извршења кривичног дела из члана 245. ст. 1. и 2. Кривичног закона СФРЈ, с обзиром на то да је осуђени, у конкретном случају, неовлашћено покушао посредовати у продаји дроге.

У одговору на захтев осуђеног савезни јавни тужилац сматра да захтев није основан и предлаже да се одбије.

Код кривичног дела из члана 245. став. 1. Кривичног закона СФРЈ радња је алтернативно одређена и обухвата разноврсне делатности које се односе на неовлашћену производњу дрога или психотропних супстанци, њихово стављање у промет или посредовање у промету („Ко неовлашћено производи, прерађује, продаје или нуди на продају, или ради продаје купује, држи или преноси, или посредује у продаји или куповини, или на други начин ставља у промет супстанције или препарате који су проглашени за опојне дроге...” итд.). Према томе, радња кривичног дела је довршена извршењем било које од алтернативно прописаних радњи.

С обзиром на то, и по налажењу Савезног суда, правилно је правно становиште првостепеног и другостепеног суда да се у инкриминисаној радњи осуђеног стичу сва законска обележја кривичног дела из члана 245. ст. 1. и 2. Кривичног закона СФРЈ. Савезни суд је, међутим, у својој пресуди Кпс 55/85 од 17. септембра 1985. године то образложио на следећи начин. Понуда набавке дроге уз пријем одређеног износа новца је „нуђење на продају дроге“, што представља законско обележје кривичног дела из члана 245. Кривичног закона СФРЈ, без обзира да ли учинилац у време нуђења поседује дрогу и да ли је дрога његово власништво. Нуђење на продају, као законски елеменат кривичног дела из члана 245. Кривичног закона СФРЈ представља свршену радњу овог кривичног дела. Стога, није основан и навод захтева за ванредно преиспитивање правоснажне пресуде да евентуално у инкриминисаној радњи стоје законска обележја покушаја извршења кривичног дела из члана 245. ст. 1. и 2. у вези са чланом 19. Кривичног закона СФРЈ, те да су првостепени и другостепени суд повредили кривични закон на штету осуђеног када га нису огласили кривим и осудили за покушај извршења кривичног дела у питању.

СТАВЉАЊЕ У НЕРАВНОПРАВАН ПОЛОЖАЈ НА ЈЕДИНСТВЕНОМ ЈУГОСЛОВЕНСКОМ ТРЖИШТУ

У конкретном случају је спорно да ли је између тужиоца и туженог закључен уговор о превозу ствари морем. Првостепени суд је утврдио да је такав уговор закључен, док су другостепени и ревизијски суд заузели супротно становиште.

Тужилац и умешач на страни тужиоца поднели су Савезном суду захтев за ванредно преиспитивање правноснажне одлуке другостепеног и ревизијског суда истичући да уговор има правно дејство иако није састављен у писменој форми, ако је једна од странака почела да га извршава, и да је у овом случају, тужилац започео са извршењем уговора упутивши бродове у луку укрцаја. Због погрешне интерпретације другостепеног и ревизијског суда (у оба случаја то је Врховни суд Војводине) одговарајућих одредаба Закона о поморској и унутрашњој пловидби и Закона о облигационим односима, која је, тврди се у захтеву, супротна пракси судова у другим републикама (СР Словенији и СР Хрватској), тужилац и умешач на страни тужиоца доведени су у неравноправан положај на јединственом југословенском тржишту, па стога сматрају да су се стекли услови за ванредно преиспитивање правноснажне пресуде у смислу члана 416. у вези са чланом 34. тачка 2. и чланом 417. Закона о парничном поступку.

Савезни суд је захтев за ванредно преиспитивање правноснажне пресуде својим решењем Гпзс 234/84 од 27. септембра 1984. године одбацио као недозвољен, из следећих разлога: према одредби члана 416. Закона о парничном поступку захтев за ванредно преиспитивање правноснажне одлуке може се поднети Савезном суду против законом одређених судских одлука донесених у имовинским споровима, укључујући и спорове о накнади штете, који — према члану 34. тачка 2. Закона о парничном поступку — настану из противустваних и противзаконитих правних послова или радњи којима се организације удруженог рада или радни људи на територији других република и аутономних покрајина, па тиме и друге републике и аутономне покрајине, стављају у неравноправан положај на јединственом југословенском тржишту.

У овом случају захтевом се тражи ванредно преиспитивање правноснажне одлуке донете у спору ради накнаде спорног износа због одустанка од уговора о бродарском превозу, па с обзиром на садржину спора није у питању спор услед повреде јединства југословенског тржишта из члана 34. тачка 2. Закона о парничном поступку.

Тврђење тужиоца и умешача на страни тужиоца, да су због погрешне интерпретације права од стране суда доведени у неравноправан положај на јединственом југословенском тржишту, у смислу члана 34. тачка 2. Закона о парничном поступку, нема основа. Евантуална погрешна интерпретација материјалноправних прописа у суђењу, предвиђена је процесним законом као основ за улагање других правних лекова, док је захтев за ванредно преиспитивање правноснажне одлуке из члана 34. тачка 2. Закона о парничном поступку предвиђен само против одлуке у спору који је настао услед противустваних и противзаконитих правних послова или радњи којим је учесник у правном саобраћају доведен у неравноправан положај на јединственом југословенском тржишту.

Припремио Александар Лазовић

ОДЛУКЕ УСТАВНОГ СУДА СР СРБИЈЕ

ТЕРИТОРИЈА НА КОЈОЈ СЕ МОГУ ВРШИТИ ИСПИТИВАЊА МАТЕРИЈАЛА РАДИ УТВРЂИВАЊА ПОЈАВА ЗАРАЗНИХ БОЛЕСТИ

Радна организација „Живиниопродукт“ — Живинарска фарма из Врањске Бање поднела је предлог Уставном суду Србије за оцену уставности Решења републичког секретара за пољопривреду, шумарство и водопривреду („Службени гласник СРС“, бр. 31/78).

Овим решењем, сматра предлагач, одређен је број организација које могу испитивати материјале на одређеном подручју а истовремено су обавезане све организације које се налазе на том подручју да испитивања врше само код одређене организације, а не по свом избору и да се тиме ограничава јединствено југословенско тржиште.

У одговору доносиоца решења, чија се уставност и законитост оспорава, истиче се да се при одређивању специјалистичких ветеринарских организација да врше послове дијагностичких испитивања заразних болести из члана 1. Закона о заштити животиња од заразних болести које угрожавају целу земљу и члана 2. Закона о здравственој заштити животиња за поједина епизоотолошка подручја имало у виду и рационалност и правилан распоред ових организација ради брзог утврђивања наведених зараза, а у циљу ефикасног предузимања потребних превентивних мера као и мера сузбијања у случају појава заразних болести, за које се по одговарајућој наредби Савезног комитета за пољопривреду („Службени лист СФРЈ“, бр. 1/78), одмах мора обезбедити утврђивање заразне болести и узрок угинућа.

На основу оцене изведених доказа у претходном поступку и на јавној расправи, Уставни суд је утврдио:

Законом о заштити животиња од заразних болести које угрожавају целу земљу („Службени лист СФРЈ“, бр. 43/76) утврђено је да дијагностичко испитивање материјала ради утврђивања појава заразних болести животиња врше, по одређеној методи, ветеринарске организације удруженог рада које одреди надлежни орган у републици, односно у аутономној покрајини (члан 12, став. 5. Закона).

У складу са наведеним решењем у савезном закону, Социјалистичка Република Србија је Законом о здравственој заштити животиња („Службени гласник СРС“, бр. 21/77. и 5/84) у члану 40, став 2. утврдила да дијагностичко испитивање материјала ради утврђивања појава заразних болести које угрожавају целу земљу и заразних болести из члана 2. овог закона врше, по одређеној методи, специјалистичке ветеринарске организације које овласти републички орган управе надлежан за послове ветеринарства. На основу овлашћења из овог закона, Републички секретаријат за пољопривреду, шумарство и водопривреду донео је наведено решење којим је одредио организације удруженог рада на територији Републике, које, према својим способностима и опремљености, могу испитивати одређене материјале ради утврђивања појава заразних болести, међу којима и Сточарско-ветеринарски центар у Нишу. Ветеринарским организацијама одређена је територија на којој могу вршити ис-

питивање материјала а истовремено су „обавезане“ организације удруженог рада да испитивања могу вршити само код одређене организације, према територијалној припадности.

Одредбама члана 396. Устава СР Србије прописано је да функционер који руководи републичким органом управе може доносити правилнике, наредбе и упутства за извршавање закона, других прописа и општих аката Скупштине СРС и прописа Извршног већа Скупштине СРС, ако је за то изричито овлашћен тим прописима, односно актима.

Према одредбама члана 73. Закона о државној управи („Службени гласник СРС“, бр. 9/80), органи управе могу доносити правне акте за извршавање закона, прописа и других општих аката скупштине друштвено-политичке заједнице и прописа извршног органа када су за то овлашћени тим прописима.

Законом о здравственој заштити животиња овлашћен је републички секретар за пољопривреду, ветеринарство и водопривреду да овласти одребене ветеринарске организације које ће испитивати материјале ради утврђивања појаве заразних болести, али му није дао право да одређује територију на којој се та испитивања могу да врше као што му није дао ни право да „обавезује“ организације да испитивања врше само код одређене организације према територијалној припадности, чиме је, према оцени Суда, прекорачио овлашћење које му је дато законом.

Уставни суд је, имајући у виду сложеност и значај материје која је уређена наведеним законима и природу учињених повреда закона, оценио целисходним да доносиоцу разматраног Решења решењем остави рок у коме ће сам усагласити наведено решење са Законом и тако отклонити постојећу незаконитост.

У остављеном року од два месеца па ни у даљем року од годину и по дана, и поред више ургенција, Републички комитет за пољопривреду, водопривреду и шумарство, као правни следбеник републичког секретара за пољопривреду, водопривреду и шумарство није поступио по решењу Суда, па је стога Суд одлучио да оспорени акт укине.

(Одлука Уставног суда Србије ИУ-667/83.
од 3. октобра 1985. године)

ДОНОШЕЊЕ ОДЛУКЕ СКУПШТИНЕ ОПШТИНЕ О УСТАНОВЉАВАЊУ ЛОВИШТА

Иницијативом је предложено покретање поступка за оцењивање законитости наведене две одлуке Скупштине општине Рековац јер, по мишљењу иницијатора, нису постојали законски услови за њихово доношење.

Првом оспореном Одлуком на територији Општине Рековац установљено је једно ловиште, чије се границе подударају са границама општине. Другом Одлуком ово је ловиште дато на газдовање Ловачком друштву „Левац“ са седиштем у Рековцу, а на основу те одлуке покренут је поступак за брисање из регистра друштвених организација другог Ловачког друштва „Каленић“ из Белушића.

Уставни суд Србије је нашао да је Одлука о установљавању ловишта незаконита.

Скупштина општине је Законом о ловишту („Службени гласник СРС“, бр. 51/76) овлашћена да својим актом установљава ловиште на површини земљишта или воде које представља природну и ловнопривредну целину и обезбеђује еколошке услове за успешно гајење одређене врсте или више врста дивљачи (чл. 28. и 29). Међутим, пре доношења акта о установљавању ловишта дужна је да прибави мишљење организације удруженог рада која се бави научним истраживањем у области ловства о томе да ли су испуњени услови из члана 28. Закона (чл. 31). На тај начин, закон условава правоваљаност ове одлуке прибављањем стручног мишљења надлежне научне институције о постојању свих услова које закон налаже да би се могло установити ловиште на одређеној површини земљишта или воде.

Увидом у приложену документацију Суд је констатовао да Скупштина општине Рековац није прибавила потребно стручно мишљење, јер осим кратког обавештења Шумарског факултета у Београду у допису бр. 06-5206/2 други акт са образложеним стручним мишљењем о постојању законских услова не постоји. Суд је отуда, закључио да ослободила одлука није донета сагласно Закону о ловству, због чега је одлучио да је укине.

Одлука о давању на газдовање ловишта на територији општине Рековац од 26. VI 1985. године, по оцени Суда није акт из члана 401. Устава СРС за чију би оцену био надлежан, па је у том делу иницијатива одбачена.

(Одлука Уставног суда Србије ИУ—492/85.
од 26. децембра 1985. године)

ЛИЧНИ ДОХОДАК КОЈИ СЛУЖИ ЗА УТВРЂИВАЊЕ ПЕНЗИЈСКОГ ОСНОВА

Савезни секретар за иностране послове и један број радних људи и грађана иницирали су покретање поступка пред Уставним судом Србије за оцену уставности и законитости одредаба Статута РЗ ПИО.

У односу на одредбе члана 122. Статута у представкама је истакнуто да се приликом утврђивања пензијског основа, за осигуранике којима се пензијски основ утврђује од просечног месечног износа личних доходака, из последњих 12 месеци пре остваривања права на пензију, не узима лични доходак који је фактички остварен у последњих 12 месеци већ из више месеци ако је лични доходак узет из две календарске године. На тај начин наведена одредба Статута је у супротности са савезним законима којима је утврђено право за одребене осигуранике да им се пензијски основ одреди од личног дохотка из последњих 12 месеци пре остваривања права на пензију. У вези с тим конкретно су поменуте одредбе члана 62. Закона о вршењу иностраних послова из надлежности савезних органа управе и савезних организација и члана 34. Закона о вршењу унутрашњих послова из надлежности савезних органа управе.

За одредбе члана 215. Статута, посебно став 3, у представкама је наведено да је радницима пензионисаним у току календарске године одузето право на усклађивање пензија за преостали период у тој календарској години, па на тај начин висина пензије радника пензионисаних током календарске године заостаје не само за онима који ће бити пензионисани крајем исте календарске године, већ и за онима који су пензионисани крајем претходне календарске године.

Даље је наведено да се применом одредаба чл. 122. и 215. Статута повређују основна уставна и законска права радника о једнакости и равноправности.

Одредбом члана 122. Статута одређен је начин утврђивања пензијског основа осигураницима којима се за пензијски основ узима лични доходак остварен у последњих 12 месеци пре остваривања права на пензију. Према одредби, ако раздобље из последњих 12 месеци пре остваривања права на пензију обухвата две календарске године, за пензијски основ се узима из сваке од тих година сразмерни део личног дохотка утврђен према годишњем обрачуну, тј. завршном рачуну. Ради се дакле о утврђивању просечног месечног личног дохотка оствареног у последњих 12 месеци укључујући и завршни рачун, а не простом сабирању личног дохотка исплаћеног у тим месецима и дељењу са 12.

Законом о основним правима из пензијског и инвалидског осигурања („Службени лист СФРЈ“, бр. 23/82 и 77/82) у члану 24. предвиђено је да се пензијски основ утврђује од месечног просека личних доходака, а према Закону о пензијском и инвалидском осигурању („Службени гласник СРС“, бр. 13/83 чл. 17. до 22.) пензијски основ се утврђује на основу просечног месечног личног дохотка који је осигураник остварио

радом у пуном радном времену, а лични доходак који је остварен у времену дужем или краћем од пуног радног времена прерачунава се на просечни месечни износ који одговара личном доходу за пуно радно време.

Одредбама члана 62. Закона о вршењу иностраних послова из надлежности савезних органа управе и савезних организација („Службени лист СФРЈ“, бр. 56/81) и одредбама члана 42. Закона о вршењу унутрашњих послова из надлежности савезних органа („Службени лист СФРЈ“, бр. 7/85) као и одредбама других савезних и републичких закона такође је предвиђено да ће се осигуранику који испуњава одређене услове предвиђене тим законима старосна и инвалидска пензија одредити од пензијског основа који представља његов просечни месечни лични доходак остварен у последњих 12 месеци пре дана пензионисања. Најзад, Законом о удруженом раду предвиђено је да се лични доходак радника утврђује коначним обрачуном по завршном рачуну обухватајући све обрачуне током године, а аконтација личног дохотка исплаћује се током године у периодима који не могу бити дужи од месец дана (чл. 134. и 135.). Ове одредбе закона у удруженом раду сходно се примењују и на раднике у радним заједницама које врше послове за органе друштвено-политичких заједница јер та примена није отклоњена посебним законом. Из наведених законских одредаби произлази да лични доходак који служи за утврђивање пензијског основа представља лични доходак утврђен коначним обрачуном по завршном рачуну. Он се утврђује на исти начин и у случају када се тај основ утврђује на бази просека оствареног у последњих 12 месеци. Полазећи од напред поменутих законских одредаби Суд је оценио да оспорене одредбе члана 122. Статута нису у супротности са законом. Могуће разлике у висини пензија с обзиром на време пензионисања (половином или крајем године), по оцени суда, су условљене другим чиниоцима, а не оспореном одредбом Статута којом је само детаљније разрађен законски принцип утврђивања пензијског основа чиме се не нарушава законски и уставни принцип о једнакости и равноправности.

Одредбе члана 215. Статута Суд је оцењивао у предмету ИУ—65/83. и решењем од 15. XII 1983. године, није прихватио иницијативу из следећих разлога:

Одредбама чл. 30, 42. и 47. Закона о основним правима из пензијског и инвалидског осигурања и одредбама члана 72. Закона о пензијском и инвалидском осигурању радника Републичка СИЗ пензијског и инвалидског осигурања је овлашћена да својим општим актима утврђује висину, начин и рокове усклађивања пензија, а оспореним одредбама Статута су регулисана управо та питања. С обзиром да се према закону пензије усклађују у току године с кретањем номиналних личних доходака свих радника на територији републике, односно аутономне покрајине, то се усклађивање не може вршити за оне пензије у чији је пензијски основ, у складу са законом, узет лични доходак остварен у години за коју се врши усклађивање, јер је тај лични доходак већ узет као елемент пензије.

(Решење Уставног суда Србије ИУ—2/85.
од 9. јула 1985. године)

ГРАНИЦЕ ОВЛАШЋЕЊА УЧЕСНИКА САМОУПРАВНОГ СПОРАЗУМА

Представком грађана је дата иницијатива за оцену уставности и законитости Самоуправног споразума о ценама комуналних услуга због прописаног начина плаћања комуналних услуга.

По прибављеном одговору Скупштине општине Мајданпек и Комунално-грађевинске радне организације „Универзал“ из Мајданпека, Суд је утврдио да има основа за прихватање дате иницијативе у односу на поједине одредбе Самоуправног споразума од 1982. године.

Самоуправни споразум су на основу члана 20. Закона о основама система цена и друштвеној контроли цена („Службени лист СФРЈ“, бр. 1/80 и 38/80) закључили РО „Универзал“ — ООУР „Комуналац“ из Мајданпека, Конференција потрошача општине Мајданпек, Регионална привредна комора Зајечар, СИЗ стамбено-комуналне делатности и Заједница за послове цена Зајечар. Споразум важи до 1985. године.

Уставни суд је констатовао да могућност учешћа Заједнице за послове цена у закључивању самоуправног споразума у области образовања цена није предвиђена законским прописима о друштвеној контроли цена. Према одредбама члана 586, став 4. Закона о удруженом раду, друштвено-политичке заједнице и њихови органи и организације могу да буду учесници у самоуправном споразуму кад, на начелу равноправности, средстава, којима располажу удружују међусобно или са основним организацијама или другим самоуправним организацијама. Међутим, та чињеница није, по оцени Суда, од утицаја на законитост Самоуправног споразума у целини.

Одредба члана 13. под а), став 3. којим је прописана казна плаћања накнаде по вишој тарифи (за привреду) за оне кориснике који прекораче прописану потрошњу воде по члану домаћинства (7 m³) и то само за кориснике у индивидуалним становима који имају сопствене водомере, несагласна је са одредбама члана 4. Закона о прекршајима („Службени гласник СРС“, бр. 6/79, 44/81 и 24/84). Према овој одредби, прекршаји се могу прописивати законом, уредбом и одлуком скупштине општине, а казне могу прописивати само органи овлашћени за доношење ових аката. Имајући у виду да је ово искључиво право органа друштвено-политичких заједница овлашћених за доношење законом таксативно набројаних прописа, учесници Споразума су прописаном повишеном тарифом прекорачили своја овлашћења, па је Суд наведену одредбу поништио.

Одредбе члана 13. ст. 1. и 2. којим је одређена обавеза организација удруженог рада и других самоуправних организација и заједница да запосленим корисницима (који то желе) врше преко платног списка наплату накнаде за комуналне услуге одређене Споразумом, несагласне су са одредбом члана 139. Устава СР Србије према којој самоуправни споразум обавезује само учеснике који га закључе или му приступе.

Одредбе члана 13. под а), став 5. Споразума, у делу којим је одређено да се обрачун утрошене количине воде врши тромесечно, несагласна је са одредбом члана 5, тачка 3. Закона о остваривању посебног друштвеног интереса у области комуналних делатности („Службени гласник СРС“, бр. 53/82). Овом законском одредбом овлашћена је скупштина општине да одлуком утврђује опште услове за вршење комуналних делатности, међу којима и начин плаћања комуналних услуга. Из истих разлога незаконите су и одредбе члана 13. под б), став 1. у делу којим је прописано да се плаћање комуналне услуге грејања врши месечно током целе године, као и одредбе ст. 2. и 3. под б) којим је уређено време трајања грејне сезоне и температуре загревања просторија.

Остале одредбе Споразума су у складу са законским овлашћењем основних организација удруженог рада које се баве пословима промета односно вршења услуга да закључивањем самоуправног споразума са организованим потрошачима уреде међусобне односе, а нарочито образовање цена услуга као и друга питања од заједничког интереса (члан 12. Закона о друштвеној контроли цена — „Службени гласник СРС“, бр. 46/80. и 24/84).

Остале одредбе Споразума су у складу са законским овлашћењем основних организација удруженог рада које се баве пословима промета односно вршења услуга да закључивањем самоуправног споразума са организованим потрошачима уреде међусобне односе, а нарочито образовање цена услуга као и друга питања од заједничког интереса (члан 12. Закона о друштвеној контроли цена — „Службени гласник СРС“ бр. 46/80 и 24/84).

Иницијатива није прихваћена у односу на наведени Друштвени договор од 1982. године, који садржи циљеве и начин примењивања критеријума за образовање цена утврђених савезним законом, начин спровођења, време важења (до 1985. године) као и начин решавања спорова. Овај Договор не примењује се непосредно и обавезује само учеснике, што је све у складу са одредбама члана 579. и члана 582. ЗУР-а.

Иницијатива је одбачена у односу на Друштвени договор од 1976. године јер је од престанка његовог важења закључивањем наведеног Друштвеног договора од 1982. године до подношења иницијативе (22. VI 1984. године) протекло више од једне године, те нема процесних претпоставки за његово разматрање (члан 401, став 2. Устава СР Србије).

(Одлука Уставног суда Србије ИУ—480/84.

од 12. децембра 1985. године)

КРИТЕРИЈУМИ ЗА УТВРЂИВАЊЕ ВИШКА СТАМБЕНОГ ПРОСТОРА

Представком је дата иницијатива за оцену законитости чл. 2. и 3. Одлуке о стамбеним односима, коју је донела Скупштина општине Титово Ужице 5. јуна 1975. године („Службени лист општине Титово Ужице“, бр. 4/75).

Овим одредбама утврђено је шта се сматра вишком стамбеног простора и обавеза плаћања повишене станарине за стан са повољнијим условима становања, сходно критеријумима из Друштвеног договора о мерилима за рационално коришћење стана („Службени лист општине Титово Ужице“, бр. 4/75). Чланом 4. Друштвеног договора предвиђена су мерила за рационално коришћење стана, с обзиром на његову површину и број корисника (гарсоњера или једнособан стан до 35 m² за једног корисника, једнособан или двособан стан до 50 m² за два корисника, двособан или трособан стан до 65 m² за три корисника, трособан стан до 80 m² за четири корисника). Према члану 8. Друштвеног договора ако корисник користи стан који има више соба него што му то с обзиром на број његових чланова одговара и ако је та површина већа од површине предвиђене у члану 4. Друштвеног договора сматра се да је стан нерационално искоришћен и да у стану постоји вишак стамбеног простора. Ако корисник користи стан који би се с обзиром на број његових чланова и број соба сматрао рационално искоришћеним у смислу члана 4. Друштвеног договора, али је површина већа од површине која је утврђена као горња граница површине рационално коришћеног стана, сматра се да у том случају корисник стана станује под повољнијим условима.

Одредбом члана 2. оспорене Одлуке предвиђено је да носиоци станарског права имају вишак стамбеног простора, ако користе стамбене просторије чија је површина већа од површине утврђене у члану 4. Друштвеног договора. У случајевима из члана 8. Друштвеног договора плаћа се повишена станарина. Према члану 3. оспорене Одлуке у стану под повољнијим условима становања (члан 8. став 2. Друштвеног договора) повишена станарина плаћа се на површину која представља разлику између површине стана и површине која је у члану 4. Друштвеног договора одређена као горња граница за рационалну искоришћеност стана.

Разлог оспоравања ових одредаба је у томе што вишак стамбеног простора може да буде изражен у броју просторија, а не површински у квадратним метрима.

Наведене одредбе чл. 2. и 3. Одлуке основано су оспорене.

Према члану 77. Закона о стамбеним односима („Службени гласник СРС“, број 29/73), који је био на снази у време доношења оспорене Одлуке, друштвеним договором који закључују скупштина општине, општинска конференција Социјалистичког савеза радног народа, већа Савеза синдиката општине и основна привредна комора утврђују се мерила о рационалном коришћењу стана, имајући у виду функционалност стана и број корисника стана, као и њихов узраст, пол, занимање и слично (истоветно је предвиђено и чланом 89. важећег Закона о стамбеним односима — „Службени гласник СРС“, број 9/85). Скупштина општине у складу са друштвеним договором прописује начин утврђивања вишка стамбеног простора и обавезу носиоца станарског права на плаћање накнаде за део стана који представља вишак стамбеног простора.

Према оцени Уставног суда, нормирање, којим се као критеријум за вишак стамбеног простора утврђује површина стана у квадратним метрима, а не број просторија није у сагласности са законом. Не може се као вишак стамбеног простора предвидети део просторије, а да се тиме не доведе у питање функционалност стана, као законски критеријум.

Из наведених разлога Суд је оспорене одредбе као незаконите укинуо.

(Одлука Уставног суда Србије ИУ—555/83.
од 11. јула 1985. године)

ОБЕЗБЕЂИВАЊЕ СРЕДСТАВА ФОНДА ЗА УНАПРЕЂИВАЊЕ СТОЧАРСТВА ИЛИ ЗА ОПШТЕНАРОДНУ ОДБРАНУ

Представком једног грађанина оспорена је уставност и законитост члана 32. Одлуке СО Бајина Башта о општинским порезима грађана („Службени лист општине Бајина Башта“, број 4/80 и 8/82). По мишљењу иницијатора оспорена одредба је неуставна и незаконита, јер прописује да основуцу за обрачун доприноса Фонду за унапређење сточарства чини вредност оствареног промета, а иницијатор сматра да основуцу треба да чини чист доходак пореског обвезника.

У договору доносиоца оспореног акта изнето је да је на основу Закона о унапређењу сточарства и члана 586. Закона о удруженом раду закључен Самоуправни споразум о оснивању Фонда за унапређење сточарства и утврђивању средстава за финансирање и начину коришћења средстава. Потписници Самоуправног споразума су Скупштина општине Бајина Башта, Радна организација „Рачанка“ — Костојевићи и Радна организација „Сретен Гудурић“ — Титово Ужице. На основу Самоуправног споразума унета је у Одлуку о општинским порезима грађана одредба члана 32. чија се законитост оспорава.

Уставни суд Србије утврдио је да је одредбом члана 32. оспорене одлуке уведена обавеза за радне људе који личним радом обављају самосталну пекарску, месарску и угоститељску делатност да плаћају допринос фонду за унапређење сточарства. Ценећи остале одредбе, Суд је утврдио да је иста обавеза уведена и за земљораднике чланом 18. Одлуке. Сем тога, одредбама чл. 17. 31. и 38. уведен је допринос за обезбеђење средстава за општенародну одбрану. Овај допринос плаћају земљорадници, радни људи који личним радом обављају самостално занатску или другу привредну делатност и радни људи који личним радом обављају самостално другу професионалну делатност.

Према члану 99. Устава СРС, систем, извори и врсте пореза, такса и осталих дажбина уређују се законом. Законом о унапређењу сточарства („Службени гласник СРС“, број 14/80) није дато овлашћење скупштини општине да средства фонда за унапређење сточарства обезбеђује увођењем дажбина. Стога према оцени Уставног суда, Скупштина општине Бајина Башта није била овлашћена да уведе допринос за унапређење сточарства.

Законом о општенародној одбрани („Службени гласник СРС“ број 25/84) прописано је да се општенародна одбрана финансира из буџетских средстава, путем задуживања и обезбеђењем средстава на самоуправни начин — самоуправним споразумевањем и договарањем, самодоприносом и на други начин. Овим законом није дато овлашћење скупштини општине да уводи посебну дажбину за финансирање општенародне одбране. Према томе, доносилац оспореног акта није био овлашћен да уведе допринос за општенародну одбрану.

С обзиром на то да је оспорена одлука престала да важи 1. јануара 1984. године, Суд је донео одлуку из члана 418. Устава.

Полазећи од напред изнетих разлога, Суд је по сопственој иницијативи донео одлуку из члана 418. Устава и у односу на Одлуку из тачке 2. изреке као и одлуку о укидању одговарајућих одредаба важеће Одлуке о општинским порезима грађана из тачке 3. изреке.

(Одлука Уставног суда Србије ИУ—57/84.
од 19. децембра 1985. године)

Припремио *Томислав Вељковић*

ОДЛУКЕ ВИШЕГ ПРИВРЕДНОГ СУДА СР СРБИЈЕ

НАДЛЕЖНОСТ ПРИВРЕДНОГ СУДА КОД СПОРОВА СА МЕЂУНАРОДНИМ ЕЛЕМЕНТОМ У СЛУЧАЈУ КАДА СУ СТРАНКЕ УГОВОРМ ПРЕДВИДЕЛЕ НАДЛЕЖНОСТ АРБИТРАЖЕ У ЦИРИХУ

Фирма „ИБМ“ из Њујорка, САД и наша организација удруженог рада из Лесковца, закључиле су уговор о закупу компјутера.

Странке су уговором предвиделе (арбитражна клаузула) да им све спорове који настану из уговора решава Арбитража Међународне трговинске коморе са седиштем у Цириху.

И поред постојања овакве клаузуле у уговору, страна фирма као тужилац обратила се Окружном привредном суду у Лесковцу да реши спор који је настао у вези са извршењем обавеза из уговора.

Окружни привредни суд у Лесковцу прихватио је надлежност привредног суда и након спроведеног поступка донео одлуку.

Виши привредни суд као другостепени прихватио је становиште првостепеног суда да и поред постојања арбитражне клаузуле привредни суд може да суди и донесе одлуку поводом насталог спора у извршењу права и обавеза из уговора.

Судови су пошли од чињенице да се тужилац обратио тужбом привредном суду у Југославији, а туженик се томе није противио већ се упустио у расправљање, па се има узети да су се странке одрекле примене арбитражне клаузуле и пристале да им уместо Арбитраже у Цириху суди надлежни привредни суд у Југославији, који би иначе био надлежан да нема арбитражне клаузуле у уговору.

У оваквим случајевима се не може у жалби успешно истичати приговор ненадлежности привредног суда, већ се то може чинити само у одговору на тужбу или у приговору на платни налог.

(Пресуде Вишег привредног суда Србије, Пж—2494/84. од 5. XII 1984. и Пж—3904/84. од 5. XII 1984)

ПОСТУПАЊЕ ПРИВРЕДНОГ СУДА ПО ТУЖБИ РАДНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ ПРОТИВ ДРУГЕ РАДНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ У СЛУЧАЈУ КАДА ИЗМЕЂУ ИСТИХ СТРАНАКА УДРУЖЕНИХ У СОУР ТЕЧЕ СПОР КОД УНУТРАШЊЕ АРБИТРАЖЕ

Радна организација покренула је поступак код привредног суда против друге радне организације ради исељавања из пословних просторија. Обе странке удружене су у СОУР.

Пре покретања овог поступка странке су се обратиле Унутрашњој арбитражи СОУР-а да им реши исти спор, који још није окончан.

Првостепени суд се огласио стварно ненадлежним а предмет уступио Основном суду удруженог рада у Београду као надлежном суду.

Против решења првостепеног суда уложили су жалбе и тужилац и туженик.

Тужилац сматра пошто се ради о спору за исељавање из пословних просторија да је надлежан привредни а не суд удруженог рада, па је предложио да се решење укине а привредни суд да настави поступак и донесе одлуку.

Туженик је истакао да је за решавање спора надлежна Унутрашња арбитража пред којом већ тече спор о истим просторијама, па је предложио да се решење укине.

Другостепени суд је укинуо првостепено решење и све спроведене парничне радње а тужбу одбацио.

Из образложења:

„Код чињенице да је првостепени суд утврдио да је непокретност из тужбеног захтева предмет решавања пред унутрашњом арбитражом СОУР-а, у коју су удружене обе странке, и да поступак пред арбитражом још није окончан, то је другостепени суд нашао да између истих странака тече парница о истом захтеву (чл. 194 ЗПП) па је у смислу ст. 3. наведеног члана ваљало решење првостепеног суда укинути као и све спроведене парничне радње а тужбу одбацити.

Ово зато што унутрашња арбитража представља избрани суд, коме су се странке удружене у СОУР добровољно подвргле да им реши спорни однос, па су испуњени услови из чл. 194. ЗПП да тече парница, и странке не могу о истом захтеву да покрену нову парницу пред привредним судом све док се спор решава пред арбитражом, па ни у случају када су улоге странака сада обрнуте тј. да је тужилац сада постао туженик.“

Према томе, привредни суд није овлашћен да поступа по тужби ако су странке удружене у СОУР покренуле поступак пред унутрашњом арбитражом да им реши спор по истом захтеву, пошто унутрашња арбитража представља избрани суд.

(Одлука Вишег привредног суда Србије, Пж—4304/84.
од 12. XII 1984)

НЕМА ДЕЛА НЕЛОЈАЛНЕ УТАКМИЦЕ АКО ТУЖЕНИК ПРОДАЈЕ СВОЈУ РОБУ ПОД ЗАШТИЋЕНИМ ЖИГОМ

Првостепени суд је одбио тужбени захтев, којим је тражено да се утврди да је туженик продајом своје робе-супе у кесицама сличним кесицама у којима тужилац продаје своју супу, учинио дело нелојалне утакмице.

Другостепени суд је одбио жалбу тужиоца и потврдио првостепену пресуду

Из образложења:

„Првостепени суд је утврдио да туженик продаје своју супу под заштићеним жигом Ж—895/79 од 15. XII 1983., са правом првенства од 23. XI 1979.

Имајући предње у виду, другостепени суд је нашао да у радњама туженика нема дела нелојалне утакмице, пошто туженик продаје своју робу-супу под заштићеним жигом.

За постојање дела нелојалне утакмице потребно је да постоји неовлашћена употреба законом заштићених спољних обележја друге организације удруженог рада или употреба обележја која нису законом заштићена, ако се тиме ствара или се може створити забуна у привредном промету на штету друге организације која то обележје од раније употребљава у свом пословању.

Нелојалном утакмицом сматра се радња организације удруженог рада учињена ради привредне утакмице при вршењу промета робе која је противна добрим пословним обичајима и којом се наноси или се може нанети штета другој организацији удруженог рада, потрошачима или друштвеној заједници (чл. 2 и 8 ст. 1. тач. 9 Закона о сузбијању нелојалне утакмице и монополистичких споразума („Сл. лист СФРЈ“ бр. 24/74).

Пуштањем у промет робе под својим заштићеним жигом не може се сматрати као радња учињена од стране туженика ради привредне утакмице и којом се наноси или се може нанети штета тужиоцу.

Правилно је првостепени суд уочио да и поред тога што постоје извесне сличности (боја, распоред боја и комбинација боја) између кесица у којима се продаје супа тужиоца и супа туженика, да постоје и разлике и да се не може узети да туженик употребљава тужиочев заштићени жиг (спољно обележје) и да се таквом продајом може створити забуна у привредном промету код потрошача, па према томе нема дела нелојалне утакмице јер туженик продаје робу под својим заштићеним жигом.

Тужиоцу остаје могућност да тражи поништај тужениковог жига под којим продаје супу, ако сматра да је жиг регистрован противно закону или уз друге пропусте.

Према томе, онај ко продаје своју робу под својим заштићеним жигом не чини дело нелојалне утакмице.

(Пресуда Вишег привредног суда Србије, Пж—2064/84.
од 24. XII 1984)

И КОД УГОВОРА У ПРИВРЕДИ СТРАНКЕ СУ ОВЛАШЋЕНЕ ДА УГОВОРМ УТВРДЕ ВРЕМЕ ПЛАЋАЊА КУПОВНЕ ЦЕНЕ И ТАКО УТВРДЕ РОК ЗА РАЧУНАЊЕ ЗАТЕЗНИХ КАМАТА

Првостепени суд је одржао на снази платни налог и обавезао туженика да плати тужиоцу обрачунате затезне камате од продаје менице до њене реализације.

У приговору а и жалби, туженик је истакао да су странке уговором предвиделе плаћање у року од 30 дана по предаји менице, па је предложио да се пресуда укине.

Првостепени суд је при доношењу одлуке пошао од тога да се ради о уговору у привреди, код кога се на плаћање затезних камата примењује Одлука СИБ-а о стопама затезних камата, као императивни пропис, па странке не могу уговором ништа мењати код затезних камата јер би такве одредбе уговора биле противне закону.

Другостепени суд је уважио жалбу, укинуо пресуду и предмет вратио на поновни поступак, пошто првостепени суд због погрешне примене материјалног права није ни утврђивао колико износи обрачуната затезна камата.

Другостепени суд полази од одредаба чл. 516. Закона о облигационим односима, према коме странке могу уговорити време плаћања куповне цене, па и код уговора у привреди.

Одлука СИБ-а о стопама затезних камата одређује само највећу стопу затезних камата код уговора у привреди, и странке нису овлашћене да уговором предвиде ни вишу ни нижу стопу затезних камата код уговора у привреди.

Међутим, наведеном одлуком не регулишу се остала питања па ни питање рока плаћања куповне цене.

Ако ништа није уговорено, плаћање се врши у року од 15 дана од настанка дужничко-поверилачког односа. Ако дужник нема средстава биће дужан да повериоцу преда средство обезбеђивања плаћања (најчешће је то меница са авалом).

Предајом менице са авалом као средством обезбеђивања плаћања, странке се могу договорити да се плаћање тј. реализација менице изврши у року који не може бити дужи од 90 дана од дана предаје менице. Али тај рок може бити краћи и може износити 35, 45 или 60 дана како се странке договоре.

Имајући у виду напред наведено и одредбе чл. 516 Закона о облигационим односима, произлази да странке могу уговором предвидети да ће се плаћање извршити у року од 30 дана од предаје меница па и

када се ради о уговорима у привреди, али не и висину стопе затезне камате јер се она одређује Одлуком СИБ-а.

За време од 30 дана по предаји менице тужиоцу не припада право на затезне камате, јер је то у складу са уговором.

Зато је предмет враћен првостепеном суду да утврди колико износи затезна камата за период почев од 30 дана по предаји менице до њене реализације.

(Одлука Вишег привредног суда Србије, Пж—5203/85.
од 24. I 1986)

У КОЈЕМ РОКУ СЕ МОЖЕ ЗАХТЕВАТИ БРИСАЊЕ ИЗВРШЕНОГ НЕОСНОВАНОГ КОНАЧНОГ УПИСА У СУДСКИ РЕГИСТАР

Брисање неоснованог коначног уписа у судски регистар може се вршити по службеној дужности или по захтеву лица које за то има правни интерес.

Захтев за брисање неоснованог коначног уписа може се поднети у року од 15 дана од дана сазнања за упис, а најкасније у року од 60 дана од дана извршног уписа (чл. 457 ЗУР-а, и чл. 69 Закона о поступку за упис у судски регистар „Сл. лист СФРЈ“, бр. 13/83). Ово се односи на покретање поступка за брисање неоснованог уписа од стране лица која су уписана у регистар или лица која за то имају правни интерес.

Регистарски суд може покренути поступак за брисање неоснованог уписа најдоцније у року од две године од извршеног уписа.

Као неосновани упис се сматра онај упис који је извршен без подношења прописане пријаве, ако се после доношења решења о упису промене прописани или други услови за обављање делатности, односно послова и у другим случајевима ако је упис био недопустив или је доцније постао недопуштен (чл. 70 наведеног закона).

Лице које има правни интерес може у року од 30 дана од дана сазнања за разлоге ништавости уписа у судски регистар, поднети тужбу суду да се утврди ништавост уписа, али то не може учинити по истеку рока од три године од извршеног уписа (чл. 458 ЗУР-а).

Првостепени суд је одбио захтев да се поништи извршени упис у судски регистар као упис извршен на основу нетачних података.

Другостепени суд је одбио жалбу и потврдио првостепену одлуку, јер је упис извршен на основу споразума о распоређивању права, обавеза и одговорности новоорганизованих ООУР-а за обавезе бивше радне организације, па се не може узети да се ради о лажним подацима на основу којих је извршен упис (Одлука Вишег привредног суда Србије, Пж—2652/83).

Према томе, када се ради о неоснованом коначном упису, захтев за брисање се подноси у року од 15 дана од дана сазнања за упис а најкасније у року од 60 дана од дана извршеног уписа.

Када се ради о ништавом упису, тужба за утврђивање ништавости подноси се у року од 30 дана од сазнања за разлоге ништавости, а најкасније у року од три године од извршеног уписа.

За покретање поступка од стране регистарског суда за брисање извршеног уписа рок је две године од извршеног уписа.

(Решење Вишег привредног суда Србије, Пж—2116/84)

Припремио мр Јездимир Митровић

ОДЛУКЕ СУДА УДРУЖЕНОГ РАДА СР СРБИЈЕ

СТАТУСНЕ ПРОМЕНЕ, ИЗМЕНА САМОУПРАВНОГ ОПШТЕГ АКТА И РАСПОРЕБИВАЊЕ РАДНИКА

Радник је поднео предлог за покретање поступка у коме је навео да има завршену вишу статистичку школу. Након статусних промена и измене самоуправног општег акта о организацији и систематизацији послова и радних задатака, распоређен је на послове референта обрачуна личних доходака у одељењу ликвидатуре за које се тражи: ССС — IV степен стручне спреме, економска струка, односно гимназија, финансијски смер. Како наведени послови не одговарају његовој стручној спреми, предложио је да се одлука о распоређивању поништи, а радна заједница се обавезе да га распореди на послове у складу са стручним спремом коју поседује.

По спроведеном доказном поступку, првостепени суд је одбио захтев радника као неоснован зато што у радној заједници не постоје послови који захтевају извршиоца са вишом статистичком школом.

Суд удруженог рада Србије, испитујући побијену одлуку, налази да је жалба основана. „Према члану 29. став 1. Закона о радним односима радник може да буде распоређен у основној организацији у којој ради на сваки посао, односно радни задатак који одговара његовој стручној спреми, односно радној способности стеченој радом, на основу утврђених потреба рада, а у складу са критеријумима предвиђеним у самоуправном општем акту. Услови у погледу стручне спреме, односно радне способности стечене радом, утврђених потреба рада и критеријума предвиђених самоуправним општим актом морају код сваког распоређивања бити кумулативно испуњени. Распоред радника на послове и радне задатке који одговарају његовој стручној спреми, односно радној способности стеченој радом је битан услов сваког законског распоређивања. На овакав закључак упућује и изричита одредба члана 33. став 1. Закона о радним односима према којој радник не може бити распоређен на послове, односно радне задатке који не одговарају његовој стручној спреми, односно радној способности стеченој радом. Зато ни извршене статусне промене, односно реорганизација послова и радних задатака у организацији не утиче на право радника да врши послове и радне задатке који одговарају његовој стручној спреми, односно радној способности стеченој радом.

Приликом одлучивања, овај суд је посебно ценио наводе пуномоћника радне заједнице да је оспорена одлука о распоређивању донета због извршених статусних промена. Међутим, према члану 179. став 3. тачка 1. Закона о удруженом раду самоуправним општим актом којим се уређује радни однос уређују се и услови које радник треба да испуњава за вршење одређених послова, односно радних задатака који се у основној организацији врше према њеној делатности и природи, технологији и другим условима рада. Приликом нормативног уређивања услова за вршење одређених послова, односно радних за-

датака радници у случају статусних промена морају првенствено поћи од постојеће квалификационе структуре запослених, а затим утврдити и нове услове према измењеној делатности организације, технологији и другим условима рада.“

Како радник није распоређен према стручној спреми коју поседује, ваљало је жалбу усвојити, побијану одлуку преиначити и оспорену одлуку о распоређивању поништити, а обавезати радну заједницу да га распореди на послове и радне задатке који одговарају његовој стручној спреми.

(Одлука Суда удруженог рада Србије број 3568/85. од 10. маја 1985. године)

ДИСЦИПЛИНСКА МЕРА И РАСПОРЕЂИВАЊЕ РАДНИКА

У поступку је утврђено да је радница обављала послове шефа 1. одељења парфимерије робне куће и да је одлуком дисциплинске комисије број 91/1 од 26. I 1985. године оглашена одговорном што је пред годишњи попис за 1984. годину неовлашћено вршила попис робе без комисије и одлуке надлежног органа управљања и што је приликом годишњег пописа 16. XII 1984. године прикрила мањак на одељењу. Након тога, распоређена је на послове продавца галантерије. Првостепени суд је нашао да је радница распоређена на послове који одговарају њеној стручној спреми, али је усвојио захтев и поништио оспорену одлуку о распоређивању зато што није донета на основу утврђених потреба рада и у складу са критеријумима из самоуправног општег акта, већ представља наставак окончаног дисциплинског поступка.

Суд удруженог рада Србије је преиначио побијану одлуку и одлуку и одбио захтев. При том је нашао да је правилан закључак првостепеног суда да је радница распоређена на послове који одговарају њеној стручној спреми. Ово зато што је подносилац предлога са стручним спремом ВКВ радника у трговини распоређена на послове за које се Правилником о организацији и систематизацији послова и радних задатака тражи: В ССС трговинског смера, или висококвалификовани радник у трговини, или IV или III ССС продавац, односно техничар продаје, или квалификовани радник у трговини.

Међутим, „одредбом члана 38. тачка 8. Правилника о радним односима је предвиђено да радник може бити распоређен на сваки посао, односно радни задатак у радној организацији за које испуњава прописане услове у погледу стручне спреме, односно радне способности у случају када због свог понашања мора да промени посао и радну средину. Овај суд налази да се радница, с обзиром на учињену повреду, морала распоредити са послова шефа одељења где је била одговорна не само за рад на одељењу и извршавању радних задатака, већ и вођење документације ради правилног утврђивања материјалног задужења и раздужења. Тежина повреде, степен одговорности раднице и нарочито значај послова које је обављала оправдавају њено распоређивање на друге послове. Све ово, пак, упућује и на закључак да је оспорена одлука донета не само у складу са критеријумима предвиђеним у самоуправном општем акту, већ и на основу утврђених потреба рада. Потреба процеса рада и ефикаснија заштита поверених друштвених средстава су условиле одговарајући распоред оног извршиоца који је покушао да их својим радњама повреди, односно угрози.“

(Одлука Суда удруженог рада Србије број 9960/85. од 3. децембра 1985. године)

ИЗМЕНЈЕНА РАДНА СПОСОБНОСТ И НОВЧАНА НАКНАДА ЗБОГ МАЊЕГ ЛИЧНОГ ДОХОТКА НА ДРУГОМ ОДГОВАРАЈУЋЕМ ПОСЛУ

У поступку пред првостепеним судом је утврђено да су радници вршили послове ПК пресера, да су због слабења радне способности распоређени на послове помоћних радника, да су на ранијим пословима остваривали већи лични доходак и да им је право на новчану накнаду због мањег личног дохотка на другом одговарајућем послу оспорено одлукама Радничког савета од 5. марта 1984. и 1. априла 1984. године. Првостепени суд је одбио захтев радника за исплату разлике личног дохотка између послова пресера и помоћних радника почев од 29. фебруара 1984. године па надаље уз образложење да нови Закон о пензијском и инвалидском осигурању радника не предвиђа право на новчане накнаде осигураника са измењеном радном способношћу.

Суд удруженог рада Србије налази да се жалбом неосновано истиче да радници иовчану накнаду због мањег личног дохотка на другом одговарајућем послу примају више од десет година, да се с обзиром на протек времена ради о стеченом праву и да у конкретном случају нема места примени одредаба Закона о пензијском и инвалидском осигурању радника („Службени гласник СР Србије“, број 13/83) који се примењује од 1. јула 1983. године. „Наиме, одредбом члана 35, овог Закона предвиђено је да осигураник са измењеном радном способношћу (члан 29.) има право да буде распоређен на друге послове односно радне задатке у организацији, који одговарају његовој стручној спреми, односно радној способности стеченој радом, под условима и на начин утврђен самоуправним општим актом организације. Одредбом члана 36. предвиђена су права осигураника према основу преостале радне способности и опасности од настанка инвалидности, а одредбом члана 37. овог Закона да за време коришћења права из члана 36. овог Закона осигураник односно лице осигурано у одређеним околностима, има право на новчану накнаду: за време чекања на распоређивање на друге одговарајуће послове, за време чекања на запошлење на свом или другом одговарајућем послу, за време рада са скраћеним радним временом, због мањег личног дохотка на другом одговарајућем послу и за време чекања и обављања преквалификације и доквалификације. Наведеним одредбама право на новчану накнаду због мањег личног дохотка на другом одговарајућем послу припада осигураницима код којих настане II и III категорија инвалидности и код којих настане опасност од настанка инвалидности, а не и осигураницима код којих дође до измене радне способности. У конкретном случају, радници су смислу одредбе члана 25. ранијих Закона о пензијском и инвалидском осигурању радника („Службени гласник СР Србије“, бр. 51/72, 54/74, 9/74, 42/75, 51/76, 2/77, 54/77, 53/78, 42/80. и 41/81) и члана 1. Закона о изменама и допунама Закона о пензијском и инвалидском осигурању радника („Службени гласник СР Србије“, бр. 68/81), на основу налаза и мишљења службе медицине рада, услед слабења радне способности са послова и радних задатака ПК пресера распоређени на послове и радне задатке помоћних радника са правом на новчану накнаду због мањег личног дохотка, које право су и остварили у основној организацији све до 29. фебруара 1984. године. С обзиром да према одредбама новог Закона о пензијском и инвалидском осигурању радника осигураник са измењеном радном способношћу има само право да буде распоређен на друге послове, односно радне задатке, а не и право на новчану накнаду због мањег личног дохотка, правилно је поступила основна организација када је, сходно одлукама Радничког савета, од 5. марта 1984. године и 1. априла 1984. године, престала са исплатом ове накнаде.

У конкретном случају нема места ни примени одредбе члана 188. став 2. новог Закона о пензијском и инвалидском осигурању радника према којој се корисницима права из пензијског и инвалидског осигурања који су до 30. јуна 1983. године та права остварили по Закону о пензијском и инвалидском осигурању („Службени гласник СР Србије“,

бр. 51/72, 54/72, 9/74, 42/75, 53/75, 51/76, 27/77, 54/77, 53/78, 42/80, 41/81. и 68/81) обезбеђују та права и после тог дана, у обиму који не може бити мањи од обима утврђеног овим законом и на начин који је утврђен прописима који ће се примењивати од 1. јула 1983. године. Као битан услов за обезбеђење раније остварених права јавља се у смислу наведене одредбе и начин њиховог остваривања, утврђен прописима који се примењују од 1. јула 1983. године. Како начин остваривања права на ову новчану накнаду није утврђен прописима који се примењују од 1. јула 1983. године из разлога што ни сама накнада није предвиђена као право према основу измењене радне способности, то жалбени наводи о већ стеченим правима не утичу на правилност побијене одлуке. Зато је ваљало жалбу радника одбити као неосновану, а побијану одлуку потврдити као правилну и закониту.“

(Одлука Суда удруженог рада Србије број 9568/84.
од 9. новембра 1984. године)

ПРЕКИД РАДА БЕЗ КРИВИЦЕ РАДНИКА И ПРАВО НА НАКНАДУ ЛИЧНОГ ДОХОТКА

Радник је поднео предлог суду удруженог рада са захтевом да обавезе радну организацију да му на име накнаде личног дохотка за време прекида рада без његове кривице у марту и априлу 1984. исплати износ од 10.650,00 динара.

Првостепени суд је утврдио да је радник у спорном периоду био распоређен на послове и радне задатке водoinсталатера. Према потврди шефа рачуноводства број 145/1-85. од 25. јануара 1985. године, њему је за март месец 1984. године према оствареној реализацији исплаћен лични доходак од 22.860,00 динара, а за април месец исте године лични доходак у износу од 20.610,00 динара. Стартни основ је за наведене послове за пуно радно време од 42 часа седмично био предвиђен у износу од 18.450,00 динара. Међу учесницима у поступку није било спорно да је подносилац предлога у марту и априлу 1984. године имао 50, односно 67 часова прекида рада без његове кривице.

По спроведеном доказном поступку првостепени суд је одбио захтев радника за исплату тражене накнаде. У образложењу је навео да је неопходан услов за њену исплату да радник, због недостатка посла и квара средстава рада, не оствари месечни план реализације и пуну аконтацију личног дохотка.

Суд удруженог рада Србије је одбио жалбу радника као неосновану, а побијану одлуку потврдио као правилну и закониту. „Неосновано се жалбом истиче да је првостепену одлуку требало засновати на члану 70. Закона о радним односима. Поменутом одредбом је предвиђено да за време прекида рада до којег дође без кривице радника, радник има право на накнаду личног дохотка у висини утврђеној самоуправним општим актом у складу са законом. Она је заштитног карактера и односи се на најчешће на случајеве прекида рада због недостатка погонског горива, сировина или репроматеријала, квара на средствима за рад, прекида струје, елементарних непогода и слично. Међутим, наведена одредба се мора посматрати у вези са осталим законским одредбама које ближе уређују расподелу средстава за личне дохотке радника. Тако, према члану 129. став 1. Закона о удруженом раду, средства за личне дохотке расподељују се на личне дохотке радника у основној организацији, а користе се и за накнаду личног дохотка радника у случајевима утврђеним законом и самоуправним општим актом у складу са законом. Према ставу 2. овог члана основима и мерилима за расподелу средстава за личне дохотке радници у основној организацији обезбеђују да се њихови лични дохоци утврђују на основу доприноса у раду и зависно од резултата рада и пословања које оствари основна организација.

У конкретном случају, неспорно је међу учесницима да је радник за време прекида рада у спорном периоду ипак остварио лични до-

ходак у већем износу од његове стартне основе. Сама чињеница недостатка посла или квара на средствима рада није; међутим, довољна за исплату накнаде личног дохотка из члана 2. став 1. Правилника о изменама и допунама Правилника о основама и мерилима распоређивања чистог дохотка и расподеле средстава за личне дохотке и заједничку потрошњу и накнаду радницима на терет материјалних трошкова. Неопходно је у смислу поменуће одредбе самоуправног општег акта да радник због недостатка посла или квара средстава рада не оствари месечни план реализације и пун износ месечне аконтације личног дохотка. Како је, пак, укупан износ средстава за личне дохотке за расподелу личних доходака и накнада личних доходака ограничен резултатима рада и пословања које оствари организација, а радник при том остварио лични доходак у износу већем од његове стартне основе, исплатом тражене накнаде нужно би дошло до смањивања личних доходака осталих радника радне организације. То би имало за последицу нарушавање односа који одговарају начелу расподеле према раду из члана 126. став 1. Закона о удруженом раду.“

(Одлука Суда удруженог рада Србије број 5882/85. од 19. августа 1985. године)

САДРЖИНА ПРЕДЛОГА КАО УСЛОВ ЗА ВОЂЕЊЕ ПОСТУПКА ПРЕД СУДОМ УДРУЖЕНОГ РАДА

Основни суд је утврдио да нема услова за вођење поступка по предлогу учесника огласа да поништи одлуку о избору економског техничара-приправника ради заснивања радног односа на неодређено време. Ово из разлога што подносилац предлога није узео учешће у покренутом поступку, нити је у смислу члана 28. Правила о пословању судова удруженог рада у Србији на позив суда пружио потребна разјашњења за своје наводе у предлогу.

Против овог решења жалбу је благовремено изјавио друштвени правобранилац самоуправљања због битних повреда правила поступка, погрешно и непотпуно утврђеног чињеничног стања и погрешне примене материјалног права.

Суд удруженог рада Србије, испитујући побијано решење, налази да је жалба основана. „Према члану 23. став 6. савезног Закона о судовима удруженог рада предлог треба да садржи означење спорног односа о коме суд треба да донесе одлуку, наводе о чињеницама од значаја за доношење одлуке и означење доказа којима се ти наводи утврђују, а према ставу 7. овог члана може да садржи и одређени захтев за решење спорног односа. У конкретном случају, поднети предлог управо садржи избор кандидата по јавном огласу као означење спорног односа, наводе о избору учесника по огласу увршћеног на тридесет осмо место сачињене ранг листе као чињеницу од значаја за доношење одлуке и одређени захтев за решење спорног односа у виду поништаја одлуке о избору и обавезивање Основне организације да изврши поновни избор између пријављених кандидата према редоследу утврђеног ранг листом. Даље, према члану 6. овог Закона поступак пред судом удруженог рада се покреће предлогом учесника, а даљи поступак води по службеној дужности, а према члану 28. суд је дужан да потпуно и истинито утврди чињенице од којих зависи основаност захтева, као и чињенице које учесници у поступку нису изнели или које међу њима нису спорне, и изведе доказе које учесници нису предложили, ако је то потребно ради доношења законите и правилне одлуке. Коначно, према члану 25. овог Закона суд удруженог рада пред којим се води поступак, дужан је да обавештава надлежног друштвеног правобраниоца самоуправљања о том поступку у случају кад он није покренуо тај поступак. Како првостепени суд није поступио према одредбама које уређују вођење поступка по службеној дужности, нити током целог поступка обавештавао надлежног друштвеног правобраниоца самоуправљања, о његовом току, ваљало

је побијано решење због битне повреде правила поступка укинати и предмет вратити на поновни поступак.

У поновном поступку првостепени суд ће омогућити учешће свим учесницима из члана 24. савезног Закона о судовима удруженог рада, прибавити потребне исправе и самоуправни општа акта, потпуно и истинито утврдити чињенице од којих зависи основаност захтева, а потом донети правилну и закониту одлуку."

(Решење Суда удруженог рада Србије број 1096/85. од 1. марта 1985. године)

ЗАСТУПАЊЕ ОРГАНИЗАЦИЈА УДРУЖЕНОГ РАДА И ПРЕДЛОГ ЗА ПОВРАЋАЈ У ПРЕБАШЊЕ СТАЊЕ

Решењем првостепеног суда је дозвољен повраћај у пребашње стање због пропуштања рока од стране пуномоћника радне организације да изјави жалбу. Поменутим решењем је утврђено и то да се изјављена жалба сматра благовремено поднетом. У образложењу је наведено да је предлог за повраћај у пребашње стање дозвољен зато што је пуномоћник радне организације у периоду од 4. I 1985. до 2. II 1985. и од 3. II 1985. до 15. II 1985. године био привремено спречен за рад због болести.

Суд удруженог рада Србије је укинуо решење којим је дозвољен предлог за повраћај у пребашње стање и жалбу одбацио као неблаговремену. „Према члану 438. став 1. Закона о удруженом раду организацију удруженог рада заступа и представља инокосни пословодни орган, односно председник колегијалног пословодног органа, ако статутом или другим самоуправним општим актом организације није друкчије одређено. Ставом 2. овог члана је предвиђено да се статутом или другим самоуправним општим актом организације удруженог рада може предвидети да организацију удруженог рада заступа, односно представља, поред инокосног пословодног органа, односно председника колегијалног пословодног органа један или више радника са посебним овлашћењима и одговорностима у организацији удруженог рада. Према члану 439. став 1. Закона о удруженом раду заступник организације удруженог рада из члана 438. овог Закона може, у оквиру својих овлашћења, дати другом лицу писмено пуномоћје за предузимање одређених врста правних радњи. Наведеним одредбама је уређен круг лица која заступају и представљају организацију удруженог рада и могућност давања писменог пуномоћја другим лицима за предузимање одређених врста правних радњи. Њихов циљ је да омогући несметано и континуирано заступање и представљање организација удруженог рада у правном промету са трећим лицима, судовима и другим државним органима. Већи број заступника и представника у складу са статутом и другим самоуправним општим актом, обезбеђује да се у случају привремене спречености за рад једног од њих одмах обезбеди други ради предузимања одређене правне радње. У конкретном случају, то је изјављивање жалбе на првостепену судску одлуку. Како се достављање организацијама удруженог рада у смислу члана 134, став 1. Закона о парничном поступку врши предајом писмена лицу овлашћеном за њихово примање, то је у организацији одмах по пријему побијане одлуке требало одредити друго лице које ће изјавити жалбу, а не чекати да се лице овлашћено за заступање врати са боловања. Зато се и поднети предлог којим се дозвољава повраћај у пребашње стање јавља као недозвољен.

Даље, из доставнице у списима предмета се утврђује да је првостепена одлука достављена радној организацији 1. II 1985. године, а жалба препорученом пошиљком преко поште изјављена 10. IV 1985. године. Како је иста изјављена по протеклу преклузивног рока из члана 35, став 1. Закона о судовима удруженог рада, "одлучено је као у изреци.

(Решење Суда удруженог рада Србије број 7354/85. од 1. октобра 1985. године)

Припремио Миодраг Васић

ДРУГО ЗАСЕДАЊЕ КОМИТЕТА ЗА ПРИМЕНУ ЉУДСКИХ ПРАВА

У Женеви је 14. и 15. марта 1986. одржано друго заседање Комитета за примену људских права (*Enforcement of Human Rights Law Committee*) светског Удружења за међународно право (*International Law Association*). (1) Као и претходно и ово заседање је одржано у Институту Анри Динан (*Institut Henry Dunant*). Овде као да престају све сличности јер се друго заседање у много чему (по предмету расправљања, методу рада, учесницима, организацији и закључцима) разликује од првог.

1. Прво заседање је разматрало нацрт извештаја који се односио на основна питања која се тичу људских права у време ванредног стања. Био је то завршетак осмогодишњег разматрања једног важног питања које је постепено све више заокупљало пажњу Удружења за међународно право. (2) На основу расправе у Комитету, као и начела усвојених на симпозијуму стручњака невладиних организација о ограничењима људских права на основу Међународног пакта о грађанским и политичким правима, одржаном у Сиракузи крајем априла и почетком маја 1984, (3) израђен је извештај који је поднет 61. конференцији Удружења за међународно право, одржаној у Паризу од 26. августа до 1. септембра 1984. године. Конференција је усвојила и извештај и, с мањим изменама, у њему садржане „Париске минималне стандарде норми о људским правима у ванредном стању“. (4) Тиме је завршена једна етапа у раду на проучавању правила о људским правима у ванредном стању. Париска конференција је овластила Комитет да настави с проучавањем овог широког склопа проблема. Извршни савет Удружења је 24. новембра 1984, ближе одредио задатак Комитета наложивши му да размотри питање надзора над поштовањем људских права у ванредним приликама.

Том приликом је Извршни савет извршио неке промене у саставу Комитета, по обичају без објављивања разлога за то. На место Натана

(1) Комитет има номинално 28 чланова и 2 заменика. У међувремену су два члана умрла. Члан из Југославије је професор Момир Милојевић а заменик професор Ернест Петрич. Пре почетка рада председник Комитета је изразио саучешће југословенским колегама поводом смрти професора Слободана Миленковића, члана Комитета, који је почетком ове године настрадао у саобраћајној несрећи.

(2) О томе вид. „Анали Правног факултета у Београду“, бр. 3—4/1984, стр. 586—593.

(3) На симпозијуму су учествовали председник, извештач и 4 члана Комитета. Начела су објављена у документу UN E/CN. 4/1985/4 (1984) и у часопису „Human Rights Quarterly“, 1/1985, pp. 3—14.

(4) Више о томе у „Аналима Правног факултета у Београду“, бр. 1/1985, стр. 120—122. Вид. такође ILA, *Report of the Sixtyfirst Conference*, Paris 1984, pp. 1, 56—97. Најпрегледнији текст Париских стандарда даје R. B. Lillich, *The Paris Minimum Standards of Human Rights Norms in a State of Emergency*, „American Journal of International Law“, 1985, № 4, pp. 1073—1081.

Лернера и Евгенија Каменова и заменика Саве Пенкова у Комитет су изабрани Џоан Хартман, Љубен Кулишев, Матијас-Шарл Крафт и Јакоб Сандберг. После прекида од неколико година у Комитет се вратио канадски професор Џон Хамфри, његов дугогодишњи члан и извешилац (1964—1976). Уместо досадањег извештоца Чаудурија именована је Џоан Хартман, професор Вашингтонског универзитета и нови члан Комитета.

2. Ове околности су знатно утицале на припремање извештаја. Нов задатак је налагао да се за наредну Конференцију Удружења припреми „Привремени извештај (*Interim Report*) а промена извештоца је додатно утицала на спорије припремање чак и привременог извештаја. Нови извешилац је преписком са члановима Комитета и на основу посебног упитника стварао план извештаја чији је нацрт члановима Комитета достављен тек средином фебруара 1986. Због тога је заседање Комитета, првобитно предвиђено за почетак децембра 1985, коначно утврђено за 14. и 15. март 1986. Због краткоће времена, иако је овај нацрт привременог извештаја (упркос стручности извештоца) био на нижем стручном нивоу од претходног нацрта коначног извештаја, достављено је мање писмених примедба него пре две године.⁽⁵⁾ То је са своје стране утицало на ток и метод рада другог заседања Комитета.

3. Наиме, док су пре две године основу за расправу чиниле писмене примедбе чланова Комитета о којима је одмах заузимао став, овога пута се морало поступити другачије, тј. прво расправљати о општим питањима везаним за извештај а затим о појединим поглављима и ставовима извештаја. То није било само због недостатка писмених примедба већ и због умногоме измењеног састава учесника. Док је на првом заседању учествовало свега неколико чланова Комитета и гостију, стручњака углавном из делегација појединих држава у разним телима Уједињених нација и невладиних организација са седиштем у Женеви, дотле је овога пута на заседању било знатно више учесника: поред 14 чланова Комитета (више од половине од укупног броја) у раду је учествовало још 13 гостију — стручњака из разних установа, укључујући директора за студије Удружења Јана Браунлија и др Јиржија Томана, заменика директора Института Анри Динан, домаћина заседања. Није могуће утврдити да ли за порасло интересовање за рад Комитета треба захватити чињеници да су учесницима који не бораве у Женеви плаћени трошкови пута и смештаја (јер су у питању углавном добро награђени функционери) или знатно бољој припреми заседања (са изузетком закаснелог достављања нацрта извештаја) што је такође омогућено прилозима Фордове задужбине, Европске задужбине за људска права и Центра за право и националну безбедност Универзитета Вирџинија.

4. Разматрање нацрта извештаја је било релативно добро и стручно организовано: а) уводна излагања (директор студија, председник Комитета и извешилац), б) општа разматрања о садржини и методологији проучавања Надзора над применом правила о ванредном стању, в) преглед система Уједињених нација, г) европски систем, д) међамерички систем, ђ) систем Међународне организације рада, е) невладине организације, ж) општа расправа о будућем раду.

а—б) После краћих уводних речи директора студија, председника и извештоца, у којима је председник Комитета Ричард Лилић (*Richard B. Lillich*) говорио о досадањем раду и будућим задацима Комитета, расправљало се о неким општим питањима. Док је директор студија говорио о методу и садржају извештаја, дотле се писац ових редова залажио да извештај одговара задацима Комитета избегавајући, са једне стране, понављање садржине ранијих извештаја а са друге, ограничавајући се на оно што је од значаја за питање надзора, тј. на правни основ, надлежност, метод и поступак надлежних тела и њихову улогу, водећи рачуна о томе да ниједна међународна организација или орган нису посебно надлежни за питање ванредног стања већ за питање људских права уопште у чијем се оквиру проблем ванредног стања разматра.

(5) Како је саопштио председник, писмене примедбе доставила су само два члана Комитета, међу којима писац ових редова.

Многи учесници (углавном они који нису били на првом заседању и на Париској конференцији) су говорили о ванредном стању, почев од првобитног значења те речи као стања ван закона (A.—Ch. Kiss), преко разлога за његово увођење (D. Mahoney), посебно о тероризму и другим политички приказиваним догађајима (S. R. Chowdhury), његовом одређивању у члану 4. Међународног пакта о грађанским и политичким правима (J. Humphrey), различитим типовима ванредног стања (S. R. Chowdhury), законитом и незаконитом ванредном стању (W. Tarnopolsky), привременом ванредном стању и трајним режимима (MacDermot који је, као и пре две године, посебно истицао проблем ванредног стања *de facto*), меришма за разликовање ванредног стања (Ian Brownlie), тешкоћама његовог дефинисања, посебно разликовања од масовних кршења људских права (J. Hartman), објављивању ванредног стања (Ch. Cerna), правима деце, посебно у време рата (H. Bokor-Szegö). Не оспоравајући значај дефинисања ванредног стања, укључујући његово објављивање и обавештавање, М. Милојевић је истакао да то питање није предмет овога извештаја пошто је разрађено у извештају који је поднет Париској конференцији. Конференција га је усвојила и то је питање решено па се на њега не треба враћати. Сада треба ићи даље, у складу с новим задатком Комитета.

в) И у вези са надзорном улогом Уједињених нација је било општих разматрања која су имала шири значај. Једни су се залагали за аналитички приступ (S. R. Chowdhury), други за јасно истицање правног основа надлежности сваког тела (H. Bokor-Szegö), трећи су говорили о примени права и санкција и о њиховом утицају на васпитавање јавног мњења (J. Humphrey), четврти о улози, стварању и примени права, посебно међународног (I. Brownlie), пети о проглашавању ванредног стања и о дужностима држава питајући се коме се међународни органи обраћају (A.—Ch. Kiss). Шести су били против описивања или препричавања случајева због опасности да се нешто испусти. Требало би проучавати систем надзора, његов механизам и допринос заштити људских права и основних слобода у ванредном стању а не сваки случај понаособ. Наравно, све то треба да буде учињено на основу правних правила или стандарда. Задатак је Комитета да проучи како се те норме или стандарди примењују и, можда, како да се ојачају. Ово је важно зато што постоји разлика између стварања и примене права, како унутрашњег тако и међународног (М. Милојевић).

Било је и конкретних примедба, почев од питања циља извештаја до улоге Комитета за људска права на основу Пакта о грађанским и политичким правима (B. Ramcharan). Занимљиво је да се сразмерно највише говорило о том телу, почев од начина рада, доношења одлука усаглашавањем и вредности одлука (W. Tarnopolsky) до мишљења да је рад тог Комитета користан јер се извештаји објављују (N. MacDermot). Покренуто је и питање улоге Генералног секретара УН у вези са објављивањем ванредног стања (Ch. Cerna) док је било мишљења да то треба брисати из извештаја (М. Милојевић у писменим примедбама). Истицано је такође да у системима Уједињених нација и Међународне организације рада има конвенција које говоре о примени али без установљеног система надзора (J. Joyce). Када је реч о надзору примењено је да недостаје поступак који је установио UNESCO у погледу дискриминације у образовању (J. Humphrey). Константовано је да су разматрања о улози ове организације врло скучена и да би их требало проширити (М. Милојевић у писменим примедбама и на седници Комитета).

г) Изненађује да није много расправљано о систему Европског савета. Вероватно су се учесници са Запада уморили истичући да је то до сада најсавршенији систем заштите људских права. Поред тога, и пракса показује да су из установљених поступака као победници најчешће излазиле државе. Зато је истакнуто да о улози Европског савета постоје различита мишљења (A.—Ch. Kiss). У конкретним примедбама је указано на различиту терминологију на енглеском и француском језику. Треба разликовати надлежност организација и органа на основу статута

и њихове надлежности на основу конвенција.(6) Питање је да ли треба посветити већу пажњу надлежности Парламентарне скупштине и улози генералног секретара (*F. Hondius*). У погледу Европске комисије за људска права примећено је да она није судско тело већ да је њена улога мирне. Зато не доноси никакве одлуке већ израђује извештаје (*М. Милојевић* у писменим примедбама и на седници Комитета).

У вези с овим питањима и уопште заштитом људских права у регионалним оквирима, постављено је питање односа универзалног и регионалног система (*H. Bokor—Szegö*) на шта је одговорено да је о томе много расправљано како у доктрини тако и у разним телима Европског савета (*F. Hondius*). Указано је на решење из члана 62. Европске конвенције које искључује сваки други поступак (*М. Милојевић*).

д) Ни о међуамеричком систему није било много више речи иако он показује неке особености у односу на знатно старији западноевропски систем, поготово што је Међуамеричка комисија за људска права (за разлику од Европске комисије) орган Организације америчких држава који је постојао још пре усвајања Америчке конвенције о људским правима (1969). Конвенцијом је Међуамеричка комисија само добила нова овлашћења. Проблем ванредног стања је добро познат у регионалним организацијама али о њему нема много одлука (*R. Lillich*) па као да сама расправа о њему треба да врши притисак на владе (*N. MacDermot*).

б) Исто важи и за систем Међународне организације рада који је свакако најстарији када је реч о надзору. Питање је само да ли треба у извештају говорити и о праву и слободи удруживања и окупљања. Овове је посвећена посебна конвенција усвојена у Међународној организацији рада али права на удруживање и окупљање нису чланом 4. Међународног пакта о грађанским и политичким правима изузета од ограничења у ванредном стању. Да ли из других аката проистичу „друге обавезе на основу међународног права“ о којима говори члан 4 (1) Пакта о грађанским и политичким правима (*М. Милојевић* у писменим примедбама и на седници Комитета). Другим речима, потребно је указати на правни основ надлежности за расправљање о надзору над поштовањем слободе удруживања за време ванредног стања (*H. Bokor—Szegö*). Ово утолико пре што у оквиру Међународне организације рада има много више различитих извора и поступака него у систему Уједињених нација (*I. Brownlie*).

Зачудо, на састанку није било никог из Међународне организације рада чије је седиште у истом граду. Можда зато што су се истовремено у Међународној организацији рада одржавали састанци многих тела. У сваком случају, пропуштена је најпогоднија прилика да се добију потребна објашњења која се тичу праксе ове међународне организације.

е) Расправа као да се распламсала када су дошле на ред невладине организације. Да ли због тога што је о њима релативно мало писано, тако рећи у обрнутој сразмери с њиховим бројем али можда у складу с њиховим значајем у међународним односима? Ни нацрт извештаја није у том погледу отишао даље. Због тога је предложено да им се посвети посебан одељак а не да се о њима говори у вези с владиним организацијама и у закључцима (у којима су само тачке 126—127. њима посвећене). Ове организације самостално постоје и делују а не да би служиле владиним организацијама. Иначе би се о свим организацијама могло говорити на једном месту ако би се прихватио такав приступ. Питање улоге невладиних организација је веома осетљиво јер оне могу да буду и објективније од заинтересованих држава али и мање објективне ако изражавају схватање и вољу релативно малог дела јавног мњења. Отуда њихова сазнања и судови могу да буду ограничени (*М. Милојевић(7)*). Уз подршку става да се невладиним организацијама посвети посебан оде-

(6) То исто важи и за системе Друштва народа, Уједињених нација и других међународних организација у чијим се оквирима закључују међународни уговори.

(7) У писменим примедбама предложио је да се не помиње *Amnesty International*, упркос засадашњој у борби за људска права, због погрешних закључака у погледу Југославије, за разлику од *International Commission of Jurists* на које њени подаци могу да изазову забуну због недостатка коментара.

љак, предложено је да се истакне улога Међународног комитета Црвеног крста (*J. Toman*). Истакнуто је да треба правити разлику између националних и међународних невладиних организација (*B. Ramcharan*). Проблем је заиста сложен и није само терминолошки. Ванредно стање захтева посматрање и проучавање (*I. Bronwlie*). Сматра се да је улога невладиних организација велика у случајевима када ванредно стање није званично проглашено. Посебан је случај ванредног стања *de facto* (*Despov*). Међутим, ни међународне невладине организације нису никаква гаранција непристрасности. Наведен је пример неких међународних група за људска права које у потпуности одобравају политику влада (*S. R. Chowdhury*). У стварности многе невладине организације су у служби држава (*H. Hannum*).

Неповерење према невладиним организацијама се огледа и у томе што их најчешће признају државе у којима имају седиште (и у којима су основане) и још мали број држава које у најмању руку немају ништа против њихове делатности. То се стање покушава поправити у оквиру Европског савета. Израђен је нацрт конвенције о признавању правне личности међународних невладиних организација. Предвиђено је да буде отворена за потписивање 25. априла 1986. уколико државе чланице не буду тражиле неке веће измене. После њеног прихватања државе уговорнице неће моћи да поричу правну личност организацијама које испуњавају услове наведене у конвенцији (класични услови који се износе у доктрини и делимично у пракси неких међународних организација као услов за давање саветодавног положаја), што ће им омогућити правну заштиту у унутрашњем праву (*F. Hondius*). На тај начин неће више бити „добрих“ и „лоших“ невладиних организација (*R. Lillich*), наравно ако буду ушле у круг оних којима државе признају правну личност. То би требало да буде нов допринос повећању улоге права и општих стандарда (*D. Thapa*).

ж) Комитет није могао, као што је чинио пре две године, да се изјашњава о сваком од бројних мишљења и предлога. Закључујући расправу председник Комитета је истакао да се примедбе и предлози могу и даље слати непосредно известиоцу. Све ће бити узето у обзир приликом редиговања текста извештаја за 62. Конференцију Удружења за међународно право која ће се одржати у Сеулу.

Председник Комитета је покренуо и питање будућих задатака Комитета. Очигледној је да се после Конференције у Сеулу мора приступити изради потпунијег извештаја о истом проблему. Било је и предлога да се Комитет убудуће бави испитивањем појединих случајева ванредног стања али је питање да ли једна научна организација може да се бави пословима из надлежности других. Расправе о томе тек предстоје.

др Момир Милојевић

Драгослав Јанковић, Мирко Мирковић: ДРЖАВНОПРАВНА ИСТОРИЈА ЈУГОСЛАВИЈЕ, стр. 489, Београд, Научна књига, 1982 (прво издање), Београд, 1984 (друго издање).

Поводом другог издања универзитетског уџбеника који је дело наших дугогодишњих професора Драгослава Јанковића и Мирка Мирковића, премда је књига већ доживела више приказа и признања у научној јавности, ваљало би и у „Аналима“ забележити њену појаву.

У нови уџбеник, замишљен као целовити приказ државноправне прошлости на југословенском простору, аутори су уткали богато педагошко искуство, темељно познавање најновијих научних достигнућа и резултате сопственог истраживачког рада. Старали су се при томе да државноправна разматрања уклопе у шири оквир политичких збивања, тамо где су она нераздвајно срасла са током државноправне историје. Правноисторијска излагања употпуњена су и свестраним социолошким тумачењима без којих би се тешко могла ваљано разумети суштина низа државноправних устанаова.

Подела проблематике омогућила је да писци у својим казивањима сачувају пуну индивидуалност и концепције и композиције и стила.

Д. Јанковић је аутор првих пет делова књиге (стр. 1—402). У првом делу изложена су основна сазнања о стварању првих држава Јужних Словена и издвојене заједничке црте њиховог политичког уређења и социјалне структуре. Детаљније је обрађена хрватска ранофеудална држава о чијој су историји извори издашнији, допуштајући нешто исцрпнију реконструкцију процеса обликовања класног друштва и изградње државне зграде. Други део је посвећен раздобљу развијеног феудализма — српској и босанској средњовековној држави и државноправном развиту Дубровника у средњем веку — њиховој сталешкој структури, државној организацији и праву. Посебно су приказани најзначајнији правни споменици тога доба, који улазе у састав не само југословенске већ и европске културне баштине — важнији статuti приморских градова Винодолски „закон“ и Душанов законик. У трећем делу су сасвим сажето оцртани најбитнији моменти из државноправне историје југословенских земаља под млетачком, аустријском или турском влашћу од XVI до XVIII века — њихов политичко-правни статус, у њима владајући аграрни односи и аутономије, односно различити видови самоуправа утемељени најчешће на обичајном праву.

На концепцијски нов начин замишљен је четврти део уџбеника, који носи наслов „Буржоаске државе и правни положај народа и народности Југославије у XIX и XX веку, до 1914. године“. Највише простора, готово сто страница, посвећено је државноправној историји Србије, која, прешавши у неколико деценија огроман пут од Милошевог патријархалног самодржавља до парламентарне владе по Уставу из 1888., од суђења по обичајном праву, савести и правичности до модерних кодификација, у оквиру захтева које поставља настава историје државе и права, представља готово школски пример. У овоме делу, управо из педагошких разлога, аутор је применио тематски начин излагања, говорећи посебно о стварању државе, о уставном развиту, законодавству, управи централној и локалној, судству, политичким странкама и међународноправном положају Србије. Тако заокружена казивања добијају

карактер врских синтеза. Приказ државноправне историје Црне Горе у XIX и почетком XX века пружа опет својеврсну слику како се у особиним условима племенског друштва изграђивала државна организација и право до победе начела уставности или до сјајног кодификаторског дела Валтазара Богишића.

Следе излагања о политичко-правном положају Хрвата, Словенаца и Војводине у Хабзбуршкој Монархији и посебно, о израстању, оних друштвених снага које ће се борити за националну еманципацију. Одговарајуће место добила су појединачна државноправна питања из хрватске историје од препорода до Нагодбе, српска компонента у тој историји и национално питање у страначким програмима. Даље се говори о правном положају и политичком животу Босне и Херцеговине, Македоније и Косова — о аустро-угарској окупацији и анексији Босне и Херцеговине, о политичким странкама и њиховим програмима у националном питању, о уобличавању македонског национално-културног индивидуалитета, о Кресненском и Илинденском устанку, о Призренској лиги итд. Намера је аутора, што је истакнуто и у предговору, била да се прикаже државноправна прошлост свих федералних, односно аутономних јединица које чине СФРЈ, „не само њихов правни положај, већ и њихове напоре и борбе да се ослободи стране власти или државноправних веза које су их спутавале, те да се у потпуности еманципују и изграде своју државност“. Овакав је приступ омогућио да се ослика сажето, али свестрано, онај слојени сплет различитих историјских наслеђа и подвојених тежњи и интереса без чијег се сагледавања не може проникнути у бит многих тешкоћа и проблема који су се отворили или разоткрили у процесу стварања југословенске државе током првог светског рата, многих спорова и сукоба којима је био бремени политички живот у заједничкој држави.

Језгра истраживачких домета више ауторових посебних монографских обрада значајних тематских целина из историје стварања југословенске државе, складно и чврсто укомпонована и обједињена у целовиту слику, чине да су у петом делу уџбеника, на само нешто више од педесет страна, дата у пречишћеном виду сва основна сазнања историјске науке о југословенском уједињењу. Одмерено су анализирани ратни циљеви Србије како су се исказивали у првој ратној години, јасно је опредељен међународни оквир југословенског питања и нијансирано приказане развојне фазе у односима између главних актера — српске владе и Југословенског одбора. Продубљено је објашњена суштина разлике међу њима о основним принципима на којима има бити створена и изграђена заједничка држава и сликовито приказан начин на који је уједињење било изведено и позадина таквог разрешења. Иза тога су обрађени основни проблеми државноправног и уопште политичког развоја Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, односно Краљевине Југославије — питања провизоријума, Видовдански устав, режим шестојануарске диктатуре, Септембарски устав, намеснички режим и стварање Бановине Хрватске по Споразуму Цветковић—Мачек, програми и деловање грађанских политичких странака и Комунистичке партије Југославије и рад на пољу унификације законодавства (стр. 365—402). Тиме је студентима омогућено и да у изоштреном виду уоче и разлуче главне нити сукоба националних и социјалних које су водиле слому старе Југославије. И нарочито, да спознају заблуде уставних решења којима се хтело силом власти пренебрећи наслеђене подвојености и вештачки ништити посебности.

М. Мирковић је аутор последњег, шестог дела уџбеника у коме је, на преко осамдесет страна, свестрано, продубљено и веома пластично изложено стварање социјалистичке Југославије. Осмишљено заокружујући досадашње истраживачке напоре на овоме пољу и постојеће теоријске, по правилу тематски фрагментарне анализе, тај део представља врсно синтетичко излагање и тумачење проблема рађања, особеног развојног пута и институционализовања нове, револуционарне власти, стварања и обликовања нове државе, изградње југословенске федерације и међународног признања нове Југославије. Посебно су истакнути и јез-

гровито разјашњени кључни догађаји и прекретнице у тим основним токовима — прве појаве заметака народне власти са сопственим особеним садржајима, процене и упутства са саветовања у Столицама, кодификације одредби о народноослободилачким одборима на основу дотадашњих искустава и спознаја у Фочанским и Септембарским прописима, околности, одлуке и значај Првог и Другог заседања АВНОЈ-а, конституисање врховних органа власти и држава чланица југословенске федерације, настанак аутономних јединица, вишки и београдски споразум Тито — Шубашић и државноправни развитак од Трећег заседања АВНОЈ-а до Уставотворне скупштине. Аутор при томе не даје само анализу битних државноправних проблема већ, сагледавајући их и оцењујући у контексту целине међународних и унутрашњеполитичких збивања, ствараљачки понире и у шира тумачења главних токова историје стварања социјалистичке Југославије. Зато је пластично изложена и у једном широком, обухватном потезу осветљена сложена слика међународних и унутрашњеполитичких прилика Југославије пред рат, стратешке процене Комунистичке партије Југославије о покретању и вођењу устанка и револуције, држање грађанских војстава и природа снага контрареволуције и други аспекти тематског разграђавања ове комплексне проблематике. Све то овај део чини посебном, целовитом студијом о сплету државноправних питања стварања социјалистичке Југославије, у каквим још увек приметно оскудева наша историографија.

Додајмо и то да су аутори на крају сваке шире целине сачинили преглед најважнијих објављених извора и зборника грађе и релевантне литературе, што је свакако врло корисна идеја, која би требало да буде примењена у свим универзитетским уџбеницима.

Обједињавајући резултате научних истраживања у широком захвату свеукупне југословенске државноправне историје, аутори су морали превладавати с једне стране постојеће научне дилеме, а с друге знатну неуједначеност истражености и обрађености појединих тема у литератури, која је у низу питања сасвим оскудна, са осетним празнинама које је требало надоместити значајним истраживачким напорима. Успешно су помирили противуречне захтеве педагошког, уџбеничког приступа и комплексне, довољно изнијансиране научне интерпретације, при чему је у уџбенички сажетој форми требало изложити и разјаснити заиста неисцрпну проблематику. Ово се дело зато исказује не само као добар уџбеник и информативно штиво, већ и као довољно поуздан, стабилан темељ и оквир за даља истраживања у појединостима.

мр Мирјана М. Анђелковић

Анте Ромац, РЈЕЧНИК ЛАТИНСКИХ ПРАВНИХ ИЗРАЗА, VADE-MECUM IURIDICUM, Загреб 1985. стр. 382.

После *Рјечника римскога права* и збирке *Латинске правне изреке*, проф. Анте Ромац је обогатио нашу литературу још једним правним приручником (*Vademecum iuridicum*) Рјечником латинских правних израза. У Рјечнику римскога права изложен је, у форми речника, систем римскога права и историјски и теоријски су објашњене поједине његове правне установе. У *Латинским правним изрекама* је прикупљано, преведено и кратко објашњено око 14000 правних изрека (најшире схваћено), које представљају културно наслеђе непроцењиве вредности од Римљана и средњовековних и каснијих правника који су примењивали римско право, и које се још увек користе и цитирају у савременој теорији и пракси многих земаља па и у нашој. У *Рјечнику латинских правних израза* су прикупљени, преведени и кратко објашњени стручни термини и изрази који се срећу у латинским (римским и каснијим) правним и историјским текстовима. Ова три приручника, заједно са уџбеником и *Изворима*, (које је проф. Ромац раније објавио), представљају заокружену целину и богати опус аутора. Свако од ових дела има посебну намену. Уџбеник и *Извори* су намењени студентима права за припремање испита. *Рјечник римскога права* је намењен читаоцима који желе да се подсети или да се укратко и брзо обавесте о појединим установама римскога права. *Изреке* су намењене читаоцима који траже помоћ да би могли кратко, прецизно и убедљиво истаћи неки правни принцип или дефинисати неку правну ситуацију. *Рјечник правних израза* намењен је најширем кругу читалаца, правника и неправника, који се срећу са латинским, па желе да се обавесте о њиховим прецизним значењима.

Рјечник правних израза садржи око 10.000 израза. Од тога, једна трећина су правни изрази у ужем значењу те речи (стручни правни изрази) и то из области грађанског, породичног, привредног, кривичног, међународног и процесног права. Остали изрази нису, строго узевши, правни, већ су из области епиграфије, логике, филозофије и педагогије, али се често срећу у правним текстовима и у свакодневној правној пракси па су зато правнику неопходни. Он садржи, пре свега, латинске називе правних установа римског, средњовековног и данашњег права. Примера ради наводимо: *accessio, contractus, damnum, testamentum, usus* итд. Сви ти изрази се налазе и у *Рјечнику римскога права*, али је њихова обрада овде сасвим другачија: значење, кратко објашњење, без улажења у теоријска, историјска и систематска питања. Осим тога овде се налазе и називи низа установа које римско право није познавало, па се према томе не налазе у *Рјечнику римског права*. На пример: *clausula rebus sic stantibus*.

Другу групу одредница садржаних у *Рјечнику*, сачињавају скраћенице које се врло често употребљавају, а настале су од почетних слова појединих речи и израза. Неке од њих су римског, а неке каснијег порекла. Многе од њих се и данас врло често употребљавају. Примера ради наводим следећих неколико скраћеница: *A.A., a.a., a.s., A.d., D.M., d.u.s., m.p.*, итд. У *Рјечнику* је дат пуни облик сваке скраћенице и укратко је објашњено њихово значење и употреба. На исти

начин су обрађене и скраћенице појединих реченица, добијене навођењем само почетних слова или карактеристичних речи у њима. То су, на пример: *iactus, mercium, ibidem, lectio brevis* итд.

Један број одредница представља изразе који сами за себе не значе ништа, или не означавају одређени појам, али су временом у правном речнику добили неко одређено, прецизно значење. То су, на пример: *brevia iudicialia breve testatum, in reus, in rem verso* итд. Један број одредница представља изразе који имају своје одређено значење у свакодневном речнику, али су у правном речнику добиле место у неком свом преносном значењу. То су, на пример: *manus, brevi manu, longa manu, lettere aperto, corrente salanno* итд. Један број одредница представља називе државних, провинцијских и градских функционера. То су, на пример: *imperator, magistratus*, све разне врсте префекта итд. Нисам, на жалост, имао могућности да се упуштам у детаљнија истраживања али сам овде летимичном контролом установио да нема одредница *curio* и *curiales*.

Неке одреднице су састављене од неколико речи и на граници су изрека. То су, на пример: *haud ignota loquor, ibi poena ubi poxa* итд. Најзад, Рјечник садржи и један број изрека које се налазе и у *Латинским правним изрекама*. Оне, по речима аутора, „објашњавају или су у тесној вези са једном или другом скупином одредница“. То су, на пример: *accessorium sequitur principale, delictum non potest delegare, ubi periculum ibi res, audiat et altera pars* итд. Аутор се очигледно трудио да одабере оне изреке које су кратке а међу њима оне које се најчешће употребљавају и срећу, што није био лак посао.

Посматран у целини, Рјечник представља успело и врло корисно дело. Оно је и пионирски подухват, јер се и по обиму и по приступу разликује од свих у свету постојећих сличних дела. Аутор је морао уложити огроман труд и борити се са многим тешкоћама. Прикупљање одредница је посао који тражи много стрпљења и добро познавање извора и литературе. Много сложенији посао је преводње одредница. Верујем да је аутор имао много тешкоћа са тиме иако је изврстан познавалац и латинског и српскохрватског језика. Проблем је у томе што се српскохрватска правна терминологија и уопште начин изражавања не поклапају потпуно. То често омогућује различите преводе речи и израза. Тако се и десило да се у правној литератури разних земаља и аутора одомаћило различито значење једног истог латинског правног израза. Аутор је у таквим случајевима прибегавао набрајању неколико могућих значења или неколико превода који су се у литератури одомаћили. Проф. Ромац се очигледно трудио да превод и објашњење прилагоди читаоцима који немају правничког образовања, што заслужује посебну похвалу. Ипак има на појединим местима рогобатности, недовољне умивености српскохрватске реченице. То је последица начелног преводилачког става проф. Ромаца, да се радије држи латинског текста и реда речи па макар то било на уштрб лепоте превода (Важна је тачност, а не лепота!). На такав свој став он несумњиво има право. Мени, на жалост, очи не дозвољавају да се упуштам у детаљнију контролу превода појединих израза. Остављам то другим приказивачима. То у крајњој линији и није најважније. У таквом послу којег се прихватио проф. Ромац, тешко је бити исцрпан, потпун и непогрешив. Он је, несумњиво, кроз све Сициле и Харибде којима је био изложен са успехом прошао. За ситне допуне и коректуре биће прилике у следећим издањима, којих ће, уверен сам, сигурно бити.

др Драгомир Стојчевић

Недавно изашла књига *Страховлада*, коју је написао др Војин Димитријевић, професор Правног факултета у Београду, садржи релативно опширан увод о „владању и застрашивању“, па се потом дели на први део о „угрожавању основних људских права“ и други део о „терору“. Она представља политичку студију, ако претпоставимо да наука о политици синтетизује скоро сва знања која се односе на државу и на сваковрсне делатности људи у вези са овом организацијом. Али ако одговарајуће науке схватимо уже, онда ће књига *Страховлада* бити и политичка студија и уставноправни, међународно-правни, социјално-психолошки, културно-историјски и управно-научни рад који залази и у неке друге области, а код кога се изражава ауторова преокупација која одговара поднаслову књиге да сачини „оглед о људским правима и државном терору“. Сам аутор истиче у предговору да је описивање терора који спроводе поседници власти до сада било доста занемарено у литератури и да се у раду оваквог обима владање путем изазивања страха и стрепње може посматрати само као политичко средство. Жељу да опише терор који спроводе поседници власти, каже, добио је док је, пишући своју ранију књигу о тероризму, стекао утисак да је тај државни терор знатно опаснији.

Професор Димитријевић жели да истражи заједничке особине савремених и прошлих страховлада, али је свестан ризика да неће увек моћи да узме у обзир све конкретне околности и узроке. Ипак он са много храбрости полази у анатомско изучавање страховладе као море која је притискала и можда притиска стотине милиона људи. Рекох, требало је храбрости, јер се већ и из оне „библиографије одабраних дела“, коју аутор даје на крају књиге, види да има врло мало објављених студија у којима се о владавини помоћу страха врше таква уопштавања којима Димитријевић тежи.

Књига почиње уводом о „владању и застрашивању“ и ту, приликом полагања у густу прашуму познатих, а још више скриваних и непознатих чињеница о страховлади, аутору су у први мах помогла извесна објашњења из лепе књижевности. Тамо видовитост таквих књижевника какви су били Орвел, Замјатин, Хаксли, или Џек Лондон, Кафка, Рихтер и други, директно или само наговештајем осветљава путеве ка разумевању како зла у политичком човеку и у системима које ствара за себе и друге људе, тако и ка разумевању човековог страха, зебње и граница издржљивости. Ту је у уводном делу аутор доста пажње посветио застрашивању, па је говорио о власти, принуди, систему застрашивања, ефикасности претње и сагласности са вишим и општим вредностима.

Приликом писања оног дела књиге који се односи на „угрожавање основних људских права“, аутору је донекле ишло на руку и његово образовање као правника и зналаца међународног права које му је послужило за издавање и дефинисање основних људских права, о којима говоре поједини акти Организације уједињених нација. Посебну пажњу аутор је обратио: праву на живот, забрани тортуре, недопу-

ствивости ропства и кметства, законитости у кривичном праву, праву на личност, тако да човек мора бити носилац основних права и обавеза, а уз које иду слобода савести и мишљења и искључивање могућности постојања дужничког затвора. Поједини одсеци у овом делу књиге испуњени су бројним примерима из разних земаља, тако да је излагање учињено конкретним и уверљивим, без обзира што се није тежило обухватном и продубљеном приказивању страховlade у некој појединачној држави.

Прелазећи у другом делу свога рада на детаљну анализу појма „терор“, Војин Димитријевић испољава правничку тежњу за прецизним дефинисањем појмова, али каже да ће за даља објашњења упрошћено назвати терором извесну врсту коришћења страха ради владања. Неодређеност и неизвесност су битне одлике терора. Понегде кривична дела нису ни описана у закону, а понегде јесу, али се власт не држи закона и не постоје гаранције за непристрасно одређивање кривице.

У овом делу књиге писац такође испољава импозантно познавање ситуације у многим, чак и малим државама са разних континената. Он располаже и пречишћеном сликом о сврси и смислу разних друштвених институција, као што су држава, право, војска, полиција, казна, пасоши и друго. Ја сам већ споменуо његово познавање лепе књижевности, а додаћу још и лакоћу са којом он кроз историју води читаоца од Плутархових дана и сиракушког тиранина Дионисија, па преко шпанске инквизиције, француске револуције, Стаљинових мера, активности Хитлера, Мусолинија, иранског шаха, Иди Амина и других тамнијих и светлијих историјских поглавља, тачака и тачкица. Наравно, сва та питања не могу увек добити чврсту потпору у научним доказима јер они који су вршили терор могу доста лако да оспоравају сваку тврдњу или да дају друге нетачне информације, па остаје људском духу са његовом тежњом ка истини и његовим осећањем правичности да оцени шта је тачно. Ауторове оцене и подлога коју даје за читаочеве оцене, ипак су веома уверљиви. Пошто је тако говорио о субјектима терора, писац прелази на опис жртава терора.

Он приказује две врсте терора: једно је геноцидни терор или терор уништења, друго је владање страхом. Аутор напомиње да је за такво владање потребно мењати критеријуме за избор жртава, како грађани не би довољно упознали ове критеријуме и тако се ослободили страха. Ту су избор чињеница и ауторова анализа механизма страха још суптилнији него код датог описа геноцидног терора који почиње убијањем политичара, уметника, научника и истакнутих људи.

Страх је, према изјави самог аутора, средишна тема терора. Прави се разлика између страха од стварне опасности (*Furcht, fear*) и неодређене стрепње (*Angst, anxiety*) пред непознатом опасношћу коју терор такође често изазива. Прелази између те две врсте страха нису нагли. Писац је извршио градијацију терора тако да после нетерорских поредака долази рационални терор и, потом, ирационални терор код кога је застрашивање само себи сврха. Аутор на крају књиге говори о такозваној „грађанској држави националне безбедности“ и о „стаљинистичком терорском систему“. То су две тако рећи заокружене теме, после којих се још само помиње терор у међународним размерама за који писац каже да се користи као начин контроле над формалним или стварним странцима.

Димитријевићева књига о страховлади је прилог људској тежњи за праведношћу и човечношћу. Она је поучна у више погледа. Неке ствари су разјашњене и истеране на чистину и то пре свега владавина помоћу страха и њена супротност људским правима. Ту као примери релативно разрешених проблема долазе и питања: слобода савести и мишљења, тоталитаризма, апатрида и избеглица, провокације као метода, затим суптилних и грубљих метода полиције (међу које спада притварање и задржавање без суђења, или подржавање опозиције од стране полиције ради лакше контроле), па није заобиђен ни фамозни „кетман“ (описан као уметност иступања што супротнијег дубоком уверењу). Такорећи у свим излагањима, иако су поткрепљивана чињеницама

из разних извора, осећа се аутентичност ауторовог израза и филтер сопствених размишљања кроз који пролазе бројни постојећи описи и оцене и кроз који се стварају исто тако бројни нови описи и закључци.

Књига *Страховлада*, писана је модерним непосредним стилем. Упркос обрађиване теме излагање је лишено патетике. Нема ни китњастог стила иако је рад пун лепих поребења и мисли о људима и њиховим творевинама.

Међутим, као што она достигнућа људског стваралаштва која користе човеку напредују и бивају изложена сталним променама, тако и страховлада није увек иста и нема своје завршне облике злоћудног савршенства. Приближавамо се потпуном упознавању страховладе, а она се трансформише и прилагођава да би и даље збуњивала и мучила човека. Додуше, још увек није потпуно објашњено какав треба да буде политички систем који је најприкладнији за страховладу, а за данашње услове можда ни онај у коме се она тешко развија. Да ли су потребне неке предиспозиције код људи да би прихватили и спроводили државни терор? Да ли смо извукли довољно поуке из тешких тренутака које је наш народ преживео подељен под страхом владама за време другог светског рата? итд.

Ипак већина људи, већина од нас, верује у такву будућност у којој људи неће владати изазивањем страха и зебње код својих суграђана. То би била будућност где ово застрашујуће наличје напретка не би долазило до изражаја. Па ако се речју и пером може помоћи сузбијању владавине страха у свету, учвршћивању људских права и укидању државног терора тамо где он постоји, тада мислим да је професор Војин Димитријевић овом својом књигом тим тежњама дао прилог не само домаћих него и међународних димензија.

др Михајло Аћимовић

Марко Младеновић: *ЖУТА КУЋА*, Библиотека Нова 10,
Београд, 1985, стр. 344.

Као старији укућанин *Жуте куће* сматрам да имам право и да ми је дужност да кажем неколико речи о текстовима Марка Младеновића и Николе Милошевића објављеним у књизи *Жута кућа*.

Најпре желим да нагласим да се поводом ових текстова може да постави више питања са теоријскоправног и позитивноправног становишта као и са становишта професионалне етике и др. У овом осврту ја ћу се ограничити на покушај да укажем на текстове ове двојице професора универзитета у оквиру питања: да ли представљају злоупотребу субјективних права и да ли је овим текстовима извршена повреда права личности Правног факултета и Универзитета у Београду?

Одмах морам да кажем да сам се определила за приступ са становишта злоупотребе, односно забране злоупотребе субјективних права иако сматрам да није реч о злоупотреби, јер је овај правнотехнички елемент оквир који може дубље да захвати и покаже понашање као чин човека. И сам појам субјективног права одавно је тесан за садржаје живота човека и друштва, поготово у наше време, када је развој технике омогућио да се масовно користе услуге штампарија за приватне поруке и уметничке творевине, да се помоћу грамофонских плоча, магнетофонских трака, радио-таласа, телевизије врше комуникације између људи на огромном простору. Због тога је у теорији права и правним системима дошло до нових класификација субјективних права и настанка нових научних дисциплина и правних грана, чији су предмет уметничке творевине које су резултат примене ових субјективних права.

Пошто у нашем друштву регулисање садржине и заштите ових права касни у односу на пораст могућности људи да стичу ова средства, на издавачком тржишту није довољно препрека да се отклоне творевине које угрожавају развој културе, друштвена и лична добра људи. Нове појаве доводе до појаве правних празнина у области немовинских личних односа, за чије решавање може да буде значајно начело забране злоупотребе субјективних права, правнотехнички елемент који је тековина римског права. Док се правна антропологија не развије у нас као научна дисциплина и не нађе подесније правнотехничке или друге номотехничке елементе, који треба да буду уграђени у наш правни систем, појам субјективних права још увек може да буде одговарајући теоријски оквир за бројна понашања савременог човека. При том се не може изгубити из вида да је велики број људи укључен у најразличитије друштвене делатности и у саставу одговарајућих организационих јединица, које имају своја субјективна права. Зато мислим да је могуће да изложим у постављеном теоријском оквиру назначеном у напред наведена два питања, зашто сматрам да поменути двојица професора нису извршили злоупотребу субјективних права, већ повреду личних права Правног факултета и Универзитета у Београду, својим текстовима објављеним у књизи *Жута кућа*. Овим излагањем истовремено бих образложила основаност једног или оба следећа предлога: *првог*, да се покрене „ванправни“, поступак за оцену текстова наведених професора, тј. да Правни факултет или Универзитет у Београду организује округли сто или јавну расправу (која би се

објавила касније) о теми — *Поводом књиге Жута кућа; другог*, да се поднесе тужба са захтевом да се престане са повредом права личности Правног факултета и Универзитета у Београду.

Пре преласка на излагање аргумената за опредељење наведеног става о текстовима и за предлоге поводом истих навешћу неке податке о објављивању текстова: спорни текстови су објављени у књизи која обухвата текст Марка Младеновића који је означен као роман са називом *Жута кућа*. На корицама књиге је пресликана фотографија данашње зграде Правног факултета у Београду. На страни 2. се каже: „Књигу препоручују за читање: Никола Милошевић, Милосав Мирковић и Драгољуб Стојадиновић.“ На последњим страницама, 341. и 342. је текст Н. Милошевића о којем ће касније бити речи.

Да не буде неспоразума укратко ћу рећи у ком значењу користим појмове злоупотреба субјективног права и повреда права личности (личних права) правних лица. Злоупотреба субјективних права означава понашање у оквиру правног овлашћења, које није противправно, али онемогућава вршење права, одн. угрожава интересе других субјеката. У готово свим правним системима признаје се злоупотреба и поставља се начело забране злоупотребе субјективних права, које је битно за обезбеђење правне једнакости и правне сигурности људи. Кад је реч о личним правима правних лица постоје схватања која признају, као и друга која оспоравају могућност да правно лице буде носилац личних права, те одређују друге институте којима су правно регулисани ови садржаји. У модерној теорији у Европи преовладава прво схватање, а у упоредном праву постоје бројни општи правни акти који одређују већи или мањи број личних права правног лица и облика њихове заштите. Наша теорија и позитивно право указује на ставове да су правна лица носиоци личних права, права на име, на част, на углед, на достојанство, и сл. У том смислу постоје и примери из судске праксе. Зато, полазећи од норми нашег позитивног права, како сам већ рекла, сматрам да су текстовима у књизи *Жута кућа* М. Младеновић и Н. Милошевић извршили повреду права личности Правног факултета и Универзитета у Београду.

Ово своје мишљење засновала сам на следећим аргументима.

1. Тешко би било доказати да је писање текста за објављивање у форми романа и оцена тога текста остваривање субјективног права грађана СФРЈ. Међутим, не би се могло ни опспорити са теоријског и са позитивноправног становишта да писање, објављивање и оцена романа може да буде вид остваривања права човека као слободне личности и ствараоца, у оквиру слободе мишљења и слободе уметничког стваралаштва. Наше позитивно право пружа основа да се постави разлика између бројних садржаја човековог мишљења и стваралаштва који се изражавају писмено или другом врстом средстава, што је регулисано нормама уставног права, као и нормама ауторског, управног, кривичног и других грана права. Истовремено, бројност норми које одређују и штите садржаје субјективних права различитих правних грана указује да се бројни елементи, правни и неправни, повезују и стичу у чину људског стваралаштва у области науке, уметности, технике. Приликом анализе садржаја ових норми мора се полазити од различитих својстава чије јединство изражава субјективитет човека и која су основ разликовања врста субјективних права човека и правних лица. Зато, ако сматрамо да има основа став да писање романа може да буде остваривање субјективног права и да се може у одређеним ситуацијама квалификовати као злоупотреба, које су то ситуације, одређује се са становишта начела забране злоупотребе субјективних права.

2. Поставља се питање значења до којег би се дошло, ако би се систематским и широким тумачењем нашег позитивног права, покупало да одреди као опште субјективно право, право човека на књижевно стваралаштво и право да објављује своје творевине. Одређење овога права као општег било би у супротности са смислом одредби устава и других правних аката који одређују садржину и заштиту слободе мисли и стваралаштва човека. Јер ако би се тумачењем „проширило“ зна-

чење да обухвати све грађане као носиоце права и дужности које имају књижевници, онда би имала места претпоставка да се овако широким тумачењем под појам злоупотребе може обухватити ситуација када се угрожава сопствени интерес и сопствено лично добро, због неукости и непознавања минималних захтева које подразумева техника писања. Каква би заштита могла да се предвиди за људе који се нађу у овој ситуацији приликом вршења ових субјективних права? Предња претпоставка о последицама значења које би се дало широким тумачењем наведених субјективних права није без смисла, како показује и повод овог осврта. Потреба човека да ствара уметничке творевине и да их саопштава другим људима преко одговарајућих средстава не може се сматрати општељудском потребом, нити се може правнотехнички изразити општим субјективним правом човека како је већ речено. Правно је регулисано ко је носилац овог права, у чему је његов садржај и злоупотреба. Научници, иако пишу и објављују књиге нису носиоци овога субјективног права, па према томе не могу га ни злоупотребити. Садржина овог субјективног права, неодвојива је од садржине бројних других личних, јавних и приватних права, неодвојива је од права других људи и права правних лица. Кад је реч о текстовима који су предмет овога осврта, јасно је да су њихови аутори изгубили из вида ову нераскидиву везу садржаја права, а и дужности, које подразумева сваки правни однос. Истим текстовима они су повредили свој лични углед и достојанство, као и професионални углед и достојанство. Границе наших субјективних права као појединаца могу се одређивати према садржају одговарајућих „сопствених“ и права и дужности чланова професије, породице, удружења или других скупова људи којима припадамо или којима смо престали припадати (на пример, били смо бацаи једне гимназије, становници једног града и сл.). С друге стране, садржина личних права правних лица или других заједница људи које не мора да буду у праву признати субјекти обухвата део садржине права људи који чине тај персонални или територијални колективитет. Лична и општа добра која припадају овим људима као појединцима и колективитетима у чијем су саставу зашћена су посебним правним средствима и не могу се подвести под начело забране злоупотребе субјективних права.

3. Методолошка правила правне науке захтевају да се приликом теоријског и позитивноправног одређења обележја ма којег понашања мора да пође од својстава субјеката који су га извршили. Зато се у овом осврту мора да има у виду чињеница да су Марко Младеновић и Никола Милошевић професори на Универзитету у Београду, и један и други одреднице у другој књизи, трећег издања *Мале енциклопедије Просвете* са 578. и 560. стране.

М. Младеновић је на Правном факултету у Београду професор на предмету Породично право са социологијом породице, члан две катедре. На истом Факултету је биран за асистента, докторирао и биран у сва наставничка звања. Као наставнику Правног факултета отворена су му била многа врата: на Факултету политичких наука у Београду, у Институту за социјалну политику где је био и директор. Професура на предмету Правног факултета значила је кандидатуру и избор у чланство значајних политичких и државних организационих јединица, које су непосредно припремале доношење закона ове земље. М. Младеновићу није недостајало услова и погодности за научни и наставни рад, ни почасти уобичајених у нашој средини, нити су га мимоишла, што је веома важно рећи, материјална добра која иду уз професуру: станови, новац, омогућавање штампања књига — у том погледу Правни факултет није дужник М. Младеновића. Да не говоримо каква је част била у оно далеко време бити асистент на Катедри грађанског права — бити асистент професора којима смо ми били асистенти био је недостижан сан многих наших колега студената, и онда су многи млади правници, као и данас, асистентско звање на Правном факултету у Београду сматрали привилегијом и чашћу. Зашто је М. Младеновић текстом и именом *Жута кућа* прерушио Правни факултет, себе и друге људе и на онакав

начин повредио своје име и достојанство и име и достојанство Правног факултета и Универзитета у Београду? Ми његове колеге из асистентских дана могли бисмо да потврдимо, да се на срећу, или можда на жалост, у то време као и данас могло бирати између више путева кад се радило о каријери на факултетима и у другим установама. Неки од нас хтели су много и, објективно, постигли су много, да не оцењујемо сада колико је значајан утицај у том нашем успеху била припадност Жutoј кући. Међу људима који су постигли успех, посматран професионалним мерилима, факултетских средина у нас и шире, М. Младеновић није изостао, то се може проверити и у званичним и у незваничним факултетским хроникама. Зато, вероватно, М. Младеновић сматра да има право да се опробава на књижевном пољу као писац прозе Жуте куће. Он сматра да је и уметник који има право да својим творевинама, у форми загонетки, поставља пред читаоце да нагађају и погађају да ли је „научно копиле“ измишљени лик романа или је стварно неко од нас који смо били асистенти био и можда и остао до данас копиле (значење речи копиле са атрибуту научни не може бити погрдно кад га користи професор Породичног права, у којем је признато исто право деци рођеној у браку и ван брака).

4. Текстови М. Младеновића и Н. Милошевића могли би да буду можда квалификовани као злоупотреба јавног личног права да су их писали књижевник и критичар који нису професори универзитета. Она садржина и начин исказивања могао би да се очекује од писца који не познају стандарде понашања универзитетске средине — ови стандарди и правни, и обичајни, и морални постоје на Универзитету у Београду и увек их је поштовала и данас их поштује огромна већина студената, асистената, чиновника, професора, теткица, чланова омладинских и партијских организација и њихових руководстава и домаћина зграда и кафе-куварица, без којих би био незамислив живот ове већине универзитетског народа у Београду. И назив књиге, и називи поглавља и садржина текста не би се могли очекивати ни од неуниверзитетских књижевника и критичара који су надлежни за рецензије ових творевина. Зато изненађује којим је речима испричана и оцењена повест о Жutoј кући, њеним разноврсним житељима, догађајима — политичким и личним судбинама који нису били само догађаји Жуте куће и београдског Универзитета, већ су у буквалном смислу били део српске и југословенске прозе. Квалификовала сам, благо рекавши, *изненађује* садржај и стил ове књиге и препоруке да се чита, јер су писци носиоци високих звања редовног професора београдског Универзитета, који морају да знају азбуку методологије којом се пишу текстови за објављивање о људима и институцијама сходно њиховој намени. Њима су познате норме ауторског права којима су регулисана права, дужности, заштита и одговорност људи и „статус“ уметничких творевина одређене врсте у нашем друштву. С обзиром на садржину и форму писаних и објављених текстова у књизи *Жута кућа*, с обзиром на професију, место запослења и пребивалиште, с обзиром на доба старости М. Младеновића и Н. Милошевића не може се рећи да су овим текстовима извршили злоупотребу субјективних јавних права као књижевник и књижевни критичар. Нема те заштите која се сме дозволити за неукост и непристојност исказаних речи којима је М. Младеновић прерушио (маскирао) Правни факултет у Београду у Жуту кућу, себе и друге живе и мртве људе у вукове, аждаје, мајмуне, враголане, ђаволе, просјаке, грешнике, свецe. Надавање имена јована, вилимона, циперона, микана, марија, ивана, меланија, личностима којима је М. Младеновић доделио улогу да уметнички илуструје социолошки, психолошки, породични, професионални, политички брлог у Жutoј кући и у широј београдској, српској, југословенској средини, испало је ругање којим се уметнички неуко врећа сопствено достојанство, достојанство професија и установа у којима обавља посао наставника, васпитача и научника.

5. Н. Милошевић јасно каже да је факултетска зграда у којој се предају правне науке позорница збивања повести М. Младеновића и да је он изабрао „за главне актере радње ликове асистената и професора

из правничке струке“. Н. Милошевић каже да је М. Младеновић „угледни правник и професор универзитета“ и да је његов роман посвећен „једној у досадашњој српској прози практично необрађиваној теми“. Дакле, овај став Н. Милошевића јасно показује да се његов текст не може третирати као злоупотреба субјективног права. Он је текст М. Младеновића квалификовао као роман који садржи повест о Правном факултету у Београду, пре или после него што је видео прсликану фотографију зграде Факултета на корицама књиге. Учинио је професионални пропуст као професор *Филолошког* факултета у Београду, филозоф и есејист, који је, како пише у Малој енциклопедији Просвете на напред наведеној страници, „унапредно нашу послератну теоријску мисао и књижевност...“ — није проверио у Речнику српскохрватског књижевног језика да описни придев *жуг* уз именицу *кућа*, штампана, добија посебна значења. Требало је да провери сам или да упути М. Младеновића на поменути речник у чијој II књизи, коју су издале Матица српска и Матица хрватска 1967 (Нови Сад—Загреб), на 52. страни у објашњењу израза *жута кућа* стоји да је његово застарело значење *лудница*. Ово сам навела, јер је Н. Милошевић, читајући текст М. Младеновића, требало да запази да се на 8. страни писац безуспешно мучи да буде духовит и да научним методом изложи своје знање и претпоставке како је Правни факултет Универзитета у Београду добио надимак *Жута кућа*, па каже: „Назив *Жута кућа* приписује се неким другим угледним здањима. У Загребу кажу ово име дато је лудници.“ Објављивање оваких неучесних досетки није смео да дозволи професор Филолошког факултета из чисто професионалних разлога, њему је занат исправно и лепо ковање речи, он томе учи студенте и због тога што је добар занатлија има право да обавља једну веома значајну улогу за развој „српске прозе“. Ми правници такође мучимо муче са речима, јер и наш занат не може са успехом да се обавља ако непрекидно не учимо овај тешки и златни занат ковача речи. Можда ми не унемо увек да схватимо смисао разбарушених речи и израза које користи уметност, али смо свесни да без културе и знања о језику нема правне културе народа, која је значајна претпоставка за данашњу српску прозу у значењу наведеном у петој књизи Речника сх књижевног језика на 164. страни. Тамо, уз објашњење речи проза у фигуративном значењу пише: „*оно што је обично, преко потребно у животу, свакидашњост*. — Проза живота угасила је тај пламен. Новак. Он је генијално сликао здравље овога живота које је пуно прозе и поезије. Јанк.“ Објашњење и илустрација фигуративног значења речи проза, која може да се користи и за означавање и објашњење предмета права и правних наука, уметнички исказана речима Вјенцеслава Новака и Милице Јанковић у Речнику, много је поучна и за филологе и за нас правнике. Штета је што се овога и раније навођеног текста из Речника није подсетио Н. Милошевић и што није упутио М. Младеновића да за неке изразе користи и Речник нашег језика. Да је као занатлија и професор заната оцењивао текст М. Младеновића не би истом дао третман романа, не би прихватио назив *Жута кућа*, и не би тиме дао овоме своје колеги пропусницу за српску прозу.

6. Није ми познато да ли је и ако јесте који је орган Правног факултета у Београду дао сагласност за прсликавање фотографије зграде Факултета, снимак Бранислава Николића — на корицама књиге. Без обзира да ли је са овлашћењем или без овлашћења органа Правног факултета и Б. Николића, одштампана на корицама поменутог фотографија и да ли су М. Младеновић и Н. Милошевић били упознати пре изласка из штампе како ће изгледати корице књиге, својим текстовима ставили су довољно јасно до знања да говоре о Правном факултету и Универзитету у Београду чиме су извршили повреду права личности обе установе. Само стављање фотографије без текстова не би било увредљиво.

Како сам већ у почетку нагласила, овај осврт сам написала као старији укућанин Жуте куће, без бојазни да злоупотребљавам своје субјективно право и без намере да повредим лична права М. Младеновића и Н. Милошевића о чијим сам текстовима изложила своје мишљење. Ако се прихвати предлог који чиним Редакцији *Анала Правног факулте-*

та у Београду о овим текстовима ће рећи своје мишљење колеге правници и наставници који се у пракси и са теоријског становишта баве материјом садржине личних права, дужности и одговорности које настају у процесу њиховог остваривања и заштите.

Чини ми се да сам овим освртом образложила зашто сматрам да су М. Младеновић и Н. Милошевић текстовима у *Жутој кући* повредили лична права, углед и достојанство Правног факултета и Универзитета у Београду. М. Младеновић је описом понашања и особина, података из биографија личности које је у роману означио као студенте, асистенте, професоре или чланове породица приказао одвијање догађаја и живота у згради Правног факултета и ван ње на увредљив начин. Н. Милошевић оценом текстова није спречио издавача да објави наведене текстове као роман под називом *Жута кућа*.

Предлажем: 1. да Редакција *Анала* организује јавну расправу о теми: Лична права правних лица — Поводом књиге *Жута кућа*; 2. да надлежни органи Правног факултета у Београду одлуче о подношењу тужбе са захтевом да се престане са повредом права личности Правног факултета у Београду.

др Бранислава Јојић

Марко Младеновић, *ЖУТА КУЋА*, издање аутора и Слободана Машпића, библиотека „Нова“ 10, Београд, 1985, стр. 344. Поговор Николе Милошевића

Жута кућа се, по нашем мишљењу, тешко може сматрати књижевним делом, јер књижевно дело подразумева уметнички обликован текст, а таквог овде нема. Уметничко обликовање било које врсте подразумева читав низ поступака којима се нека реална ситуација (предмет, догађај, радња) преводи у стварност вишег реда, у систем који можемо одредити као знаковни или некакав друкчији, али који сасвим сигурно није ни хаотичан ни произвољан већ регулисан сопственим законитостима, онима што се одавно, за сваку уметност, назива поетиком. Када је у питању текст, његово уметничко обликовање зависиће од више ствари, између осталог и од тога шта он на крају треба да буде: лирска поема подлеже једној, а роман другој врсти уметничке транспозиције. Ако је претензија *Жуте куће* да буде роман, онда она жалосно пропада у покушају да оствари свој не само жанровски већ и онтолошки легитимитет.

Узмимо, међутим, за почетак да ова књига — док не докажемо супротно — јесте роман. Њена композиција вероватно је замишљена као прстенаста. На то указује сцена из прве главе, која наговештава неку врсту оквирне приче, или без оквирне ситуације. Сцена је била потребна да се читаоцу представе сви актери будуће радње, да се уведе главни јунак и уз пут постави његов однос према попришћу збивања, и да све то учини из једног — са становишта фабуле и приповедног времена — неутралног угла. Тиме би се, да је срећа, добила и основа за раздвајање временских планова у приповедању, чиме се, као што је познато, обезбеђује један од елемената дубинске структуре дела.

Аутор, међутим, не успева да искористи предности своје првобитне идеје. Уместо да се на крају врати првој сцени, Младеновић пише један доста неспретан епилог у који уноси и нешто стидљиве фантастике — чиме коначно обесмишљава поменућу прву сцену. Тако паралелна појава човека у сарију, будући да на почетку није ничим везана за главног јунака Вука Вучковића, а у епилогу се за њега везује лабаво и натегнуто, остаје вештачка и неоправдана инвенција која више штети него користи.

Даље се приповедање развија у два прилично независна тока: хроник у догађаја на Правном факултету у Београду (alias *Жутој кући*) што бисмо могли назвати епском линијом романа, и љубавну причу о човеку између две жене, што ћемо одредити као његову лирску линију. Не бисмо се сложили са професором Милошевићем да аутору „није било до тога да напише неку врсту скандалозне хронике једног факултета“. Сваки студент права, о наставницима да и не говоримо, препознаће без тешкоће не само реалне актере описаних догађаја, већ — ако му је само стало до тога — и записнике са седница одржаних у то време, па ако већ зовемо ову творевину романом, нема сумње да је то, бар једним делом, „роман с кључем“. Као једина ауторска интервенција на нивоу односа реално-романескно у овој епској линији примећује се временска прерасподела догађаја: миканизам (реално збивање (1980—1985) и лудило Јована Краљевића (крајем педесетих) синхронизовани су и

премештени у време пред јунске догађаје '68. О транспозицији, дакле, може се говорити само утолико што се реални догађаји, као објективна стварност, иначе морају деформисати када о њима говори (или их на неки други начин репродукује) субјективна свест. Али, тиме се још увек не постиже квалитет уметничког јер би се онда и пренос фудбалске утакмице могао сврстати у књижевност — само ако се запише.

Но, да се вратимо композицији. Лирска и епска линија се релативно често пресецају, али се то чини углавном формално, без велике користи за роман у целини. То се најбоље види у причи о лудилу Јована Краљевића која, мада у приповедању има неки магловито посредујући статус, тешко да би уопште могла ући у фабулу — толико се слабо везује за било који од два приповедна тока. Врхунац, и невештине и неукуса, остаје ипак повампирење сиротог Краљевића коме нема апсолутно никаквог књижевног разлога. Стога оно не постиже фантастично дејство — каквом се аутор, ваљда, надао — већ оставља мучан утисак баналан, ненамерне гротеске.

Најдубље, међутим, пада љубавна прича. Обимом повећа, она се, на жалост, састоји од самих општих места, тривијалних решења и клишеа. Једна од укупно две еротске сцене изгледа овако: „Дошло је до потпуног обрта. Она је силовала Вука. Кидисала је на њега, не као Црвенкапа, већ као вучица, курјачица. То је био жалостан приказ. Вучица је прождрла вука. Данима никуда није могао да изађе од рана задобијених у љубавном боју. (...) Кревет је био сав присут њиховом помешаном крвљу, њеном — девичанском, његовом — курјачком.“ Ма како невероватно звучало, то је логичан развој догађаја за јунака који се, у колебању између старе и нове љубави, опредељује на овај начин:

„Вук се нашао разапет на крсту мучеништва, између старе и нове љубави, између Марије и Иване. Марија је била Лорелај, а Ивана — вила Равијојла. Хоће ли се намерити на вештицу или пастирицу?

„Вук је седео крај кревета, посматрао је и упоређивао са Маријом. Речено спортским језиком, Иванина предност износила је десет према један. Иванина младост и лепота потпуно су засенили Маријину, као црно-зелени блистави смарагд према небрушеном аметисту.“ (стр. 241).

Лице јој је било чисто и глатко, кожа мека, млада, тек сазрела, врат, руке, дубоке тамно зелене очи, коса, уста — све јој је ишло у прилог. Личила је на младог рањеног ратника. Тако је можда некада Марија изгледала. Али, тако више не изгледа. Остарила је. Док је љубио у парку, на клупи, причинило му се да њено лице више није свеже, назирао је сплет бора око очију и на крајевима усана. Ни кожа по врату и по раменима није била глатка и мека; осетио је то под прстима када јој је раскопчао блузу.“ (стр. 165).

Просто је непримерено околностима примењивати на овакав текст било које од расположивих средстава књижевне анализе: то једноставно није књижевност. Цитати које смо навели говоре пре свега о неизграђеном, примитивном, најзад — лошем књижевном укусу и о потпуном несхватању — вероватно и о немогућности да се схвати — суштина литерарности. Услед тога до потпуног слома долази управо на два литерарно најделикатнија плана: на плану карактеризације и мотивације ликова и на плану језика.

Иако је прибегао тзв. реалистичкој мотивацији у изградњи ликова и сичке, аутор нема успеха у ономе што му је очигледно била намера: у стварању елементарне илузије о објективности и сагласности са стварношћу, о вероватности и животности ликова, и сл. Јунаци су гротескно и патетично папирнати и празни па не успевају да се индивидуализују чак ни од сопственог имена: Вук Вучковић, Ивана Дорошки, Марија, Јован Краљевић, Ленче — неће се успоставити као ликови јер Марко Младеновић нема шта да стави у њих — осим шаблона и погрешно читане лектире. Потпуно одсуство координације осећаја за меру и вероватности са једне, а потребе за стилизацијом и схватања законитости романескне форме с друге стране осећа се у свакој драмски акцентуваној ситуацији. Наводимо само један пример:

„Свечаном двораном разлеже се урлик подивљале Иване. Не, није то био урлик Вука, нити вучјака, урликала је Ивана, завијала као рањена вучица и док још нико не стиже ни оком да трепне, сјурн се као звер ка излазу крчећи себи пут, обарајући људе и рушећи све пред собом. Непоновљива слика људског беснила! Нови свадбари, који су чекали расплет драме, и вечни радозналци, збијени у ходнику, пратили су прво кроз отшкринута, а потом кроз широм отворена врата, овај брачни трилер са напрегнутом пажњом, као на отвореној позорници, и када је Ивана урлајући потрчала ка њима, наглавце су се разбежали, а неки који нису стигли, хватали су зидове и ћошкове. Најнеспретнији су били једноставно прегажени.“ (стр. 287)

Рудиментарно и очигледно мутно ауторово разумевање потребе за карактеризацијом јунака, тј. за регистровањем промена до којих у његовом понашању долази споља или изнутра и начина на који се оне одражавају на јунаков општи хабитус и, посебно, на његов језик — да поменемо само један случај, ураћа чистом катастрофом:

„— Ви хришћани! — љутито се Вук обрецнуо на њих, не сачекавши да се стиша њихово изненађење због ненајављеног доласка — Ви хришћани, вајни православци, почујте што ћу вам рећи! Пре једног сата јавио ми се сам Господ, док сам из свог кабинета посматрао његову срибу против лажних верника на данашњи свети дан. У снежној вејавици угледао сам његову главу са дугом белом брадом и он ми је поручио да дођем код вас и да вам кажем да сте се огрешили о Бога, јер сте јутрос отерали с кућњег прага несрећницу, Христову сестру по патњи, блудницу и мученицу Марију, а добро знате да је она света жена. Ја нисам ваш први гост, она је то била, а ви сте је одбацили. Сриба Свевишењег паиће на ову кућу. Она је већ пала, она вам седи у другој соби и блене у ваше грехове!“ (стр. 210)

Ако сад анализирамо оба цитирана пасажа, видећемо следеће. Актер првог, Ивана, која у тренутку свог венчања сазнаје да друга жена очекује дете са њеним изабраником, може реаговати на више начина али никако, чак и да се неколико пута увећа, не може ни у бесу произвести ефекте једног булдожера. Наш други цитат би код неког правог писца могао бити занимљива реминисценција на Достојевског, али у том случају не би смео да делује тако незграпно и несудисло. Вук Вучковић, чак ни у сврху шок-терапије, није ничим — ни пре ни после овог места — мотивисан да иступи како иступа, нити да мења свој говор на онако небулдозан начин. Дејство тог говора на људе који га слушају никако не може бити онакво како је на следеће две стране (211—213) описано јер ничим ни пре ни после није наговештено да би чланови Вукове београдске фамилије могли бити имбецили. Пошто овде не говоримо о реалној већ о уметничкој мотивацији поступака књижевних ликова, ефект обе описане ситуације за читаоца је мучан јер не долази од неког ефикасно употребљеног књижевностилског средства, већ управо од невештине и немогућности да се такво штогод пронађе и примени.

На нешто ширем плану исти је случај са материјалом из кога се у овој књизи гради оно што професор Милошевић назива трећом значењском равни и одређује је као антрополошко-метафизичку. Та се равн формира из мистичне, генетски програмиране немоћи јунака да се отргну од судбине, тј. да сопственом вољом мењају њен ток. Шта год предузели, како и колико год се опирали, сви се нађу тамо одакле су пошли и одакле морају поново наставити како је судбином предвиђено. И тако пет пута: Вук и Микан одређују судбину својих очева, Ивана, Марија и Јова својих мајки. Што би у вештим рукама имало ефекта да се јави у, евентуално, два паралелна тока, овде је, у невештим, упетостручено, па уништава сопствене изражајне моћи: мистика пет једнако мистичних судбина није мистика већ досада. С друге стране, видовитост Јове Краљевића, његово лудило и, најзад, вампиризам не успевају да се склопе у целину, а кад би, понаособ, имали уопште неког оправ-

дања и кад би ма чиме били мотивисани морали би се распоредити на три различита лика. Ни излети Вука Вучковића у метафизичка размишљања и снове са паралелним физичким манифестацијама у виду ноћне епилепсије и фапијалних тикова, осим што објашњавају донекле његову отежану комуникацију са светом, не служе оном чему су намењени, тј. не дају његову психолошку карактеризацију јер и они остају на површинском нивоу општих места.

На истом нивоу остаје и језик ове књиге. Ивана је увек „дивно девојче“, сваки Црногорац је „кршнин“, у очима лудака огледају се „решетке безизлаза“, „љубав је дивна ствар, али може да буде и опасна“, „сигурно је љубомора још опаснија“, „најтеже је, заиста, објаснити тешке ломове људске душе“, јунак је једном приликом „ношен на крилима ветра и својих осећања“, небо, у тој истој прилици, откида „листовете из свемирског календара“ — и тако редом, готово на свакој страни по више пута. У нормалним околностима било би непоштено издвајати овако делове једне целине и приказивати их ван контекста у коме једино имају своју праву улогу и значење. Међутим, пошто ово — како смо раније већ рекли — нису „нормалне околности“, сви наши цитати овде делују много боље него на месту, јер читалац са имало књижевног укуса једноставно не може поверовати да су они могући у свом исказном, буквалном смислу па им аутоматски, кад проради механизам читалачке самозаштите, придаје нека пренесена, другостепена значења, која сам аутор није ни могао ни умео да им да.

Стална и општа места нису непозната књижевности, као ни језички клишеи, али тамо где се јављају они су законито средство изражавања јер припадају — да наведемо Лотмана — естетици истоветности, карактеристичној за народну књижевност. Па и тамо није свеједно како ће се шта рећи већ се, напротив, свако испитивање у тој области нужно задржава на анализи језика који је густ, тропичан, изузетно чист. И поред тога, у тзв. уметничкој књижевности, која припада естетици разноврсности, оваква се језичка решења осећају као погрешна јер их је тешко верификовати ван њиховог природног окружења. Младеновићеви шаблони нису чак ни народни: они пре долазе из „литературе са киоска“, из херц-романа и других тривијалних облика писане речи. Но, за разлику од њих, језик у *Жутој кући* остаје мртав, вештачки језик којим нико не говори нити би пожелео да се њим послужи. То је језик без моћи, злоупотребљен најчешће у служби празне реторике којом се углавном саопштавају разни подаци — што се, надајмо се, видело из наших цитата.

И, као што обично бива, празан језик стоји за празан знак, а празан знак је у овом случају роман са лошом композицијом, а без правих ликова и праве радње. Професор Милошевић је у праву кад каже да тема о којој је ова књига писана у нашој књижевности до данас није обрађена: она то ни данас није.

Мирјана Детелић

СВЕЧАНА СЕДНИЦА НАСТАВНО-НАУЧНОГ ВЕЋА У ЧАСТ АКАДЕМИКА ПРОФЕСОРА ДР РАДОМИРА Д. ЛУКИЋА

У присуству многобројних гостију, пензионисаних професора, судија, адвоката, друштвено-политичких радника, чланова Савета Факултета, студената као и чланова колектива, дана 14. априла 1986. године на Правном факултету у Београду одржана је свечана седница Наставно-научног већа на којој је академику професору др Радомиру Д. Лукићу уручен свечани број „Анала Правног факултета у Београду“ издат њему у част. Скуп је отворио и присутне поздравио председник Наставно-научног већа професор др Обрад Станојевић, а затим су говорили професор др Живомир Борбевић, декан Факултета, професор др Стеван Врачар и професор др Обрен Станковић, главни и одговорни уредник часописа „Анали Правног факултета у Београду“.

Реч професора Обрада Станојевића

Посебна је част и истинско задовољство да отворим ову свечану седницу посвећену нашем колеги, академику Радомиру Лукићу.

Пре него што дам реч онима који су се припремили да говоре о његовом лику и делу дозволите ми да саопштим неколико својих запажања.

Професор Лукић је својеврстан феномен. Он је истовремено и типичан представник нашег поднебља, али и негација многих наших особина.

Ево неколико противуречности његове личности.

*

Он је изразито бистар човек, у најбољем смислу те речи и у народу који много полаже на бистрину и коме, заиста, памет не недостаје. Ако је шах мера неке апстрактне интелигенције, онда смо трећа нација света, после Јевреја и Руса. Али је та наша интелигенција оног типа, за коју је неко рекао да је мушка: „Мушкарци су паметнији од жена за све споредне ствари у животу“. Зато, ваљда, имамо одличну књижевност, знамо да се у преломним историјским тренуцима одлучимо за праву страну и тако добијамо ратове да бисмо изгубили у миру.

Пок. професор Константиновић је једном рекао да је бистрина наша национална несрећа. Зато што се превише ослањамо на њу. Међутим, професор Лукић, иако прототип србијанског интелектуалца, у овом погледу одступа од шаблона. У средини која сматра да је човек или бистар или вредан (шта ће му вредноћа ако је паметан!), он је веома прилежан. Изванредно је активан не само као кабинетски радник, усамљени посленик науке, већ и као њен популаризатор, на трибинама, у штампима, па и на спортским теренима. Тако је успео да сачува дух и тело младића, да за собом остави томовете књига (неке су преведене на светске језике) и стотине расправа и чланака.

*

Ево друге противуречности. Наш слављеник припада најконзервативнијој од свих професија, еснафу универзитетских професора. „Ко је више викао на реформаторе од гомиле професионалних научника?“ — рекао је Шилер у својој приступној беседи. Међутим, Радомир Лукић је задржао младост духа, ону готово дечју радозналост и неоптерећеност овешталним категоријама, која је претпоставка сваког правог научног рада. Тако се, иако не више у првој младости, после бављења философијом права, окренуо једној новој науци, социологији, и успео да постане један од водећих научника у дисциплини којом се бави тако много људи.

*

Трећа и рекао бих највећа загонетка „феномена Лукић“ је у односу других према њему. „Свако ме мрзи, јер сам општеомиљен“ рекао је духовити Енглец (Peter de Vries). Ова горка истина нарочито карактерише Србе. Наш се народ често најгоре односио према својим најбољим људима. Нису ли Вук, Стерија, Бранко већи део свог живота провели у туђини, јер се показало да је лакше пламено србовати у Бечу него у Београду? И у овом погледу нисмо без противуречности. Код нас се најгори понашају много боље од елите. Ако би у некој цивилизованој земљи доспео у затвор високи интелектуалац, десиле би се ужасне ствари. А наши затвореници, према казивању неких колега који су из ових или оних (више из оних) разлога били на робији, односе се са пуно поштовања према ученим људима. Посебно се одликује моралним остракизмом универзитетска средина, јер је то одбир људи који су навикли да предначе, сујетних појединаца у иначе сујетном народу. „Разлика између Бугара и Срба — рекао је један Француз — састоји се у томе што Бугари знају да су мали народ“.

Право је чудо како је професор Лукић, који је тако много постигао, успео да остане опште омиљен. Јер нема никог, од студената, преко радника у администрацији Факултета, колега, до академика, који би са зломом мислио о њему, а многи га напросто воле.

О томе, између осталог, сведочи величина и састав овог скупа у његову част, тако да смо ову седницу морали да одржимо у амфитеатру, уместо у Сали за седнице.

Реч професора Живомира Борђевића

Поштовани професоре Лукићу, поштовани гости, колегинице и колеге,

Чинило би ми и част и задовољство да сам данас само један од присутних чланова колектива на овој свечаности Факултета, на којој се одаје признање професору Лукићу, једном од наших најбољих професора, уручивањем свечаног броја „Анала“, који је приређен у његову част. Али, с обзиром да у овом слављу учествујем и као декан и наступам и у име Факултета, имам прилику да доживим и посебну част и посебно задовољство. Поред тога, имам један лични, интимни мотив да на изузетан начин доживим данашњи сусрет са професором Лукићем. Наиме, када сам 1946. године започео правне студије на овом Факултету, први испит који сам полагао био је испит из Теорије државе и права код професора Лукића. А први контакт са професором на факултету остаје у доживотном сећању сваког човека. Професор Лукић је тада, разуме се, био млад, ја још млађи, али данас, после четрдесет година,

имам утисак да сам га у спољном изгледу у понечему превазишао и то на моју штету; на пример, моја коса је исто тако бела као и његова, а и мање је имам него он.

Професор Лукић је читав свој радни век провео у овој кући. И правне студије је у њој завршио. Био је у свим звањима, дакле од асистента до редовног професора. Захваљујући раду и таленту, израстао је у великог педагога и научног радника.

Професор Лукић није само наш професор, професор Правног факултета у Београду; он је већ одавно прерастао оквири Факултета, постао члан Српске академије наука и уметности, и постао понос наше науке. И обични људи, сељаци и радници, знају за њега. Сале, у којима држи предавања широм земље, увек су пуне, а догађа се да не могу да приме све оне који би хтели да га виде и чују. А он има о чему да говори и то и аргументовано и документовано: о моралу и његовој кризи, о селу и његовом изумирању, о политичком систему и потреби за његовим променама, о раскорак између права и његове примене, о законитости и незаконитости, о друштвеној својини и њеном раздвајању и бројним другим темама за које је везана судбина ове земље. Говори лако, једноставно, логично и јасно, разумљиво сваком човеку, али у исто време и бриљантно и узвишено. Његово излагање је и забавно, проткано примерима, досеткама и шалама, искричаво и лепршаво. А тако може да говори само човек који зна, који је до сржи проучно питање о којем излаже, иза којег стоји огроман труд и који се са љубављу посветио позиву просветног и научног радника.

Као што је популаран у широким народним масама, тако исто, па и више, професор Лукић је популаран и међу студентима и дипломираним правницима нашег Факултета, па и других правних факултета.

Сала, у којој је држао предавања никад није била полупразна, него пуна студената. Он их је учио, али и забављао својим бравурозним излагањем.

Посебна прича су испити код професора Лукића. За његове испите везане су бројне анегдоте. Међу свим професорима овог Факултета, који су познати по анегдотама, професор Лукић заузима почасно место. Дозволићу себи да испричам једну од тих анегдота. Ванредни студент из Крагујевца, по надимку „Дуњац“, полаже испит из Увода у право код професора Лукића. Зна трајао, између оцено 5 и 6. У недоумици коју оцену да му да, професор Лукић му поставља још једно питање за које су везане бројне теорије. „Дуњац“ и на то питање одговори као и на претходна три; углавном поброји теорије и површно о свакој каже 2—3 реченице. Професор Лукић га пита: „А шта ви мислите“, желећи да чује критичко мишљење студента о теоријама које је навео. „Дуњац“ мало поћути па каже: „Професоре, ја мислим само како да добијем шест“. Професор Лукић се насмеје на овакав одговор и „Дуњац“ упише шестину.

У свим приликама, а то ће рећи и у јавном и у приватном животу, професор Лукић је једноставан, скроман и приступачан човек. Он се никад не размеће и не намеће својим знањем. Сваку дебату започиње обично тиме што најпре каже да о питању о коме се расправља не зна много. Потом следи веома темељно излагање које показује да професор Лукић и много зна и уме да каже оно што зна.

Он је човек дијалога. Он дијалог тражи и изазива. При том је толерантан и веома демократичан, што баш није одлика професора факултета и научних радника уопште.

Професор Лукић није у животу правио научне и друге друштвене компромисе. Остао је до данашњег дана свој, независан. Он се није понашао као апологета идеја и збивања који су тренутно били у моди. Због тог је каткад и трпео, али је увек излазио као морални победник, стицао све већи углед и учвршћавао достојанство у очима јавности.

Ако ми данас овде одајемо признање професору Лукићу за све што је учинио и значно, и што још увек чини и значи, и за Факултет и за наше друштво, онда ми у исто време, вреднујући високо његов рад и његов таленат, одајемо признање раду и таленту уопште. Овај Факул-

тет може бити поносан на то што је имао и има професора Лукића, а и он се овом Факултету вишеструко одужио.

Жеља је свих нас, а и многих који нису овде присутни, да професор Лукић живи и ради још дуги низ година. Колико видим, он је у доброј и физичкој и духовној кондицији, па сам уверен да ће се ова наша жеља остварити.

Реч професора Стевана Врачара

Имам пријатну дужност и особиту част да Вам — драги наш професоре — овом приликом изразим велику захвалност због Ваших изузетних доприноса уздизању претежног дела нашег правништва током последњих неколико деценија, расту Правног факултета у Београду као угледне наставно-научне установе, формирању најближег сарадничког круга на научним дисциплинама које сте утемељили и обликовали.

Многобројне генерације студената — њих четрдесетак — носе у себи осећања трајне захвалности, помешана са неизбрисивим сећањима на Вашу бриљантна предавања. Њима се придружују и они слушаоци који су испуњавали сале на Вашим небројеним предавањима на другим факултетима, на разним јавним трибинама у Београду и многим већим и мањим местима широм Југославије. Пред тако разноврсним аудитооријумима и у разним приликама успевали сте да пружите праве образце усменог и непосредног предавања знања о најразличитијим темама, које је подједнако красила највиша научно-стручна компетенција, говорничка перфекција и она чудесна психолошка комуникација. Подсећајући на то, овог тренутка навиру ми сећања на Вашу највећа остварења — по мом суду — у том правцу: на педесете и шездесете године, дакле оне године када су се на овај Факултет сливале хиљаде младића и девојака, од којих многи нису приспели баш са жељом да студирају правне науке. У накрпаном највећем амфитеатру број V, нашој популарној „петици“, преко хиљаду слушаца представљало је највећи и најсложенији могући изазов за сваког наставника. Од прве речи, па до последње, из часа у час, од семестра до семестра, годинама узастопно, успевали сте да успоставите и одржите непосредан контакт са слушаоцима и у таквим околностима. Аморфна маса је претварана у компактан аудитооријум који се подвргавао једној невилљивој диригентској палици маестралног говорника. Најсложенија и најапстрактнија питања Теорије државе и права и Социологије излагали сте тако занимљиво, истовремено садржински богато и дубоко колико и по форми логично, доследно и разумљиво — тако да су сви напосто били принуђени на нетремичну пажњу, праћење излагања, учење слушањем живе речи. Све то било је праћено и проткано тренутачним, колико инвентивним толико и оштроумним, колико адекватним толико и разгаљујућим досеткама. Били сте прави фасцинаатор „петице“. С највишим дометима таквих предавања приређивали сте прави доживљај својим слушаоцима, а уживали сте, очигледно, и сами. Била је то нека врста врхунског „хепенинга“ у овој нашој кући. Било је, има и биће врских предавача, али све је то постајало јединствено и непоновљиво.

Током протеклих деценија, такође, наставно-научни колектив нашег Факултета, а подједнако и широки круг универзитетских наставника и научних радника широм наше земље, имали су безброј прилика, на разним скуповима, да Вас упознају као једног од својих врхунских делатника. Својим научним рефератима који су увек изазивали посебну пажњу, али и најактивнијим учешћем у разматрањима научних питања, давали сте драгоцене доприносе облицима повезивања научног рада. Са специфичним личним шармом и великим научним угледом стварали сте једну посебну атмосферу на таквим скуповима и у таквим круговима. Својим ненаметљивим утицајем у таквој средини нарочито сте помагали развој млађих научних посленика.

Најдубље утиске о Вашим наставно-научним особеностима и дометима носе, наравно, сви Ваши млађи сарадници на предметима које сте утемељили и обликовали. Са много разлога могли су се осећати посебно почастованим што су Ваши најближи сарадници, што су се уз Вас развијали и израстали као наставници и научни радници. Уз све истинско и најдубље поштовање које су према Вама имали и задржали га непомућеним, они су се осећали неспутаним у формирању сопствене индивидуалности. Ако се није осећала ниједног тренутка тенденција да се створи некаква „школа“ било каквим униформисањем научних погледа, приступа, стила јавног делања итд. — несумњиво је да су и Ваша научна остварења и потенцијали на широком подручју фундаменталних знања (теорија државе и права, социологија, политикологија, историја политичке мисли, методологија, правна филозофија, културологија, итд.) сама за себе изборила својеврсну доминанту улогу. Ваши учбеници у свим тим областима и стотине расправа и чланака потврђивали су на импресиван начин ширину захвата, темељитост и богатство ерудиције, изузетну способност интерпретације и презентације поузданих и проверених знања, уз истовремену оригиналност, задивљујућу списатељску плодност, присутност и у актуелним zbивањима итд. У свему томе, никада није било неког изражавања официјелних или квазиофицијелних схватања; али ни екстремног прекорачивања њихове невидљиве границе. Обележавали сте једну линију трезвености, рационалности и, рекло би се, интелектуално разумљиве одмерености. У одређеним друштвеним приликама без тога нема ни научног стваралаштва, ни јавног делања.

Зато, сваки покушај да се сагледају у целости Ваша стваралачка личност и Ваше целокупно дело — нарочито у склоповима и развоју Правног факултета и наше културе — води, такође, саморазумљивом закључку да сте се сврстали у ред великана. И то оних изразитих, самосвојних, који подједнако предочавају да су без узора и да су неповљиви. Ако би се оставили по страни извесни „митови“ и својеврсне „легенде“, што се сплићу у нашој широј јавности, сасвим је очигледно да сте деценијама имали улогу великог професора, да сте истовремено фигурирали као специфична „појава“ нашег јавног живота, а у неодређеном општем мишљењу Ваше име је постало својеврсни „појам“. У Вашој говорничкој и списатељској делатности подједнако су долазили до изражаја таленат и снага, лакоћа и једноставност саопштавања мисли, логичност и елеганција извођења анализа, спајање инспирације и импровизације са најдубљим захватима. Зато највише импресионира једна заиста ретка изbalансираност троврсне обдарености — у наставничкој делатности, у научним истраживањима, у јавном ангажовању.

Зато, — нека ми буде дозвољено да констатујем — има разлога да Вашу општу улогу видимо у три основне димензије. Пре свега, Ваше стваралаштво представља својеврсно спајање руралне изворности и урбане рафинираности културе у нашој средини. Оптерећена разним заосталостима, та средина је спремна, можда и превише, да прихвати и најновије тековине. На једном важном подручју Ви сте преузели улогу (у)носиоца интелектуализма, у свим његовим сложеним значењима. Затим, веома је значајно да сте и својом личношћу и својим целокупним делом испољавали један формалан, али истовремено и садржински, континуитет у времену које је пресечено политичком револуцијом. А у таквим ломним временима, бар код нас, изузетно је значајно да се сачувају одређене вредности и традиција, јер је стихија рушења увек изразитија него градилишко прегнуће. Најзад, као што је добро знано, свако дело носи печат времена у којем је настало и у којем опстаје, па тако и Ваше. Али, исто тако, оно је дало и видљиво и снажно обележје једном значајном сегменту наше културе последњих неколико деценија.

А када смо се већ упустили у оваква сагледавања, у овој прилици ми сви бисмо могли бити изузетно задовољни. Не знамо, наравно, да ли сте и колико Ви задовољни својим стваралаштвом. Ако јесте — има много разлога за то. Ако, пак, нисте, онда има и за то разлога. Ако ништа друго, ту је бар оно вечно „проклетство“ науке — да ништа и никад није ни завршено ни савршено. То је она племенита трагика људ-

ског прегалаштва, оно фаустовско трагање за истином и смислом, препуштено бескрају.

Знамо, наш драги Професоре, да сте добијали разна јавна признања, награде и одликовања. Али, најважнија су признања Ваших небројених слушаалаца и читалаца ако и када спонтано и интимно пропрате Ваша остварења признањем у виду обичних речи — „добро“ — „лепо“ — „изузетно“.

Па таква је и наша захвалност. Иако она стоји, у ствари, с оне стране изрецивог, ми бисмо је овом приликом изразили оном тако обичном, тако многозначном, тако људском речју — ХВАЛА.

Реч професора Обрена Станковића

Врло сам почаствован дужношћу да у име Редакције факултетског часописа уручим професору Радомиру Лукићу свечани број „Анала“, којим Правни факултет, са извесним закашњењем, обележава његов одлазак у пензију.

Са спутаношћу, која је неизбежна кад млађи говори о старијем, о учитељу, и то у његовом присуству, али и са искреним осећањем моралног дуга према истини, поздрављам професора Лукића као једног од најблиставијих умова у читавој досадашњој историји Правног факултета у Београду, легендарног предавача ове школе и отеловљење правничког духа и позива. Мислим да смо верно протумачили мисли свих читалаца „Анала“ када смо у редакцијски уводник унели оно што ћу овде поновити: „Ретки су људи од речи и пера који су тако богато обдарени двома значајним особинама: да се дубоко проникне у најсложеније ствари и да се потом све то каже једноставно, сажето и сугестивно, с утиском да се о односном питању једино тако може и мислити. По тој снази и трезвености казивања, стваралаштво професора Лукића је у нашим најбољим културним традицијама и велики део онога што је рекао преточено је у ризницу правничког језика и знања, поставши тако опште добро бројних припадника правничке породице.“

Део овог правничког блага професор Лукић подарио је читаоцима „Анала“, на чијим је страницама објавио око четрдесет својих радова. „Анали“ су данас оно што јесу захваљујући великим делом професору Лукићу који је један од њихових утемељивача и оснивача, члан првог редакционог одбора од 1953—1960. године и један од највернијих сарадника.

Али са нама вечерас није само стваралац и мислилац на висинама југословенске и европске правне науке; са нама је наш човек, у најбољем и најпунијем смислу те речи, и због тога се осећамо не само свечано већ и присно, људски топло.

Са Вашим делимитичним повлачењем из ове средине, услед пензионисања, Ваше писано дело не само да није ништа изгубило у својој употребљивости и стварном служењу, већ је његова привлачност само порасла, што се догађа са сваком правом класиком кад се аутор просторно удаљи од њених корисника. Оно што нам свима недостаје, наставницима, сарадницима, студентима, радницима овог факултета, то је ваше чешће лично присуство и ваша жива реч, која је увек не само добро дошла већ жељно и жедно ишчекивана, и ми се надамо да ћемо у будућности чешће бити у прилици да је чујемо.

Предајући Вам овај двоброј „Анала“ издат Вама у част (у коме, на жалост, није било места за све оне који су хтели да Вам и на овај начин изразе своју захвалност), ја вас молим, друже професоре, да то примите као израз нашег осећања захвалности и као малу рату у враћању дуга ваших интелектуалних дужника.

ДР БОРИСЛАВ Т. БЛАГОЈЕВИЋ (1911—1985)

Реч декана Правног факултета у Београду професора др Живомира Борђевића изговорена на комеморативној седници одржаној 30. децембра 1985. године поводом смрти професора др Борислава Т. Благојевића.

Поштовани чланови породице професора Благојевића,
уважене колеге, другарице и другови,

Када смо, пре месец дана, овде, на Факултету, држали седницу Научно-наставног већа у част професора Благојевића и уручили му свечани број часописа нашег Факултета, нисмо очекивали да ће нашег слављеника смрт тако брзо покосити и окупити нас поново на овом месту. Ми смо, додуше, знали да је болестан, али смо знали и да успешно пркоси опакој болести. Његово држање нам је уливало наду да ће још дуго живети. Није се понашао као болестан човек: држао је предавања, обављао текуће послове у појединим установама, припремао нове издавачке подухвате, дружио се и тиме храбрио и себе и нас да је крај још далеко. О својој болести и евентуалној смрти говорио је мирно и достојанствено као о нормалним етапама човекове судбине. Није се плашио, нити је давао повода да будемо забринуте. Због тога нас је његова смрт и изненадила.

Шта рећи овим тужним поводом о свима нама драгом Бори? Његово дело је толико велико да далеко превазилази учинак који један човек обично може да оствари у току свога живота. Због тога се о њему и његовом делу може говорити данима. А ми такво време немамо на располагању. Зато се морамо задовољити фрагментима из његовог богатог живота и дела.

Професор Благојевић је рођен 18. фебруара 1911. године у Ваљеву. Ту је завршио основну школу и гимназију. Правни факултет у Београду завршио је 1933. године. Јуна 1934. године докторирао је, такође, на Правном факултету у Београду. Од октобра 1934. до маја 1937. године био је на специјализацији у Француској и Аустрији. Фебруара 1938. године изабран је за доцента за Грађанско право на Правном факултету у Суботици, а 1940. године изабран за ванредног професора. У јесен 1941. године ухапсио га је Гестапо па је у логору на Бањици провео три месеца. По изласку из логора, отпуштен је из службе, те за време окупације није радио. После ослобођења наставља академску каријеру на Правном факултету у Београду, на коме је биран за декана, а затим за проректора Универзитета у Београду. Године 1951. изабран је за редовног професора Правног факултета, а 1956. за ректора Универзитета у Београду, и на овој дужности остао до 1963. године.

Професор Благојевић је оснивач и први директор Библиографског института Југославије. Од 1950. до 1961. године главни је уредник Библиографије Југославије, од 1963. до 1971. године главни правни саветник Савезног секретаријата за иностране послове и представник наше земље на многим међународним конференцијама, од 1971. до 1973. године

судија Уставног суда Југославије, од 1963. до 1966. године председник Спољнотрговинске арбитраже при Привредној комори Југославије, од 1956. до 1978. године оснивач и директор Института за упоредно право у Београду. Био је посланик Скупштине СР Србије, члан Главног одбора Социјалистичког Савеза радног народа Србије и многих других државних и самоуправних тела и друштвено-политичких и научних организација. Члан је Савеза комуниста Југославије. Одликован је Орденом рада са црвеном заставом и Орденом заслуга за народ са златном звездом. Носилац је многих одликовања страних држава. Почасни је доктор универзитета у Француској и Пољској. Био је редовни члан Међународне академије за упоредно право и председник Међународног удружења за правне науке.

Ко је имао прилике да сарађује са професором Благојевићем, упознао је његову неисцрпну радну енергију. У послу је био неуморан, брз, експедитиван, савестан и темелјан. Његов радни дан је започињао зором а завршавао се дубоко у ноћ. Имао је обичај да леги, у јунском и септембарском року, испите заказује у пет часова ујутру. Он је, у најбољем смислу речи, спојио рад и таленат за позив који је изабрао и резултат није могао изостати.

Он није био стручњак и научни радник у само једној области права, као већина других. Бавио се и Грађанским правом, и Привредним правом и Римским правом, и Грађанским процесним правом, и Међународним приватним правом, а залазио је и у област Међународног јавног права, Ауторског права, Права индустријске својине и друге области. Објавио је бројне радове у виду књига, монографија, чланака, студија и коментара из готово свих наведених области права. За њега се може рећи да је био великан наше правне науке. У свим његовим радовима, од докторске тезе па до оних објављених у најновије време, провејава тежња за бољим, савршенијим правом и правним установама, за срећнијим друштвом и појединцем у њему, па се без ограле може рећи да је био и остао напредан правни мислилац читавог свог живота.

Али, он није био само кабинетски доктринар; он је био и практичан реализатор права, и то на веома различите начине. Радио је на пројектима многих закона, учествовао на саветовањима на којима су се решавала поједина практична правна питања, био је главни правни саветник Секретаријата за иностране послове и у том својству разрешавао бројне практичне случајеве. Једном речју, он је у свом бићу спојио правну теорију и правну праксу и у животу проверавао њихов међусобни однос.

Професор Благојевић је поседовао изузетне организаторске способности. Умео је да окупи сараднике, да оцени њихове могућности и да им, адекватно њима, одреди задатке и постигне жељени циљ. Као резултат таквог његовог рада, појавиле су се бројне публикације у виду зборника, коментара, правног лексикона и, напokon, Правне енциклопедије.

Био је изванредно информисан о свим друштвеним и правним питањима. То му је омогућио, с једне стране, сопствени велики рад, а с друге, сарадња са бројним сарадницима. За њега се може рећи да је поседовао енциклопедијска знања из многих области правних и друштвених наука.

Професор Благојевић је посебно волео младе људе, интересовао се за њихов рад и њихову судбину, храбрио их да не посустану и помагао им на најразличитије начине. И то не само правницима. Помоћ коју је он пружао била је, пре свега, радног карактера, с тежњом да се у подухвату успе, да се постигне што се може више. Кадрови које је он формирао, или помагао да се формирају, налазе се свуда: на нашем Факултету и другим правним факултетима, на Универзитету у Београду и другим универзитетима, у судовима, тужилаштвима, општинама и бројним другим местима. Због тога је он био и остао миљеник младих.

Уживао је посебну љубав и симпатије студената, али и он је на ту љубав одговарао љубављу. Написао је и објавио много уџбеника за

потребе студената: из Римског права одмах после ослобођења, из Наследног права, из Привредног права, из Међународног приватног права. И дан-данас се учи на овом Факултету из његових уџбеника.

Професор Благојевић је дао велики допринос формирању нашег правног система. Од ослобођења до данас радио је на пројектима многих закона, нарочито из области Породичног, Наследног, Облигационог, Привредног, Грађанско-процесног и Међународног приватног права.

У току свог богатог живота, професор Благојевић је доживео разне почести и признања. И наша средина му је исказала јавно признање још за живота. Оно му је, према његовим речима, било најдраже. Али, ми нисмо желели да му данас, на овај начин, исказујемо још једно признање. Желели смо да још дуго са њим радимо и сарађујемо, да се радујемо успесима и тугујемо за неуспесима наше свакодневице, да се дружимо с њим и он с нама — једном речју, желели смо да још живимо заједно.

Ако овом приликом треба рећи неку реч и о личној друштвеној оријентацији професора Благојевића, онда се без колебања може рећи да је био и животом и делом Југословен. С друге стране, поштовао је свачије национално убеђење без икакве резерве. Нико као он није био у стању да окупи правнике читаве наше земље на разноврсним активностима: на саветовањима, на симпозијумима, на заједничким издавачким подухватима. Његове породичне везе, такође, само су још један доказ више о његовом југословенству на делу.

Смрћу професора Благојевића наш Факултет, наша правна наука и наше друштво изгубили су умног и великог посленика. Отишао је из редова активних бораца један изузетан човек. Због тога не можемо а да не будемо и потресени и ожалопћени.

Али, ми треба да будемо и поносни и горди што смо у нашој средини имали таквог човека. Ако он од нас одлази телесно, остаје да живи у нама успомена на њега, остају да трају његова писана дела. Зато се с правом за професора Благојевића може рећи: „Имао се рашта и родити.“

Нека је хвала и слава професору Благојевићу за све што је у животу учинио!

ДР ВИКТОР КОРОШЕЦ (1899—1985)

У Љубљани је 16. новембра 1985. године умро др Виктор Корошец, редовни члан Словенске академије знаности и уметности у Љубљани и пензионисани професор Римскога права и Опште историје државе и права на Правном факултету и Историје старог века на Филозофском факултету у Љубљани.

Виктор Корошец је рођен новембра 1899. године. Правни факултет је завршио у Љубљани. Кратко време је био судски приправник а затим секретар и асистент Правног факултета у Љубљани за Међународно право. Убрзо је прешао на правну историју. Године 1924. и 1925. провео је на последипломским студијама у Лајпцигу код професора Кошакера (Paul Koschaker), једног од највећих романиста и оријенталиста тог времена. Резултат тих студија је његова књига о одговорности наследника за дугове оставиоца (*Die Erbenhaftung nach romischem Recht*, Leipzig 1927) којом је хабилитован у професора Римскога права и која је изазвала велику пажњу међународне правне романистике. Његову тезу о неподељивости дугова у старом римском праву прихватили су многи романисти а општа оцена критике била је врло позитивна.

Године 1927. изабран је за доцента за Римско право. Године 1928. и 1929. поново је провео у Лајпцигу. Овога пута научио је од професора Кошакера старе оријенталне језике: сумерски, акадски и хепитски, па је, са својим великим талентом и упорношћу, почео да изучава изворне глинене плочице писане клинописом, које су почетком овога века ископане у великом броју. Резултат свега је била књига о хетитским државним уговорима (*Hethitische Statsverträge Ein Beifrag zu ihrer juristischen Wertung*) издата у Лајпцигу 1931. године. Ова књига, по општем уверењу, спада у класична дела правне оријенталистике. То, можда, најбоље доказује чињеница да је 1945. поново објављена у Источној Немачкој и Израелу. После смрти Кошакера, Виктор Корошец је, све до смрти сматран водећим научником правне оријенталистике. Зато је био позван да у великом Лајпцишком приручнику оријенталистике (*Handbuch der Orientalistik*) објављеном 1964. године обради (под насловом *Keilschrift Recht*) сва клинописна права од сумерског, вавилонског, асирског, хетитског до ухаритског права. И ова књига је добила најласкавију оцену међународне критике.

У међувремену је покојни професор Корошец објавио неколико прерађиваних и допуњаваних издања свога уџбеника Римскога права и превод Хамурабијевог закона на словеначки језик.

Поред ових књига, проф. Корошец је објавио велики број чланака из области Римскога и клинописних права у готово свим земљама Европе. Поднео је више научних саопштења на међународним романистичким и оријенталистичким научним скуповима.

Године 1956. проф. Корошец је изабран за редовног члана Словенске академије знаности и уметности. Од тада па до смрти био је управник Оријенталистичког института Академије, који је и основан на његов предлог. Од 1961. године био је председник Терминолошке комисије Академије.

Пок. Виктор Корошец је био редован професор Римскога права на Правном факултету. Од ослобођења предавао је и Општу историју државе и права. Био је декан Правног факултета (1938—1939) и два пута продекан (1939—1940. и 1948—1950). По одласку у пензију, предавао је Историју старих народа на Филозофском факултету у Љубљани. Због своје хумане и широкогруде природе и своје изузетне скромности, самокритичности и самоконтроле, био је омиљен код својих колега и свих професора са којима је долазио у додир. Његови студенти истичу његову способност да изузетно лепим стилем и врло јасно изложи и најсложеније проблеме као и његову хуманост и правичност на испитима.

За своје заслуге на педагошком и научном пољу, Виктор Корошец је одликован Орденом рада са црвеном заставом и Орденом заслуге за народ са златном звездом. Добио је награду Кидричеве задужбине за дело о клинописним правима издато у Лајпцигу и Кидричеву награду за животно дело. Године 1980. добио је титулу Заслужни професор.

Слава Виктору Корошецу и његовом великом делу.

Драгомир Стојчевић

ДР БОРИСАВ ИГЊАТОВИЋ (1903—1986)

На дан 20. III 1986. преминуо је у Херцег-Новом адвокат доктор правних наука Борисав Игњатовић, који је, колико је садашњој генерацији наставника нашег Факултета познато, био најстарији докторанд на Правном факултету у Београду. Рођен је 25. III 1903. године у селу Комаране (сада општина Рековац), а докторску дисертацију *Адвокат као бранилац окривљеног* одбранио је 22. III 1985., три дана пре свога осамдесет и другог рођендана. У утакмици између његове тежње да стигне до научних врхунаца означених докторатом наука и између смрћу ограниченог људског века, његова племенита тежња предухитрила је смрт, али је ова ипак сүстигла доктора Игњатовића два дана пре истека једне године од успешне одбране докторске дисертације пред комисијом београдског Правног факултета.

Борисав Игњатовић се у младости бавио земљорадњом, па се по одслуженом војном року запослио као општински службеник. Стално је тежио да усавршава своје школско и опште образовање. Године 1936. долази у Београд и запошљава се у Занатској комори. Његова жеља за писаним стваралаштвом изражава се кроз сарадњу у листовима „Занатлија“, „Задругар“ и „Глас пекара“. Ванредно учи гимназију и објављује књиге *Идеје водиле у задругарству* и *Пекарске набавне задруге*. Потом је ванредно студирао и дипломирао 1951. на Правном факултету у Београду. Од 1957. године па до смрти бави се адвокатуром, прво као приправник, а потом као адвокат у Београду, Добоју и Херцег-Новом.

Његовој љубави за писањем и публиковањем, адвокатура је пружила драгоцен материјал. Он и ту као и пре, али сада на један још потпунији начин, тежи да из праксе којом се бави извуче теоријске закључке и изврши научна уопштавања. Он тежи да и другима каже оно што је уочио и о чему је размишљао. Зато кроз пет књига названих *Убиства и одбране на суду* приказује случајеве из своје праксе, а то ће рећи — случајеве из живота.

У току адвокатског рада објавио је и три правне монографије. Њихови наслови су: *Нужна одбрана у теорији и пракси*, *Судска реторика* и *Професионални морал и кодекс адвокатске етике*. Пошто су теме из све ове три монографије биле обрађене стручно, уз коришћење знатне литературе и пошто су проблеми учовани и развијани до разрешавања спорних појединости, а практично искуство је адвокату Игњатовићу омогућило да уочи и неке до тада мање запажене проблеме, њему је била одобрена израда докторске дисертације без стечене магистратуре и полагања усменог испита.

Борисав Игњатовић, иако је био у поодмаклим годинама и прибижавао се преласку у девету деценију живота, својски је прионуо на писање своје докторске дисертације *Адвокат као бранилац окривљеног* за коју је прикупио доста материјала. Своју дисертацију схватио је првенствено као расправу о адвокатури, а затим као расправу о одбрани окривљеног. Истакао је да адвокат у кривичном поступку окривљеном треба да пружи не само правну него и моралну и психолошку помоћ. Обимни рад на 425 куцаних страница одликовао се свежином и оригиналношћу. Зато је приликом одбране докторске дисертације Комисија

констатовала да кандидат Борисав Игњатовић, иако не спада у оне младе научне раднике који изразом доктората бивају обучавани за свој будући научни рад, примером који даје својом вредноћом и љубављу за науком пружа такав подстицај младим људима заинтересованим за науку да је, поред осталог, и тиме реализована наставна функција Факултета у овом случају.

Тако је др Борисав Игњатовић, као најстарији докторанд, својим напором у позним годинама живота дао један несвакидашњи допринос оним вредностима којима Правни факултет у Београду служи већ скоро једно и по столеће.

Михајло Аћимовић

САДРЖАЈ

ИЗВОРНИ ЧЛАНЦИ

др Лујо Маргетић, Неки правни проблеми колоната у касном Римском Царству — — — — —	285
др Момир Милојевић, Изведена надлежност држава — — — — —	309
др Вида Чок, Ловно законодавство савремених држава и могућности његовог унапређивања — — — — —	325

ПРИЛОЗИ

др Данило Н. Баста, Карактер јуриспруденције Борба Тасића — —	337
мр Радмила Васић, Појам права у теорији права професора Борба Тасића — — — — —	342
<u>Јово Црногорчевић,</u> Прилог питању општег појма повреде добрих пословних обичаја — — — — —	346
др Милутин Р. Буричић, Залога живота у обичајима Албанаца — —	353

СУДСКА ХРОНИКА

Одлуке Савезног суда — Александар Лазовић — — — — —	359
Одлуке Уставног суда СР Србије — Томислав Вељковић — — —	363
Одлуке Вишег привредног суда СР Србије — мр Јездимир Митровић — — —	371
Одлуке Суда удруженог рада СР Србије — Миодраг Васић — — —	375

БЕЛЕШКЕ

др Момир Милојевић, Друго заседање Комитета за примену људских права — — — — —	381
--	-----

ПРИКАЗИ

Драгослав Јанковић, Мирко Мирковић, Државноправна историја Југославије — мр Мирјана Анђелковић — — — — —	386
Анте Ромац, Рјечник латинских правних израза, <i>vademecum iuridicum</i> — др Драгомир Стојчевић — — — — —	389
Војин Димитријевић, Страховлада — Оглед о људским правима и државном терору — др Михаило Аћимовић — — — — —	391
Марко Младеновић, Жута кућа — др Бранислава Јојић — — —	394
Марко Младеновић, Жута кућа — Мирјана Детелић — — — — —	400

ФАКУЛТЕТСКА ХРОНИКА — — — — —	404
-------------------------------	-----

IN MEMORIAM — — — — —	410
-----------------------	-----

CONTENTS

ORIGINAL ARTICLES

<i>Dr. Lujo Margetić</i> , Some juridical Problems Related to the Colonate in the Late Roman Empire — — — — —	285
<i>Dr. Momir Milojević</i> , Derivative Jurisdiction of States — — — — —	309
<i>Dr. Vida Čok</i> , Hunting Legislation of Contemporary States and Possibilities of its Advancement — — — — —	325

CONTRIBUTIONS

<i>Dr. Danilo Basta</i> , The Character of Jurisprudence of Đorđe Tasić	337
<i>Mr. Radmila Vasić</i> , The Notion of Law in the Theory of Law of Professor Đorđe Tasić — — — — —	342
<i>Jovo Crnogorčević</i> , A Contribution to the Question of the General Notion of the Violation of Fair Trade Usages — — — — —	346
<i>Dr. Milutin Đuričić</i> , The Pledge of Life in the Customs of the Albanians — — — — —	353

JUDICIAL CHRONICLE

Decisions of the Federal Court — <i>Aleksandar Lazović</i> — — — — —	359
Decisions of the Constitutional Court of the SR of Serbia — <i>Tomislav Veljković</i> — — — — —	363
Decisions of the Superior Economic Court of the SR of Serbia — <i>Mr. Jezdimir Mitrović</i> — — — — —	371
Decisions of the Court of Associated Labour of the SR of Serbia — <i>Miodrag Vasić</i> — — — — —	375

NOTICES

<i>Dr. Momir Milojević</i> , Second Session of the Committee for the Application of Human Rights — — — — —	351
--	-----

REVIEWS

Dragoslav Janković and Mirko Mirković, State-Legal History of Yugoslavia — <i>Mr. Mirjana Anđelković</i> — — — — —	386
Ante Romac, Dictionary of Latin Legal Terms <i>Vademecum Iuridicum</i> — <i>Dr. Dragomir Stojčević</i> — — — — —	389
Vojin Dimitrijević, Tyrannical Regime — an Essay on Human Rights and State Terror — <i>Dr. Mihajlo Acimović</i> — — — — —	391
Marko Mladenović, A Yellow House — <i>Dr. Branislava Jojić</i> — — — — —	394
Marko Mladenović, A Yellow House — <i>Mirjana Detelić</i> — — — — —	400

FACULTY CHRONICLE — — — — —	404
-----------------------------	-----

IN MEMORIAM — — — — —	410
-----------------------	-----

CONTENU

ARTICLES ORIGINAUX

<i>Dr Lujo Margetić</i> , Quelques problèmes juridiques concernant le colonat au Bas-empire — — — — —	285
<i>Dr Momir Milojević</i> , La compétence dérivée des états — — — — —	309
<i>Dr Vida Čok</i> , La législation de chasse des états contemporains et les voies d'une promotion possible — — — — —	325

CONTRIBUTIONS

<i>Dr Danilo N. Basta</i> , Caractère de la jurisprudence de Đorđe Tasić	337
<i>Mr Radmila Vasić</i> , Notion du droit dans la théorie de droit chez professeur Đorđe Tasić — — — — —	342
<u>Jovo Crnogorčević</u> , Contribution à l'étude de la notion générale de la violation des bons usages professionnels — — — — —	346
<i>Dr Milutin Đuričić</i> , Gage de la vie dans les coutumes albanaises	353

CHRONIQUE JURISPRUDENTIELLE

Décisions de la Cour Fédérale — <i>Aleksandar Lazović</i> — — — — —	359
Décisions de la Cour Constitutionnelle de la RS de Serbie — <i>Tomislav Veljković</i> — — — — —	363
Décisions du Tribunal supérieur de commerce — <i>Mr Jezdimir Mitrović</i>	371
Décisions du Tribunal de travail associé — <i>Miodrag Vasić</i> — — —	375

NOTES

<i>Dr Momir Milojević</i> , La deuxième session du Comité des droits de l'homme — — — — —	381
---	-----

COMPTES RENDUS

Dragoslav Janković, Mirko Mirković: Histoire du droit et des institutions politiques en Yougoslavie — <i>Mr Mirjana Andelković</i> — —	386
Ante Romac, Dictionnaire des sentences juridiques latines — <i>Dr Dragomir Stojčević</i> — — — — —	389
Vojin Dimitrijević, Terreur — un essai sur les droits de l'homme et la terreur de l'Etat — <i>Dr Mihailo Acimović</i> — — — — —	391
Marko Mladenović, La maison jaune — <i>Dr Branislava Jojić</i> — — —	394
Marko Mladenović, La maison jaune — <i>Mirjana Detelić</i> — — — — —	400

CHRONIQUE DE LA FACULTE — — — — —	404
-----------------------------------	-----

IN MEMORIAM — — — — —	410
-----------------------	-----

Уредништво „Анала“ моли своје сараднике да рукописе достављају, придржавајући се следећих правила:

1. Све радове (чланке, прилоге, дискусије, приказе, судску праксу итд.) куцати на пуномо папиру (не на пелиру) и то на једној страни, са проредом и са довољно белине са стране (27 редова на страни и 60 словних места у реду).

2. Уз рад намењен рубрици „чланци“ истовремено доставити резиме највише до 25 редова, куцан на исти начин као што је предвиђено под тачком 1.

3. Уз сваки рад доставити следеће податке: тачну адресу, потпуне податке о звању, број жиро-рачуна, телефон на радном месту и у стану.

4. Сваки рад доставити потписан.

5. Прикази књига које су мање од 200 страна не треба да буду дужи од 8 куцаних страна. Прикази књига које су по обиму веће од 200 страна могу се сразмерно повећати и то за по једну куцану страну на сваких додатних 100 штампаних страна. Уколико је приказ књиге по природи аналитичан, редакција ће толерисати повећање обима приказа за 20%.

6. Фусноте треба куцати на крају рада (не испод текста на страни), такође са проредом и са довољно белине са стране, и то тако да нумерација фуснота иде од броја 1 па надаље за цео рад (не правити посебну нумерацију за поједина поглавља).

7. Цитирање треба да обухвати следеће податке и то следећим редом: аутор (прво име, па онда презиме), назив дела, место издања, година издања, број цитиране стране или тачке пасуса. ПРИМЕР: Живојин Перић, *Стварно право*, Београд, 1922, стр. 141; Raymond Saleilles, *De la déclaration de volonté*, Paris, 1929, str. 93.

8. За радове објављене у часописима, као и за прописе објављене у службеним гласилима, навести, после података о аутору и о раду, податке о: називу часописа (службеног гласила), броју и години издажења часописа (службеног гласила), броју цитиране стране. ПРИМЕР: Радомир Лукић, *Субјективни фактор и непосредна демократија*, „Анали Правног факултета у Београду“, бр. 2—3/1964, стр. 153; чл. 7. Закона о шумама СР Србије, „Службени гласник СРС“, бр. 19/1974.

9. За радове објављене у зборницима, енциклопедијама и сл. на вести: име и презиме аутора, назив дела, назив зборника односно енциклопедије, име и презиме редактора (уколико је означено на зборнику), место издања, годину издања, број цитиране стране. ПРИМЕР: Божидар Јелчић, *Пораст и разлози пораста порезног оптерећења*, „Финанције и финансијско право“, ред. Божидар Јелчић и Владимир Срб, Осигек, 1982, стр. 37; Владимир Капор, *Купопродаја*, п. 37, „Енциклопедија имовинског права и права удруженог рада“, том први, Београд, 1978, стр. 805.

10. Навођење судских одлука треба да садржи податке о врсти одлуке, суду, броју одлуке, датуму када је донесена и публикацији у којој је објављена, односно назначење да је коришћена из судске архиве. ПРИМЕР: Решење Уставног суда СР Србије III У бр. 82/72, од 31. маја 1972, „Зборник судске праксе“, бр. 7—8/1982, одл. бр. 29; пресуда Врховног суда СР Хрватске Iзз бр. 58/75, од 18. јуна 1975, „Збирка судских одлука“, књ. I, св. 4, одл. бр. 462.

11. Уколико се једно дело истог аутора цитира у више фуснота (које нису непосредно једна иза друге), после имена и презимена аутора други и сваки следећи пут употребити скраћеницу *op. cit.* уколико се једно дело истог аутора цитира у фуснотама које непосредно следе једна за другом, после првог навођења потпуних података о аутору и о делу употребити скраћеницу *ibid.*

12. Сви библиографски подаци требало би у начелу да буду да-
ти у фуснотама. Изузетно, пре свега при помињању неких законских
одредби, то би се могло учинити и у самом тексту. ПРИМЕР: Из поре-
ске основице је, као што предвиђа одредба чл. 3. Закона о порезу
из дохотка организација удруженог рада СР Србије, искључен износ
дела дохотка у висини 55% просечног месечног нето личног дохотка
радника у привреди СР Србији исплаћеног у претходној години.

13. Пошто се часопис „Анали“ штампа ћирилицом, првеном олов-
ком треба подвући речи или реченице које треба да буду штампане ла-
тиницом. Овај захтев односи се и на фусноте.

14. Речи и реченице које треба да буду штампане курсивом под-
вући црном или плавом оловком. Сви наслови цитираних радова тре-
ба да буду штампани курсивом.

15. Речи и реченице које треба да буду штампане латиницом и
курсивом истовремено подвући и првеном и црном (плавом) оловком.
ПРИМЕР: Jan Tinbergen, *Does Self-management Approach the Optimum
Order?*, „Yugoslav Workers Self-management“, ed. by M. J. Brockmeyer,
Dordrecht, 1970.

16. Места која се желе истакнути штампају се искључиво курси-
вом, а не шпационирано (размакнутим словима). Због тога у ру-
копису ништа не треба купати размакнутим словима.

17. Поднасловe највишег реда обележавати римским бројевима и
купати великим словима. Уже поднасловe обележавати арапским редним
бројевима и купати малим словима, а још уже словима азбуке и такође
купати малим словима. ПРИМЕР: III УТИЦАЈ ПОРЕСКЕ ПОЛИТИКЕ
НА ПОНУДУ ЧИНИЛАЦА ПРОИЗВОДЊЕ; 1. Ефекти пореске политике
на штедњу; (а) Ефекти пореске политике на штедњу становништва.

18. Умољавају се сарадници да после прекуцавања рукописа паж-
љиво прочитају текст и отклоне евентуалне дактилографске грешке.

Претплата за часопис „Анали Правног факултета у Београду“ у 1986.
години за целу годину износи:

1. За правна лица	Н. дин. 2500.—
2. За појединце	„ „ 1500.—
3. За студенте (редовне и ванредне)	„ „ 500.—
4. За један примерак	„ „ 550.—

Претплата за иностранство износи 15 УСА \$ (плативо у динарима по
курсу на дан уплате).

Претплату слати на рачун Правног факултета у Београду број
60803-740-030-4356

Уредништво и администрација АНАЛИ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА
БЕОГРАД — Булевар револуције 67, тел. 341-501